

TRABZON'DA EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATI
(1839 - 1923)

- Yüksek Lisans Tezi -

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

10947

Hazırlayan
Mesut PİYALE

Danışman
Prof.Dr.Bayram KODAMAN

Ankara 1988

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ

GİRİŞ

BÖLÜM I.

TANZİMATTAN CUMHURİYETE KADAR TRABZONUN EĞİTİM HAYATI (1839-1923)

A. RESMÎ OKULLAR.	1
1. MEDRESELER.	1
2. SIBYAN VE İPTİDAİ MEKTEPLERİ (İLKOKULLAR)	4
3. RÜŞDİYELER.	8
4. ISLAHHANE MEKTEBİ	15
5. POLİS MEKTEBİ	15
6. DARÜLMUALLİMİN.	16
7. İDADİ MEKTEBİ (MEKTEB-İ İDADİ MÜLKİ).	20
8. TRABZON SULTANİSİ	28
B. ÖZEL OKUL.	34
1. MEKTEB-İ HAMİDİYE	34
C. GAYRİMÜSLİM VE ECNEBİ OKULLARI	34
1. RUM OKULLARI.	35
a. Kemer kaya Rum Okulu.	35
b. Diğer Rum Okulları	36
2. İRAN OKULU (MEKTEB-İ NASİRİ).	36
3. AMERİKAN OKULLARI	37
4. ERMENİ OKULLARI	38
5. FRANSIZ OKULU	38

BÖLÜM II.

TANZİMATTAN CUMHURİYETE KADAR TRABZON'UN KÜLTÜR HAYATI (1839-1923)

A. TRABZON'DA İLK TÜRK MATBAASI VE GAZETESİ	40
B. TANZİMATTAN CUMHURİYETE KADAR TRABZON BASINI	41
1. TRABZON'DA YAYIMLANAN GAZETELER	42

a. Trabzon Gazetesi	42
b. Trabzon'da Meşveret Gazetesi	44
c. Feyz Gazetesi	46
d. Temkin Gazetesi	48
e. İkbâl Gazetesi	49
f. Tarık Gazetesi	50
g. İstikbâl Gazetesi	51
h. Selamet Gazetesi	56
ı. Güzel Trabzon Gazetesi	57
j. Zafer Gazetesi	59
k. Halk Gazetesi	60
2. TRABZON'DA YAYIMLANAN MECMUALAR	62
a. Hekim Mecmuası	62
b. Kehkeşan Mecmuası	63
c. Envar-ı Vicdan Mecmuası	64
d. Genç Anadolu Mecmuası	65
e. Kahkaha Mecmuası	66
f. Yeni Mektep Mecmuası	67
C. TRABZON KÜTÜPHANELERİ	69
SONUÇ	71
BİBLİYOGRAFYA	73
EKLER	76

Ö N S Ö Z

Trabzon'un tarihi ile ilgili olarak; bugüne kadar bazı çalışmalar yapılmış ve epeyce eser ortaya konulmuştur. Ancak daha çok derleme denilebilecek bu eserlerde konular, bir çerçeve halinde sınırlanmamış olduğu gibi, Trabzon'un eğitim ve kültür tarihine de çok az yer verilmiştir. Bununla birlikte, yapılan çalışmalar fevkalâde önemlidir.

Özellikle, bölge tarihi hakkında ileriye sürülen birtakım asılsız iddialar, Trabzon'daki Türk Kültürünü araştırıp, ortaya koymayı zorunlu hale getirmiştir. Bu sebeple, araştırmamıza TRABZON'DA EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATI nı konu olarak seçtik. Dönem olarak da, 1839-1923 tarihleri arasını ele almamız, konuyu biraz daha ilginç hale getirmiş ve araştırma sonunda, yörede yaşayan değişik unsurlara ait kültürlerin bir mukayesesi ortaya çıkmıştır.

Eğitim ve kültür konusunun kapsamı şüphesizki çok geniştir. Bu nedenle konu ancak bir Yüksek Lisans Tezi çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. İleride yapılacak yeni araştırmaların konuyu tamamlayacağı ümit edilmektedir.

Bu konuda, Yüksek Lisans Tezi yapmamı tavsiye eden, Danışman Hocam, Sayın Prof.Dr. Bayram KODAMAN'a teşekkür ve saygılarımı arz ederim.

Çalışmalarım sırasında, ilgi ve yardımlarını gördüğüm, Trabzon İl Halk Kütüphanesi, Trabzon Belediye'si Kültür ve Araştırma Merkezi ve Millî Kütüphane mensuplarına şükranlarımı sunarım.

Özellikle araştırmacılar için büyük kaynak olabilecek, paha biçilmez değerdeki özel belgelerini vermekle, bana büyük imkanlar sağlayan Trabzon'daki gazeteci-yazar Cemal Rıza OSMANPAŞA-OĞLU'na, Arslan PULATHANELİ'ye, Mustafa HACISALİHOĞLU'na ve Süleyman ERKAN'a minnettarım.

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyelerinden Doç.Dr. Sayın Sadi DİLAVER'e, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölüm Başkanı Doç.Dr. Salih Zeki UZUNER'e ve Bölüm Öğretim Elemanları'na yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Mesut PİYALE

Ankara, 1988

G İ R İ Ő

Eğitim ve Kültür, insanlık tarihinde fevkalâde önem taŐır. Milletler, varlıklarını ancak kültürleri sayesinde devam ettirerek ayakta kalabilirler. Bunu baŐaramayan toplumlar, yaŐama Őanslarını kaybederek, başka milletlerin egemenlikleri altında eriyip, yok olmaktan kurtulamazlar. Tarihte bunun örnekleri oldukça fazladır.

Hele farklı dilleri konuŐan, farklı inanalara sahip olan kısaca, aynı kültürü paylaŐmayan insanlar birarada yaŐıyorlarsa, burada kültürün önemi çok daha büyüktür. Kültürü köklü ve kuvvetli olan toplumlar yaŐayacak, diğerleri ise eriyip gidecektir. Burada geleneklere, dile, dine ve hertürlü milli hasletlere bağlılık kendini belirgin bir biçimde hissettirecektir. Millî varlığın devamı için kültürün muhafazası ve devamı da kaçınılmazdır.

Osmanlı tarihi incelenirse, Türk Kültürü'nn iki farklı ortamda diğer milletlerin kültürleriyle çatıŐma içerisinde olduğu görülür. Birincisi, devlet sınırları dıŐındaki dış çatıŐma, diğerleri de yerli azınlıklar kültürleriyle olan i çatıŐmadır. Bunlardan ilki, genellikle her milletin tarihinde görülen olağan bir hadisedir. Diğerleri ise, Osmanlı devletinin siyasi rejiminden kaynaklanmıŐtır.

Bilindiği gibi, Osmanlı devleti sınırları içersinde barındırdığı Gayrimüslim ve Türk olmayan unsurlara, hiçbir devletin tarihinde rastlanılmayacak ölçüde müsamaha göstermiştir. Bu tutum belirli bir süre, azınlıkları devlete yaklaŐtırmıŐsa da bu bağlılık ebedi olamamıştır. Bu sayede Hristiyan'lık ve diğer dinlerden kaynaklanan azınlık kültürleri, doğdukları anavatanları dışında daha rahat yaŐama ve gelişme imkânı bulabilmiŐlerdir. Bunda devletin bu unsurlara tanıdığı imtiyazlar ve gösterdiği hoŐgörünün büyük etkisi olmuştur.

Buna rağmen, devletin gcl olduğu dönem içersinde azınlıkların kültürleri Türk kültürüne doğrudan rakip olabilecek düzeyde değildir. Gayrimüslim unsurlar, böyle bir rekabete rahatları-

nın bozulmaması için,yanaşmayı bile tehlikeli görmüşler ve faaliyetlerini daha çok gizli olarak sürdürmeye çalışmışlardır.

Ancak, tanzimatla birlikte durum değişmiştir. Bu ana kadar devletin en sadık birer unsuru gibi görünen bilhassa Rum ve Ermeniler tanzimatın azınlıklara getirmiş olduğu sınırsız hak ve yetkiler sayesinde birden siyasi gayeler peşinde koşmaya başlamışlar, bununla birlikte,tanzimat fermanını takipeden ilk yıllarda da sessiz kalmayı tercih eden bu unsurlar, 1856 Islahat Fermanı ile daha da cesaretlenmişler ve meşrutiyetin ilânı ile birlikte de artık devlete karşı açıktan cephe almaktan çekinmemişlerdir. Bunda, dış güçlerin kendilerine cesaret vererek, açıkca arka çıktıkları da bilinen bir hakikattir. Artık bu tarihten sonra Türk ve azınlık kültürlerinin, o ana kadar kapalı ve önemsiz bir biçimde devam eden çatışmaları da açık bir biçimde devam etmeye başlamıştır.

Bu kültür çatışmalarının sahnelendiği illerimizden biri de Trabzon'dur. Hatta,Trabzon ve yöresi belkide bu konuda en başta yer alır. Çünkü, Trabzon anadoluda Türk topraklarına en geç dahil olan illerimizden biridir. Böyle olduğu halde, Trabzon'da ötedenberi varlığı bilinen bir Pontus medeniyeti de bulunmaktaydı. Trabzon, Bizans'ın ve Hristiyan'lığın önemli kalelerinden biriydi. Tarihi İpek Yolu'nun bu çok önemli ticaret ve ulaşım merkezi, birtakım Hristiyanlarca da kutsal kabul ediliyordu.

1461 yılında Trabzon, Fatih Sultan Mehmet tarafından feth edilince, birtakım Rum'lar şehri kendiliklerinden tertekmişler, bir kısmı da devletin başka bölgelerine yerleştirilmişlerdi. Bundan sonra, Trabzon'da Türk Kültürü hızlı bir gelişme göstermiş ve buraya tayin edilen valiler, bu konuda oldukça titiz davranarak, Trabzon'a kısa sürede tam bir Türk şehri özelliği kazandırmışlardı. Nitekim, bugün Trabzon'da mevcut bulunan ve herbiri Türk Kültürü'nün önemli birer örneğini teşkil eden cami, medrese, kütüphane, köprü, hamam vs. gibi binaların pekçoğu bu dönem içersinde yaptırılmışlardır.

Tanzimat'tan sonra ise, Trabzon ve yöresinde yeniden canlandırılmaya çalışılan Pontus hayali sebebiyle, Türk'ler ve Rum'lar arasında hızlı bir eğitim ve kültür yarışı başlamıştır. Rum'lar tarafından birer fesat yuvası olarak kullanılan okulların sayılarının hızla arttırılmasının yanısıra, Türk'ler de aynı yola başvurarak, onları gölgede bırakmışlardır. Karşılıklı olarak çıkartılan gazete ve mecmuaların sayılarındaki fazlalık, herhalde bu rekabetten kaynaklanmış olsa gerektir. Çünkü, Trabzon kadar gazete ve mecmuanın bol olarak yayımlandığı bir başka taşra vilâyetinden söz etmek mümkün değildir. .

İşte, bu araştırmada 1839-1923 yılları arasındaki Trabzon'un Eğitim ve Kültür hayatına giren faaliyetler yer almaktadır. Konuların tasnifinde hiçbir ayrıntı elden geldiği ölçüde gözardı edilmemiştir. Türk Eğitim ve Kültürü'nün meyveleri incelendiği gibi, diğer unsurlarınkilerine de yer verilmiştir. Çünkü, bu şekilde Trabzon'daki Türk Kültürü ile ilgili çalışmaların ne derece önemli olduğu açıklanabilir.

BÖLÜM I.
TANZİMATTAN CUMHURİYETE KADAR
TRABZONUN EĞİTİM HAYATI (1839-1923)

A. RESMİ OKULLAR

1- MEDRESELER

Medreseler, bir taraftan çocukluktan çıkmış, yetişkin ve bir delikanlı haline gelmiş olanlara daha çok dini konular üzerinde bilgi veren eğitim kurumlarıydı. Trabzon'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden sonra, bu yörenin insanları arasındaki etnik farklılıklar nedeniyle eğitime ve bu arada medreselere de büyük önem verilmişti. Bu gaye için, fetihten hemen sonra Trabzon'da 1462 de vali Hızır Bey tarafından Fatih Medresesi, 1529 da vali İskender Paşa tarafından İskender Paşa Medresesi, 1605 de vali Bâli Paşa tarafından Hatuniye Medresesi, 1727 de vali Bıyıklı Mustafa Paşa tarafından da Zeytinlik Medresesi yapılmıştı (1).

Tanzimatla birlikte, şehirdeki diğer eğitim kurumlarının çoğalmasının yanısıra medrese eğitiminde de önemli bir gelişme kaydedilmişti. Trabzon'da Tanzimattan sonra medreselerdeki bu gelişme şöyle olmuştu.

" 1842 yılında Trabzon valiliğine Hazine Darzade Abdullah Paşa getirildi. Vali Abdullah Paşa, Trabzon'un kültür hayatı gelişmesine çok çalışmıştır. 1844 yılında Hatuniye Medresesi'

1. Murat Uraz, "Trabzon'da Kültür Hayatı", Hamsi Mecmuası, yıl 5, sayı 5, s. 18, İstanbul 1952; Mahmut Goloğlu, Fetih'ten Kurtuluşa Kadar Trabzon Tarihi, s.14,49,50,63, Ankara 1975.

nde 444' kitaplı bir kütüphane" (2) kurarak, daha önce açıldığı belirtilen bu medresedeki eğitimi de geliştirmişti.

" 1850 de Müderris Pir Mehmet Nazif Efendi, Trabzon'un önemli medreselerinden birini kurdu. Medreseye Trabzon'un ünlü bilginlerinden Mustafa Efendi'nin aile adı verilerek Saraçzade Medresesi denildi. 1851 yılında da Hacı Mehmet Nafiz Efendi tarafından Pazarkapı Medresesi kuruldu. 1864 de Trabzon'da dünyaya gelen Trabzon'lu bilgin İbrahim Cûdi Efendi'nin babası Yomralı Küçükibrahimzade Hacı Mehmet Efendi İskenderpaşa Medresesinde öğretmenlik yapmıştır. 1874 de Saffet Paşa Trabzon valisi oldu. Trabzon'daki yapıların onarımına ağırlık verdi. 1875 de İskenderpaşa medresesini tamir ettirdi. Medreseye gelir kaynağı olmak üzere medrese binasının altına birkaç dükkan yaptırdı" (3).

1851 yılında Hacı Mehmet Efendi Pazarkapı Medresesini yaptırdı. Bu medrese aynı zamanda Trabzon'da yaptırılan son medresedir (4).

1305 (1889) Trabzon vilâyet salnamesine göre Trabzon'da 8 Medrese ve bu medreselerde eğitici olarak çalışan 36 müderris bulunmaktadır. Ayrıca medreselerde öğrenim gören toplam öğrenci sayısı 481 dir. Müderrislerin ve öğrencilerin medreselere göre dağılımı ise şöyledir;

- Saraçzade Medresesi (Trabzon içinde)
Müderris 1, öğrenci 61,
- Pazarkapı Medresesi (Pazarkapıda)
Müderris 2, öğrenci 95,
- Hamza Paşa Medresesi (Kavakmeydanında)
Müderis 3, öğrenci 45,
- Hatuniye Medresesi (İmaret semtinde)
Müderris 4, öğrenci 120,
- Çarşı Medresesi (Çarşıda)
Müderris 5, öğreni 25,

2. Ömer Akbulut, Trabzon Kitabeleri, s.15, İstanbul 1954

3. Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.172,181

4. Murat Uraz, a.g.m., yıl 5, sayı 5, s.17.

- Müftü Medresesi (Çarşıda)
Müderris 6, öğrenci 30,
- Zeytinlik Medresesi (Muhittin mevkiinde)
Müderris 7, öğrenci 25,
- İskender Paşa Medresesi (İskender Paşa semtinde)
Müderris 8, öğrenci 80 (5).

Ayrıca, şehir merkezinin dışında kazalarda da bunlara benzer medreseler bulunmaktaydı. Akçaabat'taki Dürbinar mezarlık caminin yanbaşıında yatılı bir medrese olup, 300 den fazla öğrencisi bulunmaktaydı. Medrese aynizamanda kasabanın en eski binasıydı (6). Of'ta bulunan medresenin ise, oldukça geniş bir öğrenci ve müderris kadrosuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu medresede haftada 36 saat ders görüldüğü bilinmektedir (7).

Bunlara benzer medreselerin, Trabzonun diğer kazalarında da bulunduğuna şüphe yoktur. Halen bu kazalarda yaşayan yaşlı vatandaşlar, bu medreselerin varlığından söz etmekte iseler de, gerek vilâyet salnamelerinde, gerekse diğer kaynaklarda, bu medreselerin eğitim kapasiteleri hakkında herhangi bir kayıta rastlamak mümkün olamamıştır.

5. Trabzon Vilâyet Salnamesi, sene 1305 (1889), s. 100
6. Muzaffer Lermioğlu, Akçaabat Tarihi, s. 147, İstanbul 1949
7. Hasan Umur, Of ve Of Muharebeleri, s. 18, İstanbul 1949.

2. SİBYAN VE İPTİDÂİ MEKTEPLERİ (İLKOKULLAR)

"Sıbyan Mektepleri, Osmanlı İmparatorluğu'nda bugünkü ilkokulun yerini tutan okullardı. Bu okullarda ders olarak dini bilgiler yanında zamanın gerektirdiği diğer bilgilere de yer verilirdi. Genelde amacı çocuğa okuma-yazma öğretmek, Kur'anı ve İslâm Dininin çeşitli kurallarını öğretmekti. Temelde ezbere dayanan ve eski usulle hizmet veren bu okullar, 1872 yılından itibaren yerlerini yeni usulde (usûl-ü cedide) öğretim yapan iptidâî okullara terketmeye başlamışlardı" (8).

Trabzon'un Fethinden sonra, camîi ve medreseler yanında ve mahallerde SıbyanMektepleri açılmaya başlanmıştır. 4 yıllık bir eğitime dayanan bu mekteplerden Trabzon'da ilk defa faaliyete geçenler Ebu-1 Feth, Yeni Camîi, Hatuniye, İskenderpaşa Sıbyan mektepleridir (9).

Trabzon'un yanısıra, Akçaabat ve Of'ta aynı amaç doğrultusunda faaliyet gösteren Sıbyan okullarının açıldığı anlaşılmaktadır. Of'ta, medreselerin yanında üç sıbyan okulu açılarak faaliyet göstermişti (10). Diğer taraftan Akçaabat'ta çocukların ilk tahsillerini gördükleri dört Sıbyan okulunun bulunduğu anlaşılmaktadır (11).

1316 (1900) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesine göre, Trabzon'daki Sıbyan Mektepleri şunlardır; (12);

8. Bayram Kodaman, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, s.117, İstanbul 1980
9. Murat Uraz, a.g.m., yıl 5, sayı 5, s.16
10. Hasan Umur, a.g.e., s.27
11. Muzaffer Lermioğlu, a.g.e., s.147
12. 1316 (1900) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.70.

Mektebin Adı	Mektebin Müdürü	Talebe Mev.
Ortahisar Sıbyan Mektebi	Hafız Hasan Efendi	53
Dabağhane Sıbyan Mektebi	Hafız Necip Efendi	33
Yeni Cuma Sıbyan Mektebi	Abdullah Efendi	57
Hacıkasım Sıbyan Mektebi	Halim Efendi	31
Boztepe Sıbyan Mektebi	Ahmet Efendi	147
Arasta Sıbyan Mektebi	Ahmet Efendi	97
Sotha Sıbyan Mektebi	Hafız Rüştü Efendi	41
Kavakmeydanı Sıbyan Mektebi	Raşit Efendi	28
Faroz Sıbyan Mektebi	Hüseyin Mehmet Efendi	97
Ayasofya Sıbyan Mektebi	Mehmet Efendi	41
Ayafilboy Sıbyan Mektebi	Ali Efendi	55
İmaret Sıbyan Mektebi	Hafız Murat Efendi	59
Saçlı Hoca Sıbyan Mektebi	Hafız Fehmi Efendi	13

Trabzon'da bulunan sıbyan okulları, ilk tahsilin yapıldığı ilkokullar olarak, belli bir döneme kadar gelişme göstermişlerdir. Tabii olarak bu gelişmede devletin eğitim politikası önemli bir yer tutmaktadır.

1882 yılından itibaren Maarif Nezareti Sıbyan okullarının yanında iptidaî okullara daha fazla önem vermiştir. Böylece ağırlık iptidaî okullar lehine olmuştur.

Bu gelişmeler sebebiyle Trabzondaki sıbyan mektepleri, 1908-1910 senelerine kadar zayıflıyarak eğitime devam etmiş, daha sonra yerini tamamiyle iptidaî mekteplere terketmiştir(13).

Trabzon'da Sıbyan Mekteplerinin yanında, iptidaî mekteplerin de açılmaya başlanmasıyla birlikte, sıbyan mektepleri, bir taraftan medreselerden yetişmiş hocaların idaresinde öğretime devam ederken, diğer taraftan yeni bir teşkilat ve metodla öğretim yapmak üzere yeni ilkokul binalarının yapılmasına

başlanmıştır. Bu yeni okullarda görev yapacak öğretmenleri yetiştirmek üzere de 1892 yılında Darülmuallimin açılmıştır.

Yeni yapılan ilkokul binalarından Zeytinlik Mektebi 1896 da, Sotha'daki (Hızırbey) okul binası 1898 de, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde sözünü ettiği Hatuniye Mektebi 1899 da, Zağnos köprüsünün batı tarafındaki okul binası (Merkez iptidaîsi) de 1900 yılında yaptırılmış ve öğretmen okulu uzun süre bu binada çalışmalarına devam etmiştir (14).

Trabzon Vilâyet Salnamesinde yer alan bu okullardan bazı-
larının öğretim kadrosu şöyledir (15);

- Zeytinlik Mektebi İptidaîsi

Müdür : Hacı İbrahim Efendi
 Muallim : Hacı Hafız Hasan Efendi
 Muallim : Hasan Efendi
 Muallim : Hürşit Efendi
 Muallim : Ragıp Efendi
 Muallim : Ahmet Efendi
 Muallim : Mehmet Nuri Efendi
 Talebe Sayısı : 170.

- Hatuniye İptidaîsi

Müdür : Abdullah Efendi (Bursa Müderrisliği)
 Muallim : Hafız Hasan Efendi
 Muallim : İzzet Efendi
 Talebe Sayısı : 203.

14. Murat Uraz, a.g.m., yıl 5, sayı 5, s.18

15. 1321 (1905) Tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.319

- Merkez İptidaîsi

Müdür	: Abdullah Efendi (Bursa Müderrisliği)
Muallim	: Hacı Hafız Vehbi Efendi
Muallim	: Hafız Mes'ut Efendi
Muallim	: Hafız Rahmi Efendi
Muallim	: Emin Efendi
Muallim	: Mehmet Nuri Efendi
Talebe sayısı	: 152.

1900 yılından itibaren, Trabzon Merkez Sancağında iptidaî okullarının ve bu okullarda okuyan talebelerin sayısında büyük artışlar kaydedilmiştir. Bu gelişme, 1321 (1905) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesinden anlaşılmaktadır (16).

- Resmi İptidaîler "Zükûr" (Erkek)

Mektep sayısı	: 837
Talebe sayısı	: 39581

- Resmi İptidaîler "İnas" (Kız)

Mektep sayısı	: 401
Talebe sayısı	: 11949

"İptidaî okullarının ders programlarına gelince, 1891 tarihinde İstanbul'la birlikte taşra ilkokul programları yeniden ele alınmıştır. İptidaî okullarında okutulan dersler ve sınıflara göre dağılımı da şöyledir" (17).

16. 1321 (1905) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.485

17. Bayram Kodaman, a.g.e., s.144.

D e r s l e r	I.yıl	II.yıl	III. yıl
Elifbâ	12	-	-
Kur'an	12	6	5
Tecvid	-	6	2
İlm-i hal	2	3	3
Ahlâk	-	2	2
Sarf-ı Osmânî	-	-	2
İmlâ	3	3	2
Kırâat	3	2	1
Mûlahhas Tarih-i Osmânî	-	-	2
Muhtasar coğrafya-yı Osmânî	-	2	2
Hesap	1	2	2
Hüsn-ü Hat	1	2	2

Bu ders programının uygulandığı iptidai okullarında yetişen öğrenciler, eğitim için gerekli temel bilgileri elde ederek daha sonra gelen eğitim kurumlarına girecek adayları teşkil etmişlerdi.

3. RÜŞDİYELER

Osmanlı devrinde ortaokullar Rüşdiye adı ile alınmıştır. 1838 yılında II. Mahmut devrinde Sıbyan okullarının üstünde, sınıf-ı sani okullarının açılmasına karar verilmiştir. İşte bu okulların adı Padişap tarafından "Rüşdiye" olarak değiştirilmiştir. Bu okulların idaresiyle de meşgul olmak üzere, Mekâtib-i Rüşdiye Nezaret i kurularak çalışmaya başlamıştır. Rüşdiyelerin durumu ve yeri, 1845 de toplanan Muvakkat Maarif Meclisince açıklığa kavuşturulmuştur. Bu meclis, rüşdiyelere, sıbyan okullarının üstünde, Darülfünûn'a talebe yetitirilen orta dereceli okul hüviyetini vermiştir (18).

18. Bayram Kodaman, a.g.e., s.149.

" 1878 yılından itibaren rüşdiyelerin islahına ve yenilerinin açılmasına başlanmış ve kısa zamanda rüşdiye okulları sayı yönünden eski seviyeye ulaşmıştır" (19).

" 1879 yılında Maarif merkez teşkilatı yeniden düzenlenerek, Maarif Nezareti içinde "Mekatib-i Rüşdiye Dairesi"nin bulunması, hükümetin rüşdiye okullarını ıslaha ve yaymaya kararlı olduğunu göstermektedir" (20).

Bir fikir doğrultusunda vilayetlerde rüşdiye okullarının açılmasına hız verilmiştir.

1888 yılına kadar Osmanlı vilayetlerinde hem rüşdiye okullarında, hem de bu okullara devam eden talebe sayısında önemli artışlar olmuştur. 1889 tarihli, rüşdiyelerin idadilerle birleştirilmesi kararı üzerine talebe sayısında azalmalar olmuştur (21).

Trabzon'da ortaokul seviyesinde ilk rüşdiye 1852 yılında açılmıştır. 1852 yılında açılan rüşdiye, iktisadi ve siyasi gelişmelerden dolayı 1863 yılına kadar verimli olamamıştır (22).

" 1863 yılında Trabzon valilerinden Emin Muhlis Paşa tarafından, ortahisar semtinde kale'nin eteğinde rüşdiye okulu açmıştır. Bu okul Trabzon'daki rüşdiye okullarının temeli ve ilk örneğidir. Bu okulun yaptırılması için hükümet merkezi İstanbul'dan 50.000 kuruş gelmiş, geri kalan kısmı için de halktan para toplanmıştır. Ancak bu parada yetişmemiş, yine para toplamak üzere, Emin Muhlis Paşa tarafından yazılan beyanname "İçinizden her kimin çocuğu gönderilir ise mektebi mezkure bilkabul tahsili kavâid-i aliye etmesi" denilmiştir" (23).

19. Mahmut Cevat, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı, s.262,263, İstanbul 1338

20. Bayram Kodaman, a.g.e., s.155

21. Aynı eser, s.164

22. Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.179

23. Murat Uraz, a.g.m., yıl 5, sayı 5, s.18.

1863 yılında açılan bu rüşdiye okulunun 1870 talebe sayısı 92 ye yükselmiştir (24).

Öğretim süresi 4 yıl olan bu rüşdiye okulunda, 1869 nizamnamesine göre okutulan dersler şunlardı (25);

Mebadi-î Ulüm-u diniye, Lisan-ı Osmanîkavaidi, imlâ ve inşa, Tertib-i cedid üzere kavaid-i Arabiye ve Farisiye, Tersim-i hudut, İlm-i hesap, Defter tutmak usûlü, Mebadi-i hendese, Tarih-i umumi ve tarih-i Osmanî, coğrafya, jimnastik.

Trabzon Rüşdiye okulunda okutulan ders programlarının diğer ülke Rüşdiyelerinde de aynen uygulandığı şüphesizdir.

Belirtilen bu derslere 1879 yılından itibaren Fransızca ilave edilmiştir. Fransızca dersinin ilave edilmesinin esas sebebi ticaretle ilgili oluşudur. Trabzon'da ticaret gayrimüslim ve ecnebilerin elindeydi. Gayrimüslimler yabancı dil bildiklerinden, Avrupalı tüccarlarla kolayca temasa geçebilmişlerdi. Halbuki Türkler aynı imkana sahip olmadıklarından, memleketin ithalat ve ihracaatında söz sahibi olamamışlardı. Böylece hükümet rüşdiyelere Fransızca dersini koydurarak, bu eksikliği kısmen dahi olsa gidermek istemiştir (26).

Trabzon rüşdiye okulunda, 1888 yılında Fransızca dersi muallimi olarak Konstantin görev yapmıştır (27)..

Trabzon rüşdiye okulunda öğrenci sayısı bakımından da açılıştan itibaren sürekli yükselme görülerek, öğrenci sayısı 1878 yılında 130'a ulaşmıştır (28).

Trabzon'un eğitim hayatında önemli bir yeri olan bu okuldan Hıfzırrahman Raşit (Öymen) İhsan Hamamioğlu, Mahmut Goloğlu, Murat Uraz ve Mustafa Reşit Tarakçioğlu gibi isimler mezun olmuştur.

24. 1286 (1870) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.80

25. Aynı eser, s.81

26. Bayram Kodaman, a.g.e., s.175

27. 1305 (1889) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.79

28. 1294 (1878) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.78.

Diğer taraftan, Trabzon Merkez ve kazalarında da Rüşdiye okullarının yapımına hız verilmiş, Akçaabat ve Sürmene'de de yeni rüşdiye okulları açılmıştır. 1887 yılında o zamanki maa- rif sistemine uyularak, Akçaabat rüşdiyesinin temeli atılmış ve okul 1890 yılında hizmete girmiştir. Okulun bütün giderlerini karşılamak üzere, tütün deposu inşa edilerek buradan elde edi- len gelir okula tahsis edilmiştir (29).

Çeşitli imkansızlıklara rağmen, Akçaabat ve çevresine hiz- met veren Akçaabat rüşdiyesi, Trabzon'daki rüşdiye okulu kali- tesinde öğrenci yetiştirmiştir. Yalnız gündüzlü olarak öğretim yapmış olan bu okulun 1903 yılında öğrenci sayısı 41'e ulaşmış- tır. Trabzon'un Rus'lar tarafından işgali sırasında, işgalden en fazla etkilenen kazalardan biri de Akçaabat olmuştur. Akçaabat denizden ve karadan gördüğü şiddetli taarruzlar sebebiyle çok fazla tahribe uğramıştır. 1916 tarihinde Rus işgali sırasında yakılan okul binası, ancak 1919 yılında tamir edilerek hizmete alınmıştır. Ancak 1916 ile 1919 yılları arasında Akçaabat rüş- diyesinde eğitim yapılamamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni sisteme göre ortaokul durumuna getirilmiştir (30).

II. Abdülhamit devrinde Trabzon'da rüşdiye okullarının açılmasına hız verilmiş, bu politika gereği Sürmene'de de bir rüşdiye okulu açılmıştır. Gündüzlü olarak öğretim yapmış olan bu okulun 1903 yılında öğrenci sayısı 85'e ulaşmıştır (31).

Trabzon vilâyetinde bulunan, rüşdiye okullarından mezun olan öğrenciler vilâyet kalemlerinde ve hükümet memuriyetlerin- de çalışmışlardır.

Trabzon vilâyetinde yalnız erkek öğrencilerin devam etti- ği rüşdiyelerin yanısıra, kız öğrencilerin devam ettiği İnas (kız) rüşdiyesi de bulunmaktadır.

29. Muzaffer Lermioğlu, a.g.e., s.147

30. Aynı eser, s.147

31. 1321 (1905) tarihli Maarif Salnamesi, s.146.

Trabzon'da bulunan tek İnas rüşdiyesi, Maarif Nazırı Münif Paşa'nın himmeti ile 1891 yılında Hacıkasım mahallesinde, şimdiki Kurtuluş İlkokulunun bulunduğu binada açılmıştır (32).

1891 yılında açılan bu rüşdiye okulunun, 1905 yılında talebe sayısı 47 ye yükselmiştir (33). İnas rüşdiyesi Trabzon'un tek kız rüşdiyesi olmasına rağmen, talebe sayısında büyük artışlar olmamıştır. Yalnız gündüzlü öğretim yapması, yatılı kısmının olmaması talebe sayısının artmasını engelleyen en önemli sebep olmuştur. İnas rüşdiyesinin 1922 yılında talebe sayısı ancak 81'e ulaşmıştır (34).

"Trabzon'daki İnas rüşdiyesinin sınıflara göre ders programı da şöyledir, (35);

- Sınıfı evvel (1.sınıf) dersleri
Arabî, Farisî, Hesap, Coğrafya, Sülüs, Rık'a, kıraât-ı Türkiye, İmlâ ve Nakış,
- Sınıfı Sani (2.sınıf) dersleri
Arabî, Farisî, Hesap, Coğrafya, Kıraât-ı Türkiye, Sülüs, Rık'a, Nakış,
- Sınıfı Salis (3.sınıf) dersleri
Arabî, Farisî, Hesap, Coğrafya, Kıraât-ı Türkiye, Sülüs, Rık'a, Nakış,
- Sınıfı Rabia (4.sınıf) dersleri
Arabî, Farisî, ta'dât, Terkim, Ahlâk, İlm-i hal, Sülüs, Nakış.

Bu program, 1891 yılından 1922 yılına kadar ufak bazı değişikliklerle devam etmiştir" (35).

32. Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.212

33. 1322 (1906) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.441

34. Mahmut Cevat, a.g.e., s.160

35. Aynı eser, s.131.

1863 yılında, Trabzon valilerinden Emin Muhlis Paşa tarafından açılan rüşdiye okulundan sonra, uzun zamandır ihtiyacı hissedilen Askeri Rüşdiyenin açılması için çalışmalar başlatılmıştır.

Sultan Abdülaziz devrinde bir kat daha yenileşen ve kuvvetlenen ordu, donanmanın subay ihtiyacının karşılanması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu ihtiyaç 1291 (1875) gereği gibi hissedilmiş ve hükümet bu işle ciddi suretle uğraşmaya başlamıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda 1875 yılından itibaren Askeri Rüşdiye okullarının açılmasına da hız verilmiştir (36).

Trabzon valisi Sırrı Paşa, seraskeriye'ye yazdığı bir yazı ile açış iznini almış ve Trabzon Askeri Rüşdiye okulu 1879 yılında hizmete girmiştir (37).

1879 yılında açılan Askeri Rüşdiye okulu, bugün Atapark' taki Askerlik Dairesi Başkanlığı olarak kullanılan binada hizmet vermiştir. Askeri Rüşdiye okulunun öğretmen kadrosu ve dersleri hakkında 1313, 1316, 1320, 1322 tarihli Trabzon Vilâyet Salnamelerinde bilgi verilmiştir. Askeri Rüşdiye okulunda ders veren öğretmenlerin büyük bir bölümü askeri ünvanlı kişilerden meydana gelmiştir. Okulda Kolağası rütbesiyle müdürlük yapan bir zabıt (subay) bulunmaktaydı.

1322 (1906) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesinde, Askeri Rüşdiye okulunun öğretmen kadrosu ve dersleri diğer askeri Rüşdiyelerde olduğu gibi, şöylece belirtilmiştir (38);

Müderriş	: Hasan Fehmi Efendi (Kolağası)
Arabî Muallimi	: Mahmut Emadeddin Efendi
Arabî Muallimi	: Mehmet Tefvik Efendi (Devriye Müderrişisi)
Farisî Muallimi	: Zühdü Efendi (Devriye Müderrişisi)
Kavaid Muallimi	: Mehmet Tefvik Efendi

36. Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, Cilt I-II, s.501, İstanbul 1977

37. Sırrı Paşa, Mektubat-ı Sırrı Paşa, Cilt I, s.18 İstanbul 1316

38. 1322 (1906) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.406.

Riyaziye Muallimi	: Cemal Efendi (Yüzbaşı)
Coğrafya ve Hendese Muallimi	: Boş
Resim Muallimi	: Ahmet Rifat Efendi (Mülazım-1 Sani)
Lisan Muallimi	: Şükrü Efendi (Mülazım-1 Sani)
Hat Terki Muallimi	: Hacı Zühdü Efendi
İmlâ Muallimi	: İsmail Efendi
Dahiliye Zabiti	: Mustafa Efendi (Yüzbaşı)
Dahiliye Zabiti	: İbdahim Hakkı Efendi (Mülazım-1 Evvel)
Dahiliye Zabiti	: Hasan Efendi (Mülazım-1 Evvel)
Dahiliye Zabiti	: İbrahim Efendi (Mülazım-1 Sani)
Ser Hademe	: Halil Ağa

"Trabzon Askeri rüşdiyesinde, diğer Askeri rüşdiyelerde olduğu gibi tahsil süresi 4 yıl olarak uygulanmış, arapça ve farsçadan başka yabancı dil olarak Fransızca da okutulmuştur. Askeri Rüşdiyede talebe Askeri üniforma giyerek, askeri discipline tabi tutulmuştur. Okulu bitirdikten sonra, talebelerin hepsinin Askeri İdadilere girmek konusunda mecburiyetleri olmadığından, isteyen mülkiye idadilerine gidebilir, isteyen de memuriyete atılabilirdi" (39).

Trabzon'daki Askeri Rüşdiye 1908 yılına kadar öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Askeri Rüşdiyeler 1908 tarihine kadar yaşamışlar ve bu tarihten sonra lâğvolunarak mülkiye rüşdiyeleriyle birleştirilmişlerdir (40).

Tanzimat'tan sonraki Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yer tutan Rüşdiye okullarının, ülke genelinde olduğu gibi, Trabzon da önemli bir gelişme kaydettikleri, yukarıdaki bilgilerden anlaşılmaktadır. Bunda II. Abdülhamit döneminde uygulanan eğitim politikasının etkili olduğuna şüphe yoktur.

39. Osman Ergin, a.g.e., s.507

40. Aynı eser, s.507.

4. ISLAHHANE MEKTEBİ

"Trabzon Islahhane mektebinin 1867-1876 yılları arasında açılmış olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü, 1879 yılında Askeri Rüşdiye açılması için uygun bir bina olup, olmadığı İstanbul'dan sorulduğunda, Trabzon valiliğine verilen cevapta;

"Evvelce Islahhane olarak inşa olunup, sonradan tedrisat yetersizliğinden öğrencisi dağıldığı için, 3 yıldan beri boş durumda olan binanın tamir ettirilerek, askeri rüşdiyeye tahsisi ve kifayet edeceği" şeklinde yazılmış olması ile Islahhane bina sınıfının en azından 1879 yılından 3 yıl önce yapıлып hizmete girdiği açıkça anlaşılmaktadır. Tayyipzade Hafız Zühdü Efendi Trabzon Islahhane Mektebinde öğretmenlik yapmıştır" (41).

"Kimsesiz çocuklara bir dereceye kadar ve basit ölçüde san'at öğreten ve ilk bilgileri veren Islahhane, daha sonra teşkilatı değiştirilerek ilkokul haline getirilmiştir. İlkokul 1907 senesine kadar devam ederek, o sene içinde sanayi mektebi olmuştur. 1911 yılında bu binanın bahçesinde ve dış kapısının yanında bir Sütçüler mektebi açılmış, bu da I. Dünya Savaşına kadar devam etmiş, harpten sonra bu bina da sanayi mektebine ilave edilmiştir. Sanayi mektebinin ömrü de fazla uzun olamamış, kısa bir müddet sonra faaliyetine son vermek zorunda kalmıştır" (42).

5. POLİS MEKTEBİ

Tanzimattan sonra 1261 (1845) yılında İstanbul'da tophane ve zaptiyye müşirliği'ne bağlı olarak kurulan Polis Mektebi, 64 yıl aradan sonra 1909 da Bağdat, Beyrut, Erzurum ve Trabzon'da da açılmıştır (43).

41. Genç Anadolu Mecmuası, sayı 6, s.3, 3 Mart 1338 (1922), Trabzon
42. Murat Uraz, a.g.m., yıl 5, sayı 5, s.18
43. Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, Cilt III-IV, s.1497, İstanbul, 1940-41.

Trabzon'daki Polis Mektebi bugünkü çocuk yuvası yanında, Kanuni Süleyman İlkokulu giriş kapısı karşısında eski bir binada hizmet vermiştir. 3 er aylık kurslarla öğrenci yetiştiren Trabzon Polis Mektebinden mezun olan kişiler emniyetin çeşitli kademelerinde görev almışlardır^x.

Mektepte okutulan esas dersler; parmak izi, fotoğraf, hesap, Fransızca, zehirli gazlar, makyaj ve tebdili kıyafet, motorsiklet tatbikatıydı.(44).

Cumhuriyet döneminde kaldırılan bu mekteplerin yerine Polis Enstitüleri ve Kolejleri açılmıştır.

6. DARÜLMUALLİMİN

"Osmanlı İmparatorluğunda modern maarifin gelişmesinde karşılaşılan en büyük güçlüklerden birisi ve en önemlisi öğretmen ihtiyacıdır. Yeni açılan rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek maksadıyla, 16 Mart 1848 tarihinde İstanbul'da "Darülmualimîn" adıyla bir öğretmen okulu açılmıştır"(45).

"1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi öğretmen okullarına gereken önemin ve yerin verilmesinde etkili olmuştur. Nizamnamede, rüşdiye, idadi ve sultanilere öğretmen yetiştirmek için İstanbul'da "Darülmualimîn-i Kebir" adıyla bir öğretmen okulu tesisi öngörülmüştü" (46).

"1869 Nizamnamesinin Darülmualimîn'lerle ilgili maddeleri kısa sürede uygulama safhasına geçirilememiştir. 1874 yılında "İstanbul Darülmualimîni" adı ile sıbyan, rüşdiye ve idadi şubelerini ihtiva eden bir okul açılmıştır. Öğretim müddeti sıbyan şubesinde iki, rüşdiye ve idadi şubelerinde ise üç yıldır"(47

44. Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, cilt III-IV, s. 1498, İstanbul 1940-41

45. Bayram Kodaman, a.g.e., s. 226

46. Aziz Berker, Türkiye'de İlköğretim (1839-1908), s.93, Ankara, 1945

47. Mahmut Cevat, a.g.e., s. 135

x Trabzon'da 90 yaşındaki Gazeteci-Yazar Cemal Rıza Osmanpaşaoğlu ile şifai görüşme.

1874 yılından itibaren, Osmanlı vilayetlerinde Darülmual-
limîn-i Sıbyan adı verilen öğretmen okullarının açılmasına hız
verilmiştir. İşte bu çalışmalar doğrultusunda, Trabzon'da da Da-
rûlmuallimîn adı verilen öğretmen okulu hizmete girmiştir. Okul
kayıtlarından anlaşıldığına göre, Trabzon valisi Ali Bey ile
Maarif müdürü Celâl Bey'in himmetleriyle Darülmualimîn 1890
yılı Mart ayının ilk günü özel olarak kurulmuştur. Önce ıslahhane
okul binasında hizmet vermeye başlamış, Hacı Vehbi Hafız mualli-
mi evvel, Zurnacıoğlu Mehmet Efendi, Muallimi Sani ve Göreleli
Topkaroğlu Servet Efendi muallimi salis olarak parasız ders
okutmuşlardır. Derslerin her biri bir saat sürmekte ve günde üç
ders verilmekteydi. Ders olarak Kur'an-ı Kerim, Ulüm-i diniye,
tecvit, kıraat, sarf, hüsn-i hat, hesap, coğrafya ve tarih-i Os-
manî okutuluyordu*.

O devirde okulun mahiyeti, önemi bilinmediği için program-
sız ve rehbersiz işe başlanmış, on günlük kısa bir tahsil müdde-
tinden sonra imtihanla ilk ehliyetname verilmiştir. İkinci eh-
liyetname bir aylık, üçüncü ehliyetname iki aylık bir tahsilden
sonra verilmiş ve bu hal iki yıl devam etmiştir (48).

1892 de vilayetin teşebbüsü ile kendi binasında resmen
açılan Darülmualimîn'in ilk müdürü İstanbul'dan tayin olunan
Eyinli Abdullah Efendi'dir. 1311 (1895) tarihli Trabzon Vilayet
Salnamesinde, adına rastlanan Eyinli Abdullah Efendi'nin maaşı da
600 kuruştur (49).

Darülmualimîn'in 1322 (1906) Trabzon Vilayet Salnamesin-
deki öğrenci mevcudu 17 dir (50).

Yukarıda da bahsedildiği gibi, maddi yokluklar ve okulun
yatılı kısmının olmaması sebebiyle talebe sayısında büyük bir
artış olmamıştır.

48. Murat Uraz, a.g.m., yıl 5, sayı 5, s.18; Mahmut Goloğlu,
Fetihten Kurtuluşa kadar Trabzon Tarihi, s.212, Ankara 1975

49. 1311 (1895) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.147

50. 1322 (1906) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.441

* Trabzon'da 90 yaşındaki Gazeteci-Yazar Cemal Rıza Osmanpaşa-
oğlu ile şifai görüşme.

1910 yılından itibaren, daha önce belirtilen dersler dışında elişleri, beden eğitimi, musikî ve resim dersleri okutulmaya başlanmıştır (51).

" 2 Eylül 1911 de, zamanın ilim adamlarından Besim Efendi (Atalay) okul müdürlüğüne tayin edilmiş, 10 Ekim 1913 de vazifesini Hüseyin Avni Bey'e bırakmıştır. İlk müdür muavinliği bu tarihte ihdas edilmiş ve Mustafa Reşit Bey (Tarakçıoğlu) bu göreve getirilmiştir. 1913 tarihli Tedrisat-ı iptidaiye kanuni muvakkati gereğince, 1913-1914 ders yılında tahsil müddeti dört yıla çıkarılmıştır. Okulun 1914-1915 ders yılında tamamı gündüzlü olmak üzere 98 öğrencisi vardır" (52).

Darülmuallimîn'de 1914-1915 ders yılında okutulan dersler ve bu derslerin sınıflara göre dağılımı şöyledir (53);

Dersler	birinci sene	ikinci sene	üçüncü sene	dördüncü sene
Malûmatı diniye				
Kurani kerim ve tecvit	1	1	-	1
İbadat	2	1	1	-
Sireti nebeviye	-	-	-	-
Türkçe				
Sarf, nahiv	2	2	-	-
Kıraat ve imlâ	2	2	2	-
Ezber ve inşat	1	1	1	-
Tahrir	1	1	1	-
Kavaidi edebiye ve kıraat	1	-	1	1
Usulü tahrir	-	-	-	-
Hat	2	2	1	1
Lisani Ecnebi	3	2	1	-
Hesap	-	-	-	2
Cebir	1	2	2	2

51. Hasan Âli Yücel, Türkiye'de Ortaöğretim, s.226 İstanbul 1938

52. Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, Trabzon'un Yakın Tarihi, s. 34 Trabzon, 1986

53. Hasan Âli Yücel, a.g.e., s. 228.

Dersler	birinci sene	ikinci sene	üçüncü sene	dördüncü sen
Resmîhaati, hendese ve fenni mesaha	-	-	-	1
Kozmoğrafya	-	-	-	1
Usul defteri	2	2	1	1
Tarih	1	2	1	1
Coğrafya	2	2	2	1
Fizik	1	1	1	-
Kimya	2	-	-	-
Hayvanat	-	2	-	-
Nebatat	-	-	1	-
Tabakat	-	-	1	1
Teşrih ve fizyolojii beşer ve hıfzıssıhha	-	-	-	1
Hıfzıssıhha-i mekâtip	-	-	3	3
Ziraat	-	-	3	3
Fenni Terbiye	2	2	2	-
Musiki ve gına	2	2	2	2
El işleri Terbiye-i bedeniye	2	2	2	-
Resim	2	2	2	1
Ahlak, Malûmatı medeniye-i				
Hukukiye	-	1	1	1
Tatbikat	-	-	-	9
YEKÜN	32	32	32	33

Birinci Cihan Harbi ve Rus'ların Trabzon'u işgal etmeleri üzerine eğitimde aksamalar olmuş, hatta okul iki yıl (1916-1917, 1917-1918) kapalı kalmıştır. 24 Şubat 1918 de Rus'ların Trabzon'dan çekilmesinden sonra, 1400 kuruş maaşla Mustafa Reşit Tarakçıoğlu okulun müdürlüğüne tayin edilmiştir. Mustafa Reşit Tarakçıoğlu'nun gayretleriyle okul yatılı duruma getirilmiştir. Bu dönemde, ilkokul öğretmenleriyle Darülmuallimin öğretmenleri maaşlarını vilayet-i hususiye muhasebesinden (İl Özel saymanlığı) parasızlık yüzünden alamamışlardır (54).

54. Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, a.g.e., s.34.

" Bu olumsuz gelişmelere rağmen,hizmet vermeye devam eden Darülmualliminden 1922 ye kadar 1 sancak, 9 kaza ve 3 nahiyeden gelip, diploma alan talebelerin sayısı 358 olmuştur"(55).

1918 den 1934 e kadar,Darülmuallimin olarak hizmet vermiş ve daha sonra da kapatılmıştır.

15 sene aradan sonra Milli Eğitim Bakanlığı Trabzon ve Karadeniz Bölgesinin bu çok önemli ihtiyacını dikkate alarak, Trabzon Öğretmen okulunun 1949 yılında yeniden açılmasına karar vermiştir. Okul kayıtlarından anlaşıldığına göre, 1949-1950 ders yılında 150 yatılı, 150 gündüzlü olmak üzere 300 öğrencisi mevcuttu*.

7. İDADÎ MEKTEBÎ (MEKTEB-İ İDADÎ MÜLKÎ)

"Hazırlamak, geliştirmek manasına gelen Arapça "İdad" kökünden türetilmiş olan idadi kelimesi, hazırlama yeri demektir. Bunun içindir ki, 1869 dan önce pek çok okulların hazırlama sınıflarına idadi denmiştir. Fakat bazı maarif tarihçileri, bu idadi sınıflarını ilk ve orta öğretim derecelerinden birine dahil etmek istemişler; lâkin karar vermeye güçlük çektiklerinden meseleyi ortada bırakmışlardır. Çünkü hangi seviyede olursa olsun bütün okulların, şayet varsa, hazırlama sınıflarına idadi adı verilmiştir. Bu terim ancak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle açıklığa kavuşturulmuş ve ilk defa başlı başına orta öğretimin bir kademesi olarak ele alınmıştır. Böylece idadi kelimesi, eskiden ifade ettiği manayı kaybederek, yeni bir mana ve muhteva kazanmıştır" (56).

"1869 a kadar imparatorlukta rüşdiyelerin sayısı oldukça artmış,İstanbul'da ise,pek çok meslek okulu ve yüksek okullar açılmıştır. Buna rağmen, ne vilayetlerde rüşdiye üstünde bir

55. Mahmut Cevat, a.g.e., s. 136

56. Bayram Kodaman, a.g.e., s. 181

* Okul kayıt defterlerinden çıkarılmıştır.

okul, ne de İstanbul'da yüksek okullara talebe yetiştirecek rüşdiye dışında bir okul vardı. Sadece, 1868 de İstanbul'da Galatasaray Sultanîsi açılabilmiş ise de, vilayetler, bu gibi kuruluşlardan tamamıyla mahrum kalmıştır. Dolayısıyla, idadi okullarının kurulması ve açılması, hem öğretim-eğitim hem de siyaset bakımından zaruret haline gelmişti" (57). Bu çalışmaların ışığında, vilayetlerde ise ilk defa Mora Yenişehir'inde 1875 de bir idadi açılmıştır (58).

"1869 Nizamnamesiyle açılması kararlaştırılan idadilerin, Tanzimat devri sonuna kadar ihmal edilmesi, idadi okullarının vilayetlerde yaygınlaşması, 1876 yılından itibaren başlamıştır. İdadilerin öneminin anlaşılmasına rağmen, hemen açılmaları yoluna gidilememiştir. Bunun en büyük sebebi parasızlıktı. Çünkü idadiler, gerek daimi giderleri, gerekse tesis ve inşaa masrafları bakımından çok miktarda paraya ihtiyaç gösteriyordu. Fakat Sadr-iâzam Sait Paşa, buna çare bulmak üzere, evvelce ilk öğretim için kabul olunan öşrün öşrü nisbetindeki vergiyi kaldırmış, bunun yerine 1300 malî yılından itibaren âşarın seb'i (1/7) ve rub'u (1/4) alınıp ve ayrıca müsakkafat (damlı mülkler) vergisinin de % 6 nın maarife ayrılmasını temin etmiştir" (59).'

"Bu şekilde sağlanan malî kaynaktan idadilerin masraflarına da karşılık bulunmuştu. Bunun sonucu olarak, vilayetlerde idadilerin açılmasına hız verilmiştir. 1302 (1886) yılında Bursa, Edirne, Yanya, Çanakkale, İzmir, Selanik, Trabzon, Rodos, Konya, Elâzığ (Mamuratülaziz), Ankara, Üsküp, Priştine, Gümölcine, Manisa, Adana, Halep, Kudüs, Maraş, Kırşehir, Çankırı; Teke, Bitlis, Muş, Kastamonu, İzmit ve Sivas şehirlerinde idadi okulu açılmasına karar verilmiş ve yapımlarına başlanılmıştır" (60).

57. Bayram Kodaman, a.g.e., s. 182

58. Faik Reşit Unat, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, s. 45, Ankara, 1964

59. Bayram Kodaman, a.g.e., s. 189

60. M.Sait Paşa, (Sadrazam Küçük. Sait Paşa) Hatırat, Cilt.I. s.156, İstanbul 1328.

Trabzon'daki Mekteb-i idadi Mülki'nin açılması bir noktada bu türlü okula olan ihtiyaçtan gelmiştir. Bu ihtiyaç sonucu, Trabzon'da daha büyük ve devlet desteğinde bir idadi okulu açma fikri yaygınlaşmıştır. Ancak, okulun açılabilmesi için devlet desteğinin yanında, halkın da önemli miktarda yardım yapması gerekiyordu. Çünkü, böyle bir okulun hizmet verebilmesi için elverişli bir bina da bulunmuyordu. Böyle bir binanın yapılabilmesi için devlet desteği yetmediğinden, Trabzon Valisi Sırrı Paşa, ekmeğe fiyatına 2 kuruş zam yapılarak, elde edilecek gelirin okul yapımına sarfedilmesini istemiştir. Zam fikrine karşı çıkan rum ve ermeniler bu girişimin aleyhinde çalışmalara başlamışlardır (61).

Rum ve ermeniler, ekmeğe yapılacak zammın fakir fukaraya ağır geleceğini, bu sebeple zamdan ve okul yapımından vazgeçilmesini istemişlerdir. Buna karşılık, Sivas valisi Rıfat Paşa'nın çalışmalarını örnek veren Sırrı Paşa, Sivas'da beş sene müddetle çift başına yirmişer kıyye (okka) buğday ektirip elde edilen hasılatla okullar açtığını, diğer vilayetlerinde kendi özel durumlarına göre sürdürecekleri çalışmalarla memleket maarifini kalkındırmaya gidilmesi yolunda padişah tarafından emir verilmiş olduğunu belirtmiştir (62).

İhtiyacı hissedilen idadi okulu için konuyu, cesaret ve kararlılıkla ele alan Vali Sırrı Paşa, vilayet idare meclisi azalarından Arnavutzade Ahmet Efendi aracılığıyla, çalışmalarına devam ederek, şehrin müslim ve gayrimüslim ileri gelenlerinden başka, idare meclisi, ticaret meclisi, istinaf mahkemesi üyelerini toplantıya çağırmıştır. 80 kişinin katıldığı toplantıda Sırrı Paşa, idadi okulunun Trabzon için faydalarını belirterek, olumlu bir kararın çıkmasını sağlamıştır. Bu toplantıya Rum metropolidi Krikos da katılmış, ancak rumların bu konudaki olumsuz tutumunu ortaya koymuştur. Bu toplantı sonucu, okulun yapımı sırasında gerekli harcamaları kontrol etmek amacıyla yarısı müslim, yarısı gayrimüslim üyelerden oluşan altı kişilik komisyon kurulmuştur.

61. Sırrı Paşa, a.g.e., Cilt I., s.111

62. Aynı eser, s.101.

Böylece "Mekteb-i Kebir" in açılması için ilk ve önemli bir adım atılmış oluyordu. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar sonucu, Mekteb-i İdadinin devletçe kabul edilen programına uygun olarak açılmasına karar verilmiştir. Hükümetten yardım sağlamak için de "Maarif Nezaret-i Celilesi" ne telgrafla uzun bir mazbata ile durum arz edilmiştir (63).

Bu olumlu gelişmelerden sonra, 400 liraya okulun arsası alınmış ve bualım işi İstanbul Maarif Nezaret-i Celilesi'nce onaylanmıştır. 1884 Eylül'ünde inşaata başlanılmasına karar verilmiş ve bunun için de valilikçe Maarif Nezareti'nden izin istenmiştir. İzin istenirken inşaat için gerekli masrafların bir kısmının Trabzon'un o yılki buğday gelirinden karşılanacağı belirtilmiştir. Bunun için de, temel atma zamanı hasat mevsimi olan Eylül ayına denk getirilmiş ve 27 Eylül 1884 tarihinde Mekteb-i idadi Mülki'nin temeli atılmıştır.(64).

Temel atma sırasında Trabzon valisi Sırrı Paşa yaptığı konuşmanın bir bölümünde şöyle demektedir;

"Efendiler bilirsiniz ki vatan, evladı için sevilir. Vatan evlatlarına verilecek en büyük hizmette onlara dünya ve ahiret saadetini elde edecek bir kazanç göstermektir ki, oda, ilim tahsil etmektir. İlim tahsili ise yer (okul) ister. Bunlar Padişah efendimiz hazretlerinin sayelerinde çoğalıyor. Geçmişe bakıp, zamanımızın gelişmesiyle kıyaslandığında sözümün doğruluğu tereddütsüz ortaya çıkar. Bilmeçliyizki, devletimizin kuruluşundan buyana 600 bu kadar yıl geçmiş olduğu halde, Osmanlılar Abdülhamit Han devrindeki kadar büyük bir terakki görmemişlerdir. Bunun bir delili de, bugün saye-i şahanelerinde tesis ile iftihar ettiğimiz şu mekteb-i âlidir. Bu mektep cins-millet, din-meshep ayırmayarak bütün vatana açık olacaktır. İnşallah nice sanatkâr kabiliyetler yetiyecek ve gelecekte mukaddes vatan bunlarla iftihar edecektir. Onun için ben dahi yüzümü mihraba çevirerek bütün millete şamil bir ilim müessesesinin taşını bu aciz kula nasip eder. Allahu zü'l-celâl'a hamederim"(65)

63. Sırrı Paşa, a.g.e., Cilt I., s. 101

64. Aynı eser

65. Sırrı Paşa, a.g.e., Cilt I., s. 18.

İdadi mektebinin yapımı 1887 yılında bitirilmiştir. İdadinin giriş kapısı üzerinde yazılı şiir aynen şöyledir (66);

"Şems-i burc-i Saltanat Abdülhamit Han milkini,
Neşr-i envâr-ı maarif ile ihya eyledi
Bendesi hüsn-i hitamında dedi tarihini:
Şah-ı vâlâ Mekteb-i idâdî inşa eyledi" (1303).

"Trabzon Mekteb-i idadi Mülki" adıyla öğretime açılan yeni okul faaliyete geçtikten sonra, daha önce Ali Nâki Efendi tarafından açılmış olan Mekteb-i Hamidiye müdür ve kadrosuyla, Mekteb-i idadiye aktarılmıştır. Ali Nâki Efendi idadi müdürlüğü yanı sıra, Trabzon Maarif müdürlüğünü debirlikte sürdürmüş, kısa bir süre sonra okul müdürlüğünü bırakmıştır"(67).

Trabzon Mekteb-i idadi Mülki müdürlüğüne 1888 yılı içinde Ahmet Fevzi Efendi getirilmiştir. Okulun talebe sayısı 34 olup, civar kazalardan talebe gelmemiş olmasından dolayı leyli (yatılı) kısmı da henüz açılmamıştır (68).

Yeni açılan Trabzon Mekteb-i idadi Mülkiye, iptidaî veya rüşdiye okullarından şahadetname (diploma) almış her sınıf Osmanlı tebası kabul edilmiştir. Mekteb-i idadi Mülki de müslim ve gayrimüslim talebeler bir arada okuduğu gibi, gayrimüslimlerden okulun idareci kadrosunda da kişiler bulunmuştur. Panayot Efendi 1905 yılında Mekteb-i idadi Mülki'de muavini salis (3. muavin) görevinde bulunmuştur (69). Okula 1887 yılından 1895 yılına kadar (öğrenci sayısı yeterli olmadığı için) yalnız nehari (gündüzlü) öğrenci alınmış, 1895 yılından itibaren de leyli öğrenci kabul edilmeye başlanmıştır. Okulun 1895 de 83 ü nehari, 51 i de yelyi öğrenci olmak üzere, toplam öğrenci sayısı 134 e ulaşmıştır. Fakir öğrencilerin dışında, leyli öğrencilerden ayda 10 kuruş eğitim gideri olarak alınmıştır (70).

Trabzon Mekteb-i idadi Mülki'nin yedi yıllık leyli (yatılı) kısmının haftalık ders programı şöyledir (71);

66. Sırrı Paşa, a.g.e., Cilt II., s.18

67. Salih Münir Kıvanç, "Merhum Ali Nâki Efendi'nin hayatından kısa notlar" Karadeniz Gazetesi, sayı 29 (31 Temmuz 1979)
Trabzon

68. 1305 (1889) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.118

69. 1321 (1905) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.318

70. 1311 (1895) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.145

71. a.g.e., s. 146.

Yıllar ve Ders Saatleri

Dersler	1.yıl	2.yıl	3.yıl	4.yıl	5.yıl	6.yıl	7.yıl
Ulûm-u diniye	3	2	2	2	2	2	2
Arapça	3	3	3	3	2	-	-
Farsça	-	2	2	2	-	-	-
Türkçe	6	5	3	2	2	-	-
Fransızca	-	-	4	5	5	5	3
Hesap	2	2	2	3	-	2	2
Hendese	-	-	2	2	3	2	1
Cebir	-	-	-	-	-	2	1
Müsellesat	-	-	-	-	-	-	1
Kozmografya	-	-	-	-	-	-	2
Makina	-	-	-	-	-	-	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	-
Tarih	-	2	3	2	2	2	2
Usûl-u defter	-	-	-	-	2	2	2
Malûmat-ı Fenniye	-	-	-	-	3	-	-
Hikmet-i Tabiiye ve Kimya	-	-	-	-	-	3	2
Mevâlid ve hıfz's-sıhha	-	-	-	-	-	-	3
Kavânin	-	-	-	-	-	2	2
Edebiyat ve ahlâk	-	-	-	-	-	2	2
Hüsn-ü hat	1	1	1	1	1	-	-
Resim	1	1	1	1	1	1	1

Beş yıllık nehari kısmının haftalık ders programı ise şöyledir (72);

Yıllar ve Ders Saatleri

Dersler	1.yıl	2.yıl	3.yıl	4.yıl	5.yıl
Ulûm-u diniye	3	2	2	2	2
Arapça	3	3	3	2	2
Farsça	-	2	2	2	-
Türkçe	6	5	3	2	2
Fransızca	-	-	4	5	5

72. Bayram Kodaman, a.g.e., s.207.

Dersler	Yıllar ve Ders Saatleri				
	1.yıl	2.yıl	3.yıl	4.yıl	5.yıl
Hesap	2	2	2	3	-
Hendese	-	-	2	2	3
Coğrafya	2	2	2	2	2
Tarih	-	2	3	2	2
Usul-ü Defter	-	-	-	-	2
Malümat-ı fenniye	-	-	-	-	3
Nüsn-ü hat	1	1	1	1	1
Resim	1	1	1	1	1

Yukarıda belirtilen ders programına göre, derslerden geçebilmek için, sene içinde üç ay ara ile yazılı imtihan ve sene sonunda genel imtihanlar yapılmıştır. Trabzon idadisinde sınıf geçmek için esas alınan notlar ve karşılıkları da şöyle belirtilmiştir (73);

9-10 aliyyü'l-âlâ; 7-8 âlâ; 6 karib-i âlâ; 5 vasat; 4 karib-i vasat; 3 zayıf; 1-2 sıfır.

1887-1893 yılları arasındaki altı öğretim yılında şartlar normal olmadığı için, öğretim de normal olmamıştır. Kuruluş sebebiyle her sınıf ya kurulamamış, ya da o sınıf için yeterli öğrenci bulunamamıştır. 1892-1893 öğretim yılında Trabzon Mektebi idadi Mülki'nin öğrenci sayısı 49 olup, bu öğretim yılında 5. sınıftan 6 öğrenci mezun olmuş ve ilk idadi diplomasını almışlardır (74). Bu öğrencilerin okul numaraları, adları ve diploma dereceleri şöyledir (75);

Okul Numarası	Adı	Diploma Derecesi
1	Faik Efendi	aliyyü'l-âlâ
2	Mustafa Reşit Efendi	âlâ
3	İsmail Hakkı Efendi	âlâ
4	Ahmet Remzi Efendi	Karib-i âlâ
5	Ahmet Razi Efendi	Karib-i âlâ
27	Hasan Fehmi Efendi	aliyyü'l-âlâ

73. Trabzon Mektebi idadi Mülki'nin 1304-1305 (1888-1889) tarihli karne kayıt defteri

74. 1309 (1893) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.118

75. Trabzon Mektebi idadi Mülki'nin 1308-1309 (1892-1893) tarihli karne kayıt defteri.

Trabzon Mekteb-i idadi Mülki, kuruluş yıllarından sonra, Osmanlı Devleti'nin maruz kaldığı iç ve dış olayların etkisine rağmen, gelişmesini devam ettirmeye çalışmıştır. Talebe sayısındaki artış 1902 yılında en üst seviyeye çıkmıştır. 1902 yılında 306 sı nehari, 82 si de leyli öğrenci olmak üzere toplam öğrenci sayısı 488 e ulaşmıştır (76). Daha önce belirtilen ders programları, 1902 yılına kadar devam etmiş, 1902 yılında idadilerin öğretim sürelerine göre mevcut derslerin fazla ve talebeye ağır geldiği gerekçesiyle leyli idadiler 8; nehari idadiler 6 yıla çıkarılmıştır (77). Bu karar gereği Trabzon idadisinde 1902-1903 öğretim yılında bir yenilik yapılarak son sınıflara ticaret şubesi eklenmiş (o yıl normal idadiden mezun verilmeyerek), 8. sınıf olan ticaret şubesinden 12 öğrenci mezun olmuştur. 1904 yılında ise, ticaret şubelerinden istenilen verim elde edilemeyince, ticaret şubesi kaldırılmış ve okul tekrar 5 ve 7 yıl olarak kabul edilmiştir. Trabzon Mekteb-i idadi Mülki'den 1905-1906 öğretim yılında 10 öğrenci, yedi yıllık idadi düzeniyle mezun olmuştur (78).

Kuruluşundan itibaren 23 yıl idadi adı ve biçimiyle öğretimini sürdüren okul; 1325-1326 (1909-1910) senesinde idadi teşkilatı değiştirilerek SULTANÎ ismini almıştır (79). Bu tarihten itibaren Trabzon Sultanîsi olarak anılmaya başlamıştır.

Trabzon vilayetinin bu tek idadîsi, uzun seneler Türk Kültür ve eğitimine sayısız hizmetler sunmuş, bugün Trabzon'da adları unutulmayan Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, Faik Ahmet Barutçu, Hasan Saka ve Mahmut Goloğlu bu eğitim yuvasından feyz almışlardır.

76. 1321 (1905) tarihli Maarif Salnamesi, s. 598

77. Nevzat Ayas, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi: Kuruluşlar ve Tarihçeler, s. 389, Ankara 1948

78. Trabzon Mekteb-i idadi Mülki'nin 1321 (1905) tarihli karne kayıt defteri.

79. Hasan Âli Yücel, a.g.e., s. 552.

8. TRABZON SULTANİSİ

"Tanzimat dönemi maarifçileri, her ne kadar 1845 tarihinde rüşdiyeleri yüksek öğretime ve Darülfünun'a mahrec kabul etmişlerse de, zamanla rüşdiye öğretiminin bu görevi yerine getiremeyeceğini anlamışlardır. Nitekim, daha başlangıçta, yani 1848 den itibaren rüşdiye ve yüksek öğretim arasında tahsil veren Darülmaârif, Mahrec-i Aklâm ve bazı hazırlama sınıfları gibi müesseseleri açma yoluna gitmişler ve rüşdiye üstünde bir okula ihtiyaç hissetmişlerdir" (80).

"Bu fikirden hareketle, Galatasaray Sultanisi aslında rüşdiye ve yüksek öğretim arasında "Osmanlılık" siyasetini uygun biçimde, dinler arasında bir müessese olarak 1 Eylül 1868 tarihinde açılmıştır. Model olarak Fransız liselerine benzeyen bu okulda öğretim süresi esas olarak beş yıl kabul edilmiştir" (81).

Bu çalışmalar doğrultusunda, Trabzon Sultanîsi 1325-1326 (1909-1910) yılında eğitim ve öğretime açılmıştır (82).

Trabzon Sultanîsi'ne 13 yaşını doldurmuş müslim ve gayrimüslim öğrenciler alınmıştır. Müslim ve gayrimüslim öğrencilerin ders takibindeki tek farklılık, din dersinde olmuştur. Gayrimüslim öğrenciler bu dersi almayı muaf tutulmuşlardı. Trabzon Sultanîsi'ne altı yıllık ilkokul mezunları alınıyordu. Onun için Sultanî'nin birinci sınıfı yedinci, ikinci sınıfı sekizinci, üçüncü sınıf dokuzuncu, dördüncü sınıfı onuncu, beşinci sınıfı onbirinci, altıncı sınıfı onikinci sınıfı oluyordu^{*}.

Sultanî'de 1326-1327 (1910-1911) öğretim yılında sınıflara göre ders programı, imtihan defterinde şöyledir (83);

80. Bayram Kodaman; a.g.e., s. 209

81. Aynı eser, s. 211

82. Trabzon Sultanîsi'nin 1325-1326 (1909-1910) tarihli ilk karne kayıt defteri

83. Trabzon Sultanîsi'nin 1326-1327 (1910-1911) tarihli imtihan defteri

* 75 yıl önce Trabzon Sultanîsi'nde okuyan Mustafa Hacısalih-oğlu ile şifai görüşme.

Dersler	7. sınıf	8. sınıf	9. sınıf	Dersler	10. sınıf	11. sınıf	12. sınıf
Ulûmu diniye	2	2	2	Ulûmu diniye	2	1	1
Arabî	2	2	2	Arabî	2	2	1
Türkçe	3	3	2	Farisî	1	1	-
Hesap	2	1	2	Türkçe	2	2	2
Hendese	1	2	1	Fransızca	3	3	3
Farisî	1	1	1	Hendese	2	2	2
Ulûmu tabiiye	1	1	1	Cebir	2	2	-
Malûmatı medeniye	1	1	1	Müsellesat	1	-	-
Fransızca	4	5	3	Usulü defteri	1	1	1
Tarih	2	2	2	Mihanik	1	-	-
Coğrafya	2	2	2	Kimya	1	1	1
Hat	1	1	1	Tarihi tabii	1	1	1
Resim	1	1	1	İlmi ahlâk	-	2	1
Jimnastik	1	1	1	İlmi kavânin	-	2	2
				İlmi iktisat	-	-	1
				Tarih	1	1	1
				Coğrafya	1	1	-
				Resim	1	1	1
				Hat	1	1	1
				Jimnastik	1	1	1
				İngilizce	2	2	2
Toplam	24	25	22	Toplam	26	27	22

Sultanî'de ayrıca 1326-1327 (1910-1911) öğretim yılında, öğrencilerin sınıflara göre dağılımı da şöyledir;

Sınıf	Müslim öğrenci sayısı	Gayrimüslim öğrenci sayısı	Toplam
7.	100	2	102
8.	68	-	68
9.	43	-	43
10.	47	-	47
11.	19	-	19

"Trabzon Sultanîsi'nde, öğrenciler 3 ayda bir iki defa yazılı ve bir sözlü imtihan olurlardı. Yazılı imtihanlar ders öğretmenleri tarafından, sözlü imtihanlar ise imtihan heyeti tarafından yapılırdı. Bu heyette ülemadan, fetvahaneden, maarif meclisinden ve ders öğretmenlerinden birer mümeyyiz bulunurdu. Sınıf geçmeye esas olan notların karşılıkları da şu şekilde belirtilmiştir;

9-10 aliyü'lâlâ; 8 âlâ; 7 karib-i âlâ; 6 vasat; 5 karib-i vasat; 4-3 zayıf; 2-1 pek zayıf; 0 fena (84).

"1912 senesinde bu teşkilatla kurulan sultanî'ler bir yıl sonra yeni bir kuruluşa mevzu oldular. Buna göre de sultanî'ler beşi iptidai ve yedisi tâli sınıflardan müteşekkil ve tâli sınıflar dördü birinci ve üçü ikinci olmak üzere iki devreye ayrılarak, ikinci devre fûnun (fen) ve ulum (edebiyat) şubelerine ayrılmıştı"(85). Bu düzenlemeye göre Trabzon Sultanî'sinde 1328-1329 (1912-1913) öğretim yılında ders programı şöyledir (86);

84. Trabzon Sultanîsi'nin 1326-1327 (1910-1911) tarihli imtihan defteri
85. Hasan Âli Yücel, a.g.e., s.15
86. Trabzon Sultanîsi'nin 1328-1329 (1912-1913) tarihli imtihan defteri.

D e r s l e r	6. sene	7. sene	8. sene	9. sene
Ulûmu diniye	1	1	2	2
Lisani Osmanî	5	5	4	4
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1
Hikmeti tabiiye	-	-	2	2
Kimya	-	-	1	1
Hesap ve Cebir	2	2	2	2
Usulü defterî	-	-	-	1
Hendese	2	2	2	2
Resim ve Resim Hattı	2	2	2	2
Arabî	5	5	4	3
Farisî	-	-	1	1
Fransızca - İngilizce	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2
Toplam	27	27	29	28

Dersler	10. sene		11. sene		12. sene	
	fünun	ulum	fünun	ulum	fünun	ulum
Ulûmu diniye	2	2	2	2	1	1
Lisani Osmanî	4	4	3	3	3	5
Tarih	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1	1	1
Hayvanat	-	-	1	1	2	2
Nebatat	-	-	-	-	2	2
Hıfzıssıhha	-	-	-	-	1	1
Hikmeti tabiiye	2	2	2	2	2	-
Kimya	2	2	2	2	2	-
Cebir	3	2	2	1	2	-
Müsellesat	-	-	2	1	-	-
Hendese	3	1	2	-	-	-
Kozmografya	-	-	-	-	2	2
Mihanik	-	-	-	-	2	-
Mantık ve Felsefe	-	-	1	1	1	2
Resim ve Resim Hattı	2	1	1	1	1	1
Arabî	-	4	-	4	-	4
Farisî	-	1	-	1	-	2
Fransızca ve İngilizce	5	5	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2	2	2
Toplam	27	29	28	29	29	31

Trabzon Sultanîsi'nde,1910 dan Birinci Dünya Savaşı'na (1914) yılına kadar mezun durumu şöyledir (87);

Ö ğ r e t i m	Y ı l l ı	Mezun Sayısı
1326 - 1327	(1910 - 1911)	19
1327 - 1328	(1911 - 1912)	48
1328 - 1329	(1912 - 1913)	29
1329 - 1330	(1913 - 1914)	21

Trabzon Sultanîsi'nin gelişmesinde, giderek değerli ve ünlü öğretmenlerin toplanmasında o dönem Trabzon valilerinin büyük etkisi olmuştur. Edebiyatımızın önde gelen kişilerinden biri olan,Süleyman Nazif'in Trabzon valisi (24.8.1911) oluşu, bir yıl kadar süren valiliği sırasında sık sık Edebiyat ve kültür sohbetlerinin yapılması olumlu sonuçlar vermiştir. Bu gelişmelerden Trabzon Sultanîsi de etkilenmiştir. Bu gelişme,Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Trabzon'da eğitim-öğretimde durgunluk başlamış olup, 1914-1915 öğretim yılında Sultanî binası Türk'ler tarafından hastahane olarak kullanılmıştır. Bunu takip eden üç dönemde de,Rum'lar tarafından hastahane olarak kullanılmıştır (88).

Genel savaş sebebiyle seferberlik ilân edilince, herkes askere alındığından, sultanî öğrencisiz kalmıştır. Bu konuda Mustafa Reşit Tarakçıoğlu şöyle demiştir (89);

" Yüksek tahsil öğrencisi veya mezunu olanlar ile İdadi veya Sultanî diploması almış olanlar, medrese mezunları ve öğrenciler ihtiyat zabiti (yedek subay) yetiştirilmek üzere,İstanbul'a veya Erzincan ihtiyat zabit okuluna çağırılmışlardır. Böylece,Trabzon Sultanîsi öğrencilerinin bir kısmı cepheye, bir kısmı batıya doğru dağılmıştır. Trabzon'un işgal tehlikesi üzerine,batıya göz edenlerden biri Sultanî Arapça öğretmeni İbrahim Cûdî Efendi, diğeri de Edebiyat öğretmeni Ahmet Sarim Doğru'dur".

87. Trabzon Sultanîsi'nin 1329-1330 (1913-1914) tarihli mezuniyet defteri

88. Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, a.g.e., s.20

89. Aynı eser, s. 21.

1915-1917 yıllarında, Trabzon Rus işgalinde olduğu için, Sultanî'de öğretim yapılamamıştır. 24 Şubat 1918 de Trabzon işgalden kurtarıldığı halde, bu yılda da öğretim yapılamamış ve 1918-1919 öğretim yılında dört yıllık bir aradan sonra, Sultanî açılmış ise de, bu defa da öğrenci bulmak mümkün olmamıştır. Okul kayıtlarından, bu yıl ancak 2 öğrencinin mezun olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yıllara ait mezun olan öğrenci sayısı ise şöyledir (90);

Öğretim Yılı	Mezun olan öğrenci sayısı
1335 - 1336 (1919 - 1920)	3
1336 - 1337 (1920 - 1921)	-
1337 - 1338 (1921 - 1922)	1
1338 - 1339 (1922 - 1923)	1

" 29 Ekim 1923 de Cumhuriyet ilân edilmiş, yeni bir döneme, yeni bir kalkınma hamlesine girişilmiştir. Trabzon Sultanîsi'nden, 1339 - 1340 (1923-1924) öğretim yılında onikinci sınıftan üç ve onbirinci sınıftan dört öğrenci diploma almıştır. Bu öğrencilere verilen diplomalar Sultanî adı ile verilen son diplomalardı. Çünkü yeni eğitim politikası gereğince, Türkiye düzeyinde Sultanî'lerin bütünü yeni bir plân ve programla "Lise" lere dönüştürülmüş ve bu uygulama 1340-1341 (1924-1925) öğretim yılında başlamıştır. 15 Temmuz - 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında toplanan Birinci Heyet-i İlmiye'de, orta öğretim sistemi üzerinde durulmuştur. Bu heyet-i İlmiye'nin verdiği kararlar arasında, umumi orta öğretim müesseseleri adınının Sultanî'den Lise'ye dönüştürülmesi de vardır" (91).

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanununun yürürlüğe girmesinden sonra, diğer ülke sultanilerinde olduğu gibi yeni bir programla ortaokula dayalı Trabzon Sultanisinde de genel kültüre ve akademik bilgiye ağırlık verilmiştir. Bu günkü adı Trabzon Lisesi olan okul, Türk Eğitim Tarihinde önemli bir mevkîye sahiptir.

90. Trabzon Sultanisi'nin 1338-1339 (1922-1923) tarihli mezuniyet defteri

91. Hasan Ali Yücel, a.g.e., s.20.

B. ÖZEL OKUL

1. MEKTEB-İ HAMİDİYE

"İmparatorluk içinde hızla gelişen rüşdiye ve idadi açma faaliyetlerini yakından takip eden Trabzon halkı, arzu ettikleri yeni okula kavuşamamanın ezikliği içindeydiler. Konuya bir çözüm getirmek için, şehrin ileri gelen ve nüfuzlu ailelerinden, Nemlizâde Hikmet Efendi'nin öncülüğünde Nemlizâde Hacı Ahmet Efendi ve arkadaşları harekete geçtiler. İstanbul'da bulunan, Trabzon'lu büyük edebiyatçı Ali Naki Bey'i Trabzon'a davet ettiler. Bu daveti kıramayarak Trabzon'a gelen Ali Naki Bey, 1296 (1880) tarihinde özel olarak kurulan Mekteb-i Hamidiye'nin plân ve programını yaptı. Okulun müdürlüğünü de kabul ederek eğitime açtı" (92).

Altı sınıflı bu idadi'de, yabancı dil, müzik, idman gibi dersler modern anlamda verilmeye başlandı. Trabzon'da büyük ilgi gören bu okulda Trabzon'lu meşhur Muallim Cûdi Efendi de Türkçe dersleri veriyordu. Ali Nâki Bey'in bu girişimi, Trabzon'un eğitim ve kültür ufkunda büyük bir canlılık meydana getirmiş ve umulanın üstünde ilgi ile karşılanmıştır. Eğitim alanındaki bu faaliyet sonucu, resmi idadilerin Trabzon'da çoğalması sağlanmıştır. Ali Nâki Efendi tarafından açılmış olan Mekteb-i Hamidiye müdür ve kadrosuyla Mekteb-i İdadiye geçmişlerdir*.

C. GAYRİMÜSLİM VE ECNEBÎ OKULLARI

İstanbul'un fethinden sonra, Rum'lar siyasi hakimiyetlerini kaybetmekle beraber, başlarına Patrik adıyla getirilen ruhani reise, Rum toplumunun okullarını, kiliselerini, hastahanelerini ve düşkün evlerini isdedikleri gibi idare etmek yetkisi verilmişti. Osmanlı yönetimi, Rum topluluğuna vermiş olduğu hak ve yetkilerden Ermeni'leri ve sonra da Yahudi'leri ayrı tutmamıştı. Bu haklar, zamanla yabancı devletlere de tanınmış ve isteyen her gayrimüslim, memleketin her yerinde okul açabilir hale gelmiştir (93).

92. Salih Münir Kıvanç, a.g.e., s. 29

93. Necdet Sevinç, Ajan Okulları, s.13, İstanbul 1975

* Mustafa Hacısalıhoğlu ile şifai görüşme.

Tanzimattan sonra, Türk okullarına gayrimüslimlerin de kabul edilmesi esası getirildiği halde, ruhani liderler, çocuklarının Türk okullarına verilmesi konusunda hassas davranmışlar, aksine yeni okullar açarak Osmanlı devleti aleyhine faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu okullar, zamanla devletin hakimiyetine zarar veren fesat yuvaları haline gelmiştir (94).

Yukarıda belirtilmeye çalışılan genel durumun görüntüleri, Trabzon için de söz konusudur. Doğunun Transit limanı olan Trabzon'da o zaman küçümsenemeyecek kadar gayrimüslim ve bu yüzden de konsoloslukların bulunması Trabzon'un önemini ortaya koymaktadır. Çünkü Tanzimattan sonra Trabzon'da İran, Belçika, Yunanistan, İspanya, İtalya, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin faaliyet gösteren elçilikleri mevcuttu (95).

Bu sebeple, Trabzon'da bulunan gayrimüslim ve ecnebi okulları, Türk toplumuna karşı tavır içindeydiler ve bir nevi misyoner öncülüğü yapıyorlardı. Tanzimattan sonra, Trabzon'da açılmış olan gayrimüslim ve ecnebi okulları şunlardır;

1. RUM OKULLARI

a. Kemer kaya Rum Okulu

1898 yılına kadar, Rum'lar tarafından kullanılan okul binası, bu tarihte yeniden ve esaslı bir biçimde tamir ettirilerek son şeklini almıştı. Binanın zamanın değerine göre, 15.000 Tl.sına mal olduğu, bu paranın 2.000 Tl.sının Rum'lar tarafından verildiği, diğer kısmının ise bağış yoluyla toplandığı, malzemenin her türlü vergiden ve gümrükten muaf tutularak getirildiği bilinmektedir (96).

1902 yılında, yeniden öğretime başladığı bilinen okulun ilk kısmı 4, orta kısmı 3, lise kısmı ise 4 sınıflı idi. Burada zengin çocukları ücretli olarak gündüzlü, yoksul çocukları ise ücretsiz olarak yatılı okutuluyordu. Okul, misyonerlik faaliyetlerini alabildiğine yaygınlaştırmıştı. Okulun ilk kısmında 358, orta kısmında 298, lise kısmında 126 olmak üzere toplam 772 öğrenci vardı (97).

b. Diğer Rum Okulları

Trabzon'da, aynı gayeye hizmet etmek için daha başka Rum okulları da açılmıştı. Bunlardan, erkek öğrenciler için açılan Ortodoks Rüşdiyesi'nde 1314 (1898) Maarif Salnamesi'ne göre 110 öğrencisi bulunmaktaydı. Kız öğrenciler için açılan üç ayrı Rüşdiye'de ise, toplam 260 öğrenci öğrenim görüyordu (98).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rum'lar bir Pontus devleti kurmak hevesine düşmüşlerdi. Bu ideal uğruna da binlerce Türk'ü katletmişlerdi. Trabzon'un vatanperver halkı, Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle şuurulu bir şekilde birleşmiş, bu menfur hadise önlenmişti. Trabzon'da Pontus devleti kurmak isteyenlerin hayalleri de suya düşmüştü.

2. İRAN OKULU (MEKTEB-İ NASİRİ)

Trabzon ticarî bakımdan büyük bir ehemmiyet arzetye, batı ile yakın ve uzakdoğu ülkeleri arasında bir translant vazifesi görmekteydi; Batı'dan İran'a, İrandan da batıya sevkedilecek mallar Trabzon limanına uğramak zorundaydı. Bu bakımdan İranlı tacirler gerek şehir içi, gerekse milletlerarası ticarette Trabzon'da bir mevcudiyet teşkil etmekteydiler. İran'lılar eğitim hizmetlerini yürütmek için Mekteb-i Nâsırî okulunu açmışlardı. Mirza Mehmet Ağa tarafından 1883 de ilk ve orta dere-

97. 1319 (1903) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.70

98. 1314 (1898) tarihli Maarif Salnamesi, s.608.

cede öğretim yapan mekteb-i nâsırî'ye ye Trabzon'daki İranlı öğrenciler devam ediyordu. Bu okul için verilen ruhsatnamenin tarihi 1313 dür. Trabzon'lu muallim İbrahim Cûdî Efendi bu okulda da bir müddet öğretmenlik yapmıştır. İbrahim Cûdî Efendi Trabzon'daki ecnebi okullarda ve bu okulda Türkçe, Arabî, Fârîsi, Tarih ve Hitabet konularında dersler vermiştir (99).

İran okulunun Rüştiye (orta) kısmında 45 öğrencisi vardı (100). Cumhuriyet'in ilanından sonra, eğitim faaliyetlerini durduran bu okul, daha sonra uzun bir dönem tek el deposu olarak kullanılmıştır.

3. AMERİKÂN OKULLARI

Batı ülkelerinin faaliyetleri yanında, Amerika Birleşik Devletleri de Ortadoğu'da birtakım iktisadi ve ticarî bakımdan çıkarlar peşine düşerek, önemli pazarlara sahip olan Osmanlı Devleti'ne yaklaşmak isteyince, Osmanlı Devleti'nin bir ticaret ve sanayi merkezi olan Trabzon'da Amerika'lılar da ticarete söz sahibi olmaya başlamışlardı (101). Bunun için iktisadi ve misyonerlik çalışmalarını sürdüren Mösyö Palmer 1865 yılında Amerikan Okulu'nu açmıştır.

İlköğretim yapmak üzere açılan bu Amerikan Okulu'na, 1314 tarihinde açış ruhsatnamesi verilmişti (102). Ayrıca Trabzon'da Uzun Sokak ve Boztepe mahallelerinde toplam 3 tane daha Amerika'lılara ait ilkokul vardı (103).

99. Murat Uraz, a.g.m., yıl, 5, sayı 5, s.19
 100. 1319 (1903) tarihli Maarif Salnamesi, s.617
 101. Necdet Sevinç, a.g.e., s.29
 102. Murat Uraz, a.g.m., yıl 5, sayı 5, s.19
 103. Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 183.

4. ERMENİ OKULLARI

Trabzon'un iktisadi ve ticarî hayatında en etkili gayrimüslimlerinden biri de Ermeni'lerdir. Ermeni'ler Trabzon'da Çömlekçi denilen yerde meskûn idiler, Trabzon Vilâyet Salname-lerine göre, Ermenilerin kemiyet olarak pek büyük bir varlıkla- rı yoktu. Nüfus olarak nefis-i Trabzon'da 3000 e yakın Ermeni bulunmaktaydı. Ancak, keyfiyet olarak derunî Trabzon'da büyük ağırlıkları vardı (104).

Eski ismiyle Frenkhisar'da (Kemer kaya) Mihadiyan isminde bir Ermeni Papaz'ın idare ettiği ilk ve orta kısımları bulunan Ermeni okulunda diğer gayrimüslim okulları gibi faaliyetini uzun bir süre sürdürmüştür. Bu okulun açılış tarihi tesbit edilememiş- tir. Okulun 1286 (1870) yılındaki öğrenci ve muallim sayısı şöy- leydi; Öğrenci 153, muallim 3 (105). 1898 yılında Trabzon'daki diğer Ermeni okullarında toplam olarak 130 erkek öğrenci bulun- maktaydı (106).

5. FRANSIZ OKULU

Trabzon'un iktisadi ve ticarî hayatında Fransız'ların büyük bir ağırlığı vardı. Fransız'lar kendi çıkarlarını korumak ve misyonerlik faaliyetlerini yürütebilmek için diğer devletler gi- bi eğitim alanında da çalışmalara başlamışlardı. Belirtilen bu gayeler doğrultusunda Trabzon'da Sen Greguar okulu Fransızlar tarafından açılmıştır (107).

Okul 1875 yılında ilk ve orta derecede öğretim yapmak üzere, Mösyö Edliben tarafından açılmıştır. Sen Greguar okuluna 24 Ni- san 1313 (1897) yılında ruhsatname verilmiştir (108). Okulun Rüşdiye kısmında ise, 137 erkek öğrencisi vardı (109).

104. 1286 (1870) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s.70

105. Aynı eser, s. 70

106. 1314 (1898) tarihli Maarif Salnamesi, s. 608

107. Necdet Sevinç, a.g.e., s. 78

108. Murat Uraz, a.g.m., yıl 5, sayı 5, s.19

109.1314 (1898) tarihli Maarif Salnamesi, s.617.

Birinci Dünya Savaşının çıkmasıyla birlikte, hem Fransa ile ayrı bloklarda savaşa girmemiz, hem de Trabzon'un eski ticarî potansiyelini yitirmesi üzerine, bu Fransız okulunun da kapandığı anlaşılmaktadır.

Trabzon'da yabancıların açmış oldukları ve yukarıda belirtilen bu okulların sadece eğitim amacı ile açıldıklarını söylemek mümkün değildir. Okullar, ilk planda eğitimi değil de, yöredeki azınlıkları siyasi yönden bilinçlendirip, yörede üstünlük sağlamayı hedef almışlardır. Misyonerlik faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasında okulların fonksiyonu büyük olmuştur. Ancak, bu azınlık okulları, zararlı faaliyetlere yönelmekle, bölgedeki Türk insanların da eğitim ve kültür hayatında benzer tedbirleri almalarını sağladıkları için, onlar kadar, Türklerin de işine yaramışlardır.

BÖLÜM II.

TANZİMATTAN CUMHURİYETE KADAR TRABZON'UN KÜLTÜR HAYATI (1839-1923)

Trabzon'da XIX. yüzyılın son çeyreği kültür faaliyetleri açısından, oldukça canlı ve hareketli geçmiştir. Yeni yeni okullar açılmış, matbaalar kurulmuş ve ilk Türk gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır.

A. TRABZON'DA İLK TÜRK MATBAASI VE GAZETESİ

Trabzon tarihinde ilk matbaa, devlet eliyle kurulmuş olan "Trabzon Vilâyet Matbaası" dır. Bu matbaanın kuruluş tarihi 1866 dır (1).

Matbaanın, önce islahane binasında, daha sonra da hükümet konağı karşısında hizmet verdiği kesin olarak tesbit edilmektedir (2).

Trabzon Vilâyet matbaasında "Trabzon" adı ile ilk Türk gazetesi (13 Nisan 1869) çıkarılmıştır. 1870 yılında da ilk vilâyet salnamesi basılmıştır. Matbaada, valilik onayından geçen resmi evrek, kitap ve broşürler ile Vilâyet Salnameleri basılmıştır (3).

1294 (1879) tarihli Trabzon Salnamesinde Vilâyet matbaasının kadrosu şöyledir (4);

Matbaa Müdürü	:	Mehmet Efendi
Yazar	:	Emin Hilmi
Mürettip	:	Mehmet Nuri
Kâtip	:	Bilâl Efendi
Ustabaşı	:	Panayord
Müvezzi	:	İsmail Ağa ve arkadaşı Hurşit Ağa

1. Mahmut Goloğlu, Fetihden Kurtuluşa Kadar Trabzon Tarihi, s.188 Ankara, 1975
2. Trabzon Gazetesi'nin 18 Kasım 1297 (1881) ve 6 Mayıs 1308 (1892) tarihli sayıları (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi)
3. Hüseyin Albayrak, "Trabzon Basın Tarihi" Kuzey Haber Gazetesi yıl 1, sayı 65, 18 Kasım 1983, Trabzon
4. 1294 (1878) tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi, s. 147.

Birinci Dünya Savaşına kadar faal durumda çalışan matbaa, Rus işgali sırasında tahrip olmuş, daha sonra da elden çıkarılmıştır (5).

Osmanlı devrinde resmî vilâyet matbaalarının yanında, resmî destek olmaksızın, ilk özel Türk matbaası Trabzonda kurulmuştur. Ortahisar'daki vilâyet matbaasının dışında, Semerciler çarşısındaki Serasi Dimitraki tarafından kurulan (1887) Serasi Matbaası, Hükümet Konağı karşısında Hacı Hüseyin tarafından kurulan (1887) Hacı Hüseyin Matbaası, Mihalidi Matbaası (1900), Üsküner Matbaası ve Mirkoviç Matbaası'dır (6).

1883 yılında Sofuoğlu Mücellit İsmail Hakkı tarafından kurulan özel matbaa, uzun yıllar Trabzon'un kültür hayatına ışık tutmuştur. İlk kurulan İsmail Efendi matbaasının yanında, belirtilen diğer özel matbaalarda basılan birçok kitap, Trabzon'un eğitim ve kültür hayatına canlılık getirmiştir. Trabzon'lu kitapçı Kitabî Hamdi (Başman) ın Lügat-i Ecnebiye'si 1329 (1913) yılında Serasi Matbaasında, Kıraat-ı İptidaiyye'si (Ahlaka ve sağlığa dair bilgileri öğreten, küçük çocuklar için bir öğüt kitabıdır), 1326 (1910) yılında yine bu matbaada basılmıştır*.

B. TANZİMATTAN CUMHURİYETE KADAR TRABZON BASINI

Trabzon basın hayatını belirtmeden önce, konunun daha iyi açıklığa kavuşması için Türkiye'deki ilk basın hayatına değinmek gerekir.

"Ülkemizde matbaanın kuruluşundan 103 yıl sonra, 1 Kasım 1831 de özel emirle çıkmaya başlayan, Takvim-i Vekâyi adlı resmî gazete görülmektedir. Haftada bir kere çıkan bu gazetede resmî ilanlar, dış olaylar, ticari ve sanayii ilgilendiren ilanlar yayınlanıyordu" (7).

5. Hüseyin Albayrak, a.g.g., yıl 1, sayı, 65,
6. 1321 (1905) tarihli Maarif Salnamesi, s.608
7. Orhan Koloğlu, Takvim-i Vekâyi, s.17, Ankara 1981

* Adı geçen eserlerle birlikte Hekim Mecmuası ve Feyz Gazetesi'nin de Serasi Matbaasında basıldıkları bizzat tesbit edilmiştir. (Milli Kütüphane, 1971 SC 180).

Takvim-i Vekâyi'yi takip eden yıllarda, memleketin diğer vilayetlerinde canlanmaya başlayan basın hayatına, Trabzon'un da Meşrutîyetin ilânına yakın bir tarihte katılmaya başladığı görülmektedir. Bu tarihten sonra Trabzon'daki gazete ve mecmua sayılarında önemli bir artış kaydedilmiştir. Cumhuriyete kadar Trabzon'da yayımlanan bu basın organları kronolojik sıralamaya göre şöyledir;

1. TRABZON'DA YAYIMLANAN GAZETELER

a. Trabzon Gazetesi

Trabzon Gazetesi, yukarıda belirtildiği gibi, Trabzon'da yayımlanan ilk gazetedir. 13 Nisan 1869 yılında ilk sayısı yayımlanan gazete, yayım hayatına Takvim-i Vekâyi'den 38 yıl sonra başlamıştır. Gazetenin ilin adını almasında Trabzon valiliğinin rolü olmuştur. Gazete haftada bir defa, Perşembe günleri çıkıyordu. Bu gazete, 30x40 eb'adında (cm) ve dört sayfa idi. Trabzon gazetesi sahil boyu doğuda Batum'a, batıda Samsun'a kadar uzanan iller içerisindeki haberleri "VUKUAT-I VİLAYET" yani, ilden olaylar başlığı altında vermekte; ayrıca resmî ilanlar, mahkeme ilamları, ölüm duyuruları, bunun yanında, edebi ve fikri yazılar ile Millî Kültür'ün yayılmasında büyük hizmetler ifa etmekteydi (8).

Trabzon'un bu ilk gazetesi Birinci Cihan Harbina kadar çıkmasıyla uzun ömürlü olmuş, Rusların Trabzon'u işgal etmeleri sırasında yerli Rumlar ve Ermeniler tarafından tahribata uğramıştır. Bu olaylardan sonra, gazeteyi çıkarmak bir daha mümkün olamamıştır. Trabzon gazetesinde valilik arşivlerinden elde edilen bilgilere göre, Tayyipzâde Hafız Zühdü, Giritli Ali Reşit Bey, İbrahim Cûdi Efendi gibi Osmanlı aydınlarının görevlendirildiği anlaşılmaktadır (9).

8. Seyit Bilâl Seyalioğlu, Damla, s.110, Trabzon 1953

9. Aynı eser, s. 111.

Çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Trabzon gazetesi şu özelliklere sahipti;

1. 1294 (1878) Tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesine Göre

Vilâyeti : Trabzon
Çıkış günleri : Perşembe
Gazete adı : Trabzon
Yıllık abone ücreti : 48 kuruş (10).

2. Muallim İbrahim Cûdi Efendi'nin Genç Anadolu Mecmuasında çıkan bir yazısına göre (11);

"Merhum (Tayyipzâde Hafız Zühdü Efendi) bir aralık Matbaayı Vilayet müdürüyetini dahi uhde-i kıyafetine almışdı. Aynı zamanda, Trabzon gazetesi muharrirliği dahi uhdesinde bulunmakla beraber, kendi kalemi icazı mahsulu olmak üzere ahlâkı tehzip, ukulu tenvir, hissiyat-ı diniyeyi tenmiye, muhabbet-i vataniyeyi tenbih yollu gayet-ül gaye selis ve selis olduğu kadar da, nefis makalelerderci ile gazeteyi gerçekten bir rehber-i yegâne haline koymuştu. Hatta, birçok müşvikâne makaleleri teşebbüsât-ı fiiliyesiyle de wucuda getirmişdi".

3. Seyit Bilâl Seyalioğlu'na Göre

Tayyipzade Hafız Zühdü Efendi'nin vilayet matbaası müdürlüğü sırasında, Trabzon gazetesinin yazarlığı görevini bir süre Giritli Ali Reşit Bey de yürütmüştür (12).

4. Gazetenin 18 Teşrinisâni 1297 Tarihli Örneği

Trabzon Gazetesi

Numara : 603

(Bilcümle mabahis ve havadisi neşir vilayet gazetesidir)

10. 1924 (1878) tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi, s.74
(Trabzon Belediyesi arşivi)

11. Genç Anadolu Mecmuası, sayı 6, s.3, 31 Mart 1338 (1922)
Trabzon, (Milli Kütüphane 1956, SB 275)

12. Seyit Bilal Seyalioğlu, a.g.e., s. 110.

Muharrem 9, sene 1298 (Teşrinisâni 18, sene 1297) 18
Kasım 1881
1 nüsha 40 para

Yevm ve merkezi mahsusu : Haftada bir defa Perşembe günleri çıkarılır. Matbaası, umum vilayet-i celile matbaalarının merkezi olan İsrâfîm Efendi'nin kıraathanesidir.
Bedelât-ı Maktuası : Seneliği 48 Kuruş ve altı aylığı 24 kuruştur.

Merkezi vilayetten maada mahaller için senevi 12 kuruş posta ücreti zam olunur.

İlânat'ın beher santimi 3 kuruştur. Tekerrür ettikçe 1 kuruş zam olunur.

Trabzon Gazetesinde, birinci sayfasının baş tarafında, çerçeve içinde "Mevad-ı Münderice" başlığı altında gazetede yer alan haber yazı ve ilânlar şöyledir;

Nuzul-u madar, Muvasalat, Taltif, Azimet, Musabahat cetveli, Muharrerat-ı umumiye-yi vilayet penahî, Kısmı gayri resmi, İrtihal, Tedabir-i İnzibatiye, Karar-ı Meclis, Kaza, Harîk, Orman müzayedesı, Tonbeki rejisi, Berat ziya-ı İlânat-ı adliye (13).

b. "Trabzon'da Meşveret" Gazetesi

Trabzon'da çıkan en eski Türk gazetelerinin ikincisi, "Trabzon'da Meşveret" gazetesidir. Bu gazete Trabzon'da ilk özel gazetedir. 30 Mayıs 1325 (1909) tarih ve 80. nüshasının baş tarafında yazılı 2. sene ifadesinden, gazetenin 1907 yılında çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır (14). Bu nüsha incelendiğinde, gazete hakkında aşağıdaki bilgiler görülmektedir;

13. Trabzon Gazetesi'nin 18 Teşrinisâni 1297 (1881) tarihli sayısı (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi)
14. Trabzon'da Meşveret Gazetesi'nin 30 Mayıs 1325 (1909) tarihli sayısı (Gazeteci-yazar Cemal Rıza Osmanpaşaoğlu'nun özel arşivi).

Trabzon'da Meşveret

Fikri Hürriyete hadim Osmanlı gazetesidir.

Numara : 80

30 Mayıs 1325 (1909) Cumartesi-ikinci sene

İmtiyaz Sahibi : Naci

Mahalli İdare : Uzun Sokak Caddesinde Meşveret Matbaası
Gönderilecek evrak sahib-i imtiyaz namına gönderilmelidir.
İmzasız mektup kabul olunmaz.

Abone şartları :

Seneliği Trabzon'da 30, taşra için 40 kuruştur.

İlanat pazarlığa tabidir.

Mesleğine muvafık asara sahifelerimiz açıktır.

Yayınlanmayan evrak iade olunmaz.

Nüshası 10 paradır.

Şimdilik haftada iki (çarşamba-Cumartesi) gün neşr olunur.

36x50 ebadında (cm) ve 4 sahife olan 78 yıl önceki, bu nüsha baskı bakımından oldukça güzel ve okunaklıdır. Bugünkü taşra basını ile kıyaslandığında, büyük bir emek mahsülü olduğu anlaşılmaktadır.

Trabzon'da Meşveret Gazetesinde "Vatanın Hayatına Dair" başlıklı yazı, M. Sadık imzası ile yayımlanmıştır. Bu yazıda özetle, Trabzon'un önemli bir Osmanlı vilayeti olduğu belirtilmekte, Trabzon'un nüfusu 1.281.786 kişi, yüzölçümünün 32.895 km. den ibaret olduğu ifade edilmektedir. Bu bilgilerin yanısıra, vilayet arazisinin 36.147.845 dönümden meydana geldiği, bu arazinin 6.299.720 dönümünün orman, 9.437.050 dönümünün de tarla ve bahçelerin, 20.411.582 dönümünün de ziraata pek elverişli olmadığı belirtilmektedir.

Vatanın kalkınmasında demiryollarının önemi ve gerekliliği belirtilerek, Trabzon sahil şeridinde demiryolu açılması için çalışmaların derhal başlatılması savunulmaktadır.

"Kalelerin Hadmi" başlığı altında, Trabzon kalelerinin dahiliye nezaretinden alınan izin ile tamir edileceği belirtilmektedir.

Trabzon kalelerinin tamirine ait haber günümüz için oldukça ilgi çekicidir. Trabzon'da tarihi eserlere verilen değeri belirtmektedir.

Meşveret Gazetesi, Trabzon'daki maarif faaliyetlerini de yakından takip etmiştir. Maarif müdürü Ferit Bey'in okulları teftişinden sonra görülen öğretmen açığının giderilmesi için, çalışmalara başlanıldığını, yine önemli bir haber olarak Meşveret Gazetesi duyurmuştur (15).

Trabzon'un içtimaî hayatının gelişmesine, Meşveret Gazetesi büyük bir destek verdiği anlaşılmaktadır.

1908-1909 yıllarında, İkinci Meşrutiyet'in ilanı sebebiyle yeni yeni gazeteler ve mecmualar çıkararak, Trabzon'un basın hayatı bir anda hareketlenmiştir.

C. Feyz Gazetesi

İlk yayıma başladığı zaman haftada bir defa olmak üzere Salı günleri çıkarılıyordu. Ancak, kısa bir süre sonra baskı adedini çoğaltarak, haftada üç defa (Salı-Cuma-Pazar) çıkmaya başlamıştır (16).

Gazete, Serasî matbaasında basılmış ve 16 sayfadan ibarettir. Gazetenin idarehaneşi Trabzon'da Ortahisar caddesinde numara 4 de bulunuyordu. Fiyatı 10 paraydı. Abone şartları; Trabzon için yıllık 40, altı aylık için 22 kuruştur. Taşra için yıllık 60, altı aylık için 35 kuruştur. 13 Ağustos 1324 (1908) tarihinde Eyyüpzâde Osman Nuri tarafından yayın hayatına başlatılmıştır (17).

Feyz Gazetesinin yayın hayatına girmesiyle ilgili olarak Hamamizâde İhsan Bey şöyle demektedir (18).

"Ömrünü kitapçı, gazeteci, matbaacı olarak geçiren ve Trabzon'da Feyz adı ile özel gazeteyi 13 Ağustos 1324 (1908) de çıkaran Osman Nuri Eyyüpoğlu'nun zaman zaman Avrupa'da bastırıp

15. Trabzon'da Meşveret Gazetesi'nin 30 Mayıs 1325 (1909) tarihli sayısı (Cemal Rıza Osmanpaşaoğlu'nun özel arşivi).
16. Feyz Gazetesi'nin 1324 (1908) senesine ait 8,16,18 numaralı sayıları (Millî Kütüphane, 1971, SC 180).
17. Aynı gazete
18. İhsan Hamamioğlu, Trabzon'da ilk kitapçı Kitabî Hamdi Efendi ve yayınları, s.22, İstanbul 1947.

getirttiği, 500 den çok çeşitli renkli Trabzon ve civarı kartlarından bugün bir seri arayayım demeyin, bulanazsınız".

Gazete, ittihatçı bir görüşe sahip olmakla birlikte, taassuba karşı olmuştur. Meşrutiyet öncesi sık sık yaşanan, Jurnal olaylarının ittihatçılar döneminde de devam etmesinin, devletin geleceği açısından sakıncalar doğuracağına işaret etmiştir (19).

Meşrutiyetin tatbik edilmesi konusunda da, önemli fikirler ileri sürmüş ve hükümeti uyarmaya çalışmıştır. Meselâ, 16 Eylül 1324 (1908) tarihli Feyz Gazetesinde, Kadri Mesut imzasıyla yayımlanan bir makalede "Bazı kanunlar batıdan alınmış olabilir, fakat bunların tatbik edilmesinde, Osmanlı toplumunun ve Türk milletinin özellikleri dikkate alınmalıdır" denilmektedir (20).

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, Osmanlı kamu oyu ve basınında başlayan "Adem-i Merkeziyet" tartışmalarına da şiddetle karşı çıkarak, bu konuda önemli makaleler yayımlamıştır. Gazete'nin 2 Kanûnî evvel 1324 (2 Ekim 1908) tarihli nüshasında, Osman Vasfi imzasıyla çıkan bir makalede; Adem-i merkeziyetçiler sert bir dille eleştirildiği gibi (21), 19 Eylül tarihli ve Kadri Mesut imzalı bir makalede de, Prens Sebahattin'in İstanbul'da vermiş olduğu konferansa ateşli bir biçimde karşı çıkılıyordu (22)

Gazete, bazı kimselerin Abdülhamit döneminde siyasi faaliyetleri yüzünden hiç sıkıntı çekmediği halde, meşrutiyetin ilanı ile birlikte yüksek mevkilere gelmesine de karşı çıkmıştır. Bu konuda da Giresun'lu Mehmet Hamdi, 31 Eylül 1324 (1908) tarihli Feyz Gazetesi'nde "Program Hakkında" başlıklı makalesinde şöyle yazmaktadır. "Devr-i İstibdat'taki altı aylık mahkûmiyetim sırasında, bir defa bile ziyaretime gelmeyen arkadaşlarımı, meşrutiyetin ilanı ile kaymakamlık gibi makamlarda görmek bana garip gelmiyor değil" (23).

19. Feyz Gazetesi'nin 29 Eylül 1324 (1908) tarihli sayısı

20. Feyz Gazetesi'nin 16 Eylül 1324 (1908) tarihli sayısı

21. Feyz Gazetesi'nin 2 Kanûnî evvel 1324 (2 Ekim 1908) tarihli sayısı

22. Feyz Gazetesi'nin 19 Eylül 1324 (1908) tarihli sayısı

23. Feyz Gazetesi'nin 31 Eylül 1324 (1908) tarihli sayısı

* Adı geçen gazeteler Milli Kütüphane 1971 SC 180 de mevcuttur.

Feyz Gazetesi, Trabzon'da Meşveret Gazetesi gibi Trabzon'un siyasi ve kültürel yapısında etkili olmuştur.

d. Temkin Gazetesi

1909 yılında Tayyipzâde Hafız Zühtü tarafından çıkarılmıştır (24). Gazete, 1325 (1909) da Trabzon'da çıkmaya başlamıştır. İdarehanesi Ortahisar'daydı. Günlük sayısı 10 para olup, sorumlu yazı işleri müdürü Faik Bey idi. Senelik abone bedeli Trabzon için 15, taşra için 22 kuruştur. Haftada bir kere ve Pazar günleri yayımlanıyordu. Siyasi ve fenni bir Osmanlı gazetesiydi. Gazete daha çok yörede eğitime ağırlık vererek, Trabzon'daki okulların çoğaltılmasına çalışmıştır. Meselâ, 8 Mart 1325 (1909) tarihli Temkin Gazetesi'nde; dünya eğitiminden örnekler verilerek, Trabzon'da tam bir eğitimi sağlayabilmek için gerekli olan okullar şu şekilde belirtilmiştir (25);

- 1 Mekteb-i Alî
- 4 Mekteb-i İdadî
- 4 Mekteb-i Muallimin
- 4 Mekteb-i Muallimat
- 50 Rüşdiye.

24. Tayyipzâde Hafız Zühtü Efendi; (1845-1914) 1845 yılında Trabzon'da doğmuştur. Babası, Trabzon'un baş hafızlarından Hafız Tayyip Efendi'dir. Trabzon İslahane, Rüşdiye ve Hamidiye mekteplerinde Farsça ve Kavaid öğretmenliği yapmıştır. Trabzon Vilâyet Matbaası müdürlüğü, Trabzon Gazetesi'nde yazarlık yapmış, daha sonra Temkin adlı Gazete'yi çıkarmıştır. En önemli eserleri, Nazm-ü Siyer ve Zinet-ül Efide'dir.

Genç Anadolu Mecmuası, sayı 6, s.3, Trabzon 1338 (Millî Kütüphane 1956 SB 275)

25. Temkin Gazetesi'nin 8 Mart 1325 (1909) tarihli sayısı (Millî Kütüphane 1971 SC 179).

Diğer bir sayısında da "Maarif Meselesi Memalik-i Osmaniye için ve bilhassa vilayetimiz için mesail-i hayatiyedir. Her nevi terkîyatın ruhudur. Ondan her eli kalem tutan bahsetmelidir" denilerek, eğitimin önemine işaret edilmiştir(26).

Gazete, yayın hayatında fazla kalamamış, bir sene kadar çıkabilmiş, daha sonra da imkânsızlıklar yüzünden kapanmıştır (27).

e. İkbâl Gazetesi

1325 (1909) yılında çıkarılmaya başlanan İkbâl Gazetesi, ticarî, ilmî, siyasî ve tarafsız bir gazetedir. Haftada iki gün (Pazar ve Çarşamba) yayımlanan gazetenin fiyatı 10 para olup, senelik abone bedeli Trabzon için 25, taşra için 30 kuruştur. Ecnebi memleketler için 10 frank, Rusya için 4 ruble idi. Gazetenin sahibi Eyüpzade Osman Nuri Bey'di. İdarehanesi, Ortahisar'da numara 2 olup, İkbâl Matbaasında basılıyordu (28).

İkbâl Gazetesi, İkinci Meşrutîyetin getirdiği Hürriyet ortamı içerisinde oldukça ölçülü bir yayın politikası izlemiştir. Zaman zaman, Mehmet Akif (Ersoy) in sosyal muhtevalı şiirlerini de yayımlayan gazete, her önüne gelenin politika yapmasına da karşı çıkmıştır. Böylece, gazete İkinci Meşrutîyeti benimsemekle birlikte, acemi politikacılığa karşı cephe almıştır. Balkan savaşları sırasında, cepheden elde ettiği bilgileri günü gününe halka ulaştırmaya çalışmış, imzalanmış anlaşmalar hakkında da fikirlerini belirtmiştir. Gazetede, dönemin büyük şairlerinin, yazarlarının şiir ve makaleleri yayımlandığı gibi, Trabzon dahilinde de Hamamizade İhsan Bey, Üçüncüoğlu Kemal Ahmet Bey gibi kalemler gündelik yazılar yazmışlardır.(29).

27. Genç Anadolu Mecmuası, sayı 6, s.3, Trabzon 1338 (Milli Kütüphane 1956 SB 275)
28. İkbâl Gazetesi, 6 Mart 1329 (1913) tarihli sayısı (Milli Kütüphane 1962 SC 68).
29. Aynı Gazete, 9,13 Mart 1329 (1913) tarihli sayıları.

İkbal Gazetesi, 23 Mayıs 1935 den sonra "OLCAY" adını almıştır. Gazete, aynı gün çıkan sayısında, adının Olcay olacağını duyurmuştur (30).

f. Tarık Gazetesi

Şatırzade Hasan Hicabi tarafından 1326 (1910) senesinde, "Tarık" gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır. Haftada bir defa Salı günleri yayımlanıyordu. Siyasi bir gazeteydi. Abone şartları, Trabzon için 30, taşra için 33,5 kuruştur. Ecnebi devletler için 6 Franktı (31).

İttihatçılar tarafından çıkartılan "Trabzon'da Meşveret" gazetesine karşılık olarak çıkarılmıştır. Hakkı Tuncay, Tarık'ın basın hayatında epeyce hareket uyandırdığını, koyu itilâf'çılardan Arif Oruç'un da, bu gazeteye İstanbul'dan yazılar gönderdiğini belirtmektedir (32).

Gazete, İkinci Meşrutiyetin getirmiş olduğu hakları kendi lehlerine alıkoyduklarını ileri sürerek, bu konuda karşı bir tavır içerisine girmiştir. Özellikle seçimlerde, iktidarda bulunan İttihat'çıların, kendi partileri lehinde çalışmalar yapmalarını sert bir dille eleştirmiştir (33).

Haftalık olarak çıkan bu gazetenin, nezaman yayım hayatına son verdiğini bilemiyoruz.

Bu konuda Mahmut Goloğlu şöyle demektedir;

"Hasan Hicabi, daha önceleri çok sıkıntılar çekmiştir. II. Abdülhamit'in tahttan indirilerek, yerine Sultan Reşat'ın padişah olmasıyla ittihat ve terakkiciler hükümeti ellerine geçirince sert davranışlarla herkesi sindirme yoluna gittiler. Bütün bu baskılara karşı koyan, Hasan Hicabi çok sıkıntı çekti. Muhtemeldir ki, ittihatçıların baskılarıyla kapanan gazeteler arasında Hasan Hicabi'nin çıkardığı Tarık da vardır" (34).

30. İkbal Gazetesi, sayı 1587, 23 Mayıs 1935, Trabzon (Milli Kütüphane 1962 SC 68).
31. Tarık Gazetesi'nin 26 Mart 1328 (1912) tarihli sayısı (Milli Kütüphane, 1962 SC 270).
32. Hakkı Tuncay, "Trabzon Basını Hakkında Notlar", Yeni Yol Gazetesi, sayı 3050, 19 Ocak 1944, Trabzon.
33. Tarık Gazetesi'nin 3, 26, 31 Mart; 13 Nisan; 3 Ekim 1328 (1912) tarihli sayıları (Milli Kütüphane, 1962 SC 270).
34. Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.237, Ankara 1968.

"Şatırzade Hasan Hicabi, 1918 sonlarında, İstanbul'daki doğu karadenizlilerle bir araya gelerek (Dervişkaptanzade Necati, Muhsinpaşazade Ethem, Süleyman Sûdi, Mehmet, Kamil ve Besim Bey'ler) bölgelerinin padişaha bağlı kalmak ve kendi kendisini idare etmek yoluyla koruyabilmeleri için "Trabzon ve havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"ni kurdular ve Rize ile Of'ta şubeler açtılar" (35).

g. İstikbal Gazetesi

İstiklâl Savaşı'nın çetin mücadeleli döneminde bile, Trabzon'da çeşitli yayınların yeniden çıkması oldukça önemlidir. Bir yandan eli silah tutan gençlerimiz vatanın kurtuluşu ve istiklâli için savaşıırken, öte yandan, geride kalanlar da istiklâlden emin olmanın verdiği soğukkanlılıkla basın hayatının canlı kalmasını sağlamışlardı. Bu özelliğiyle de Trabzon, ayrı bir anlam taşımakta ve kültür hayatının ne kadar köklü olduğunu ortaya koymaktadır.

Millî Mücadele başlarında, Rum ve Ermeni basınına karşı Trabzon'da en etkili mücadeleyi veren gazetelerin başında, İstikbal Gazetesi gelmektedir.

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti başkanı, Barutçuzade Ahmet Efendi'nin oğlu, Faik Ahmet Barutçu* tarafından 10 Aralık 1918 tarihinde İstikbal Gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır (36).

35. Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.12

36. İstikbal Gazetesi'nin 10 Aralık 1334 (1918) tarihli sayısı
(~~Arsian Pulathaneli'nin özel arşivi~~)

* Faik Ahmet Barutçu; (1894-1959) 1894 yılında Trabzon'da doğmuştur. Rüşdiye ve İdadi okullarını daha sonra da Hukuk Fakültesini bitirmiş, Birinci Dünya Savaşının çıkması üzerine Trabzon ve Samsun karargahlarında askerlik görevini yerine getirmiştir. Savaşın sonra Trabzon'da Millî Teşkilâtın kurulmasında büyük hizmetleri olmuştur. Babası Hacı Ahmet Efendi ile Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Teşkilâtı'nın kuruluşunu sağlamıştır. Millî Mücadele fikrinin canlı tutulması için, İstikbal Gazetesi'ni çıkarmıştır. 1933-1934 ve 1938-1939 dönemlerinde Trabzon Baro Başkanlığı ve 1939-1954 yılları arasında Trabzon Milletvekilliği görevini sürdürmüştür. Ömer Akbulut, Trabzon Meşhurları Bibliyografyası, s.37, Ankara, 1970.

İstikbal Gazetesi'nin ilk sayısında aşağıdaki bilgiler bulunmaktadır;

İstikbal (Siyasi, ilmi, müstakil halk gazetesi)

Şimdilik Pazar ve Çarşamba günleri, haftada iki defa yayımlanır.

İmtiyaz sahibi ve ser muharriri : Dava vekili Faik Ahmet

Tesis Tarihi : 10 Kanunievvel 1334 (10 Aralık 1918).

İdare ve Basım Yeri : Uzun Sokak'ta Yorgo Mihailidi Matbaası.

Fiatı : 2 kuruş.

Milletimiz için faydalı olan yazılara sayfalarımız açıktır.

"İstikbal Gazetesi, iki sayfa olarak günde 300 nüsha basılmaktaydı. Gazete için en büyük güçlük, Trabzon'da elverişli bir Türk matbaasının bulunmamasından gelmekteydi. Vilayet Matbaasında ise, özel gazete basımına izin verilmiyordu. Bu sebeple bir Rum matbaası olan, Yorgo Mihailidi Matbaasında, bir odada gazete hazırlanıyor ve aynı matbaada basılıyordu. Bu duruma, söz konusu davanın büyüklüğü bakımından katlanılması gerekiyordu. Gazetenin çıkmasının aksamaması ve herhangi bir baskının olmaması için, haftalarca Pontos-Rum çalışmalarıyla ilgilenilmemiş, sadece Millî birlik ve genel konular üzerinde durulmuştu" (37).

İki aylık bir uğraşmadan sonra, İstikbal, kuruluşunun 75. gününde Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin 12 Ocak 1919 da kurulmuş olduğunu belirtmiştir (38).

Trabzon'da çıkan İstikbal Gazetesi'nde, Faik Ahmet Barutçu, bu bölgeye türeyen Pontusçularla yiğitçe döğüşüyor, Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti, Karadeniz sahillerinde fikirleri bir araya topluyor ve tesir alanını her gün biraz daha genişletiyordu (39).

37. Ömer Sami Coşar, Milli Mücadele Basını, s.219, İstanbul 1963

38. İstikbal Gazetesi'nin 15 Şubat 1335 (1919) tarihli sayısı (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi).

39. Cevat Dursunoğlu, Milli Mücadele'de Erzurum, s.43, Ankara, 1946.

Vatan'ın bütünlüğüne kastetmiş bir azınlığın elindeki Rum matbaasında, tamamen zıt görüşler içindeki Türk Gazetesi, İstikbal'ın çıkarılmasının zorluğu ortadaydı. Bunun en iyi ifade eden durum, 15 Mayıs 1919 arifesinde meydana gelmiş, İzmir'in Yunan'lular tarafından işgali karşısında bayram yapmaya başlayan matbaa mensupları, 17 Mayıs günü gazetenin çıkış günü olmasına rağmen, kutlama şenliklerine katıldıkları için gazeteyi basmamışlar, İstikbal Gazetesi ancak 19 Mayıs 1919 günü ikinci vakti çıkabilmişti (40).

Bu olumsuz durumlar karşısında yeni bir matbaa kurulması çalışmaları başlamıştır. İstanbul'dan gerekli makine ve malzemelerin getirilmesiyle 1920 yılının ilk günlerinde çalışmalar tamamlanmış, Sakız Meydanı'nda yeni Türk Matbaası (İstikbal Matbaası) hizmete girmiştir.

Yeni matbaanın kuruluşuyla, İstikbal endişesiz bir biçimde dış ve iç olaylara el atmaya başlamıştır. Faik Ahmet Barutçu "Kızıl Tehlike" başlıklı makalesinde Bolşeviklikten sakınılması gerektiğini belirtmişti (41).

Trabzon'un öncülüğünde 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum Kongresi toplanmıştır. İstikbal Gazetesi, kongrenin sözcülüğünü yaparak, kongrenin çalışmaları hakkında Trabzon halkını aydınlatmıştır. Damat Ferit Hükümeti'nin Millî Mücadeleyi destekleyen Anadolu Basını'na karşı uygulamak istediği sansüre İstikbal Gazetesi karşı çıkmış ve 14 Temmuz 1919 tarihli sayısında Nebiye Sacit imzasıyla baş makalede şöyle denilmiştir;

"Ali Kemal gibiler işbaşına gelince, onlar da matbuat hürriyetini yok ettiler. Ferit Paşa, hükümeti her tarafta yükselen âmal ve metalibî milliyeyi bağmak için elinden gelen herşeyi yapmış ve bu yolda gayrimantiki ve gayri kanuni icraattan olarak taşra gazetelerini sansüre tabi tutmak suretiyle maksadını istihsal edeceğini ümit eylemiştir" (42).

40. Ömer Sami Coşar, a.g.e., s.219

41. İstikbal Gazetesi'nin, 10 Şubat 1336 (1920) tarihli sayısı (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi).

42. İstikbal Gazetesi'nin 14 Temmuz 1335 (1919) tarihli sayısı (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi).

17 Ekim 1920 tarihli İstikbal Gazetesi'nde, baş yazar Faik Ahmet Barutçu'nun yazdığı "Şark Cephesinde Ermeni Taarruzları" başlıklı makalede; Kars mıntıkasında 13 Ekim'de Ermeni'lerin başlattığı genel taarruzun Türk Kuvvetleri tarafından büyük bir muvaffakiyetle püskürtüldüğü ifade edilmiştir. Aynı gazetede, Ebül Hâmit Hüsnu tarafından yazılan "Bolşevizm Meselesi" başlıklı makalede de Bolşevikler'in Anadolu'yu ele geçirebilmek için Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine destek verdikleri ifade edilmiştir (43).

Baş yazar Faik Ahmet Barutçu, "Kaçıyorlar" başlıklı makalesinde şöyle demektedir;

"Yunan ordusu nihayet Türk'ün, kalbi çok geniş ve zengin bir azim ve iman yatağı olan, o pek çok asil kahraman milletin perişan ve müzmehil bir halde Yunanistan yolunu tutmuş kaçıyor. Evet kaçıyor" (44).

İstikbal Gazetesi, Birinci İnönü Zafer'inden sonra günde 500 adet basılmaya başlanmıştı. Haftada üç defa çıkan gazete, ihtiyaca cevap veremeyince, 27 Ocak 1921 tarihinden itibaren günlük çıkmaya başlamıştır. Bu durum, o günkü gazetenin başlığı altındaki bilgilerden bilinmektedir. "Cumartesi'den maada her gün neşrolunur. Siyasi, ilmi, müstakil Türk Gazetesidir" (45).

İstikbal Gazetesi günlük olarak çıkışından iki ay kadar sonra da, İkinci İnönü Zafer'inin müjdesini 2 Nisan 1921 Cumartesi günü vermişti. Böylece gelenek bozulmuş, bu önemli haber için Cumartesi günü gazete çıkarılmıştı (46).

Trabzon halkı, doğudaki Ermeni olayları ile, batı cephesinde Yunanlılara karşı verilen mücadeleleri İstikbal Gazetesi'nin manşetlerinden öğrenmiştir.

43. İstikbal Gazetesi'nin 17 Ekim 1336 (1920) tarihli sayısı

44. İstikbal Gazetesi'nin 2 Nisan 1337 (1921) tarihli sayısı

45. İstikbal Gazetesi'nin 27 Ocak 1337 (1921) tarihli sayısı

46. İstikbal Gazetesi'nin 2 Nisan 1337 (1921) tarihli sayısı

*. Adı geçen gazeteler Arslan Pulathaneli'nin özel arşivinde mevcuttur.

İstikbal Gazetesi'nde, Sakarya Zaferi'nin kazanılmasından sonra, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet İnönü'ye ve Fevzi Çakmak'a çektiği başarı telgraflarına da yer verilmiştir (47).

Trabzon halkı, Sakarya ve Büyük Taarruz Zaferlerini yine İstikbal Gazetesi'nden öğrenmiştir. Gazete sayesinde, Trabzon'da Millî ruh ve heyecan canlı kalmıştır.

Cumhuriyet'in ilanına yaklaşıldığı bir dönemde, İstikbal Gazetesi'nin yurtdışına da gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Böylece Anadolu'nun sesi yurtdışında da duyulmuştur (48).

Faydalı her olayda sesini duyuran İstikbal Gazetesi, Cumhuriyet'in ilânından sonra da Cumhuriyet'in yerleşip, kökleşmesi için neşriyatta bulunmuştur. Bu sebeple, gazetenin 2 Kasım 1923 Cuma günü çıkan 1054. sayısı, Cumhuriyet'in fazileti ve geleceği konusunda geniş bilgi vermiştir (49).

İstikbal Gazetesi, Cumhuriyet dönemi ilk yıllarında, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in liderliğini yaptığı "İkinci Grup'un tarafını tutmuş ve Trabzon'dan sözcülüğünü yapmıştır. Birinci grubun teşvikleriyle, Kayıkçılar Kâhyası Yahya'nın öldürülmesi, Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti ve taraftarlarının sindirilmesinden sonra, İstikbal'in karşısına Ali Becil tarafından yayımlanan "Güzel Trabzon" gazetesi çıkarılmıştır. Böylece Trabzon da iki gazete arasında kıyasıya bir basın kavgası başlamıştır. Ankara'da cereyan eden ve Giresun'lu Topal Osman tarafından tuzağa düşürülerek öldürülen, Ali Şükrü olayından sonra, İstikbal Gazetesi üzerindeki baskılar artmış ve Ali Şükrü Bey'in cenazesinin Trabzon'a getirilmesi sırasında, İstikbal Gazetesi, birinci gruba karşı çok ağır ifadelerle ithamkâr yazılar neşretmiştir (50).

47. İstikbal Gazetesi'nin 26 Eylül 1337 (1921) tarihli sayısı (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi)
48. İstikbal Gazetesi'nin 13 Eylül 1339 (1923) tarihli sayısı (Mustafa Hacısalihoğlu adlı şahsın elindedir).
49. İstikbal Gazetesi'nin 2 Kasım 1339 (1923) tarihli sayısı (Mustafa Hacısalihoğlu adlı şahsın elindedir).
50. Damar Arıkoğlu, Hatıralarım, s.223, İstanbul, 1961.

1925 yılında kabul edilen, Takrir-i Sukûn kanununun uygulamasına geçildi. 6 Mart 1925 de Bakanlar Kurulu kararıyla, İstanbul'da yayımlanan belli başlı gazetelerin yanında, 3 gün sonra İstikbal Gazetesi de kapatılmıştır (51).

Böylece, 10 Aralık 1918 de çıkan İstikbal Gazetesi, 6 yıl, 2 ay, 29 gün yayım hayatını sürdürdükten sonra, 9 Mart 1925 tarihinde kapanmıştır.

h. Selamet Gazetesi

Trabzon'da Millî Mücadele'ye karşı tavır koyan "Selamet Gazetesi" 1919 yılında Ömer Fevzi Eyüboğlu tarafından çıkarılmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın mücadele içinde geçen günlerinde, Ömer Fevzi Eyüboğlu yönetimindeki gazete, Erzurum Kongresinden umduğunu bulamaması, garip ve muhalif tutum ve davranışları yüzünden, "Kuvay-ı Millîye" ruhuna aykırı olarak Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti'nin sürdürdüğü mücadeleye sırt çevirerek, yıkıcı yayımlar yapmaya başlamıştır. Sivas Kongresi hazırlıklarının sürdürdüğü dönemlerde, İstanbul hükümeti ve özellikle Damat Ferit'le çok sıkı irtibatı bulunan Trabzon valisi, Mehmet Galip'in tenkil edilerek Erzurum'a gönderilmesi üzerine, Ömer Fevzi Eyüboğlu, himayesiz ve desteksiz kaldığından, can korkusuna düşerek, kurtuluşu kaçmakta bulup, İstanbul'a sığınmıştır (52).

Selamet gazetesi hakkında bildiklerimiz, siyasi nitelikte olduğudur. İhsan Hamamioğlu'nun "Trabzon Şairleri" adlı araştırması bu gazetede yayımlanmıştır (53).

Bir süre İstanbul'da kalan Ömer Fevzi Eyüboğlu, oradan Yunan işgali altındaki Balıkesir'e giderek, 1920 Ağustos'unda "İrşad Gazetesi"ni çıkarmaya başlamıştır. İrşad Gazetesi vatan ihanetin tipik bir örneğiydi. Büyük Taarruzla, Balıkesir kurtuluncaya kadar bu yayının devam ettiği bilinmektedir (54).

51. Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, s.107, Ankara 1982

52. Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.221

53. Hakkı Tuncay, a.g.g., sayı 3050, 19 Ocak 1944, Trabzon

54. a.g.g.

"Ömer Fevzi Eyüboğlu, 1938 yılında çıkan af kanunundan yararlanarak, Trabzon'a döndü. Bütün mallarını satıp İstanbul'a yerleşti. Çok rahat bir hayat süren Ömer Fevzi Eyüboğlu, 1951 yılında ölmüştür" (55).

1. Güzel Trabzon Gazetesi

İstiklâl Savaşı sonlarına doğru Trabzon'da çıkan gazetelerden biri de "Güzel Trabzon" gazetesidir. Trabzon ismi ile çıkan ikinci gazetedir.

İstiklâl Savaşı yıllarında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oluşan muhaliflik, şehirlerden en çok Trabzon'da kendini göstermiştir. Bunun sebebi, Meclis'teki muhalif grubun liderliğini, bir Trabzon Mebusu olan, Ali Şükrü Bey'in yapmış olmasıdır. İstikbal Gazetesi'nin Ali Şükrü Bey ve arkadaşlarının kontrolünde olması ve bir bakıma onların basın sözcülüğünü yapması, diğer grubu da harekete geçirmiş ve onları İstikbal'e rakip olabilecek bir gazete çıkarmaya zorlamıştır. Böylece, doğan Güzel Trabzon gazetesi tamamen politik bir amaca hizmet etmek için çıkarılmıştır.

Güzel Trabzon Gazetesi'nde, ana hatları ile şu bilgiler bulunmaktadır;

Gün aşırı yayımlanır, Müstakil Türk gazetesidir.

Çıkış tarihi : 1 Nisan 1338 (1922) Cumartesi.

Sahibi ve Baş Yazar : Ali Becil.

Mesul Müdür : Mehmet Ziyaeddin.

Meslek ve millete faydalı yazılar kabul olunur. Yayımlanmayanlar iade edilmez.

Her hususta imtiyaz sahibine müracaat edilir.

Matbaa ve idarehane : Uzun Sokak Caddesindeki Mihailidi Matbaası.

55. Mahmut Goloğlu, a.g.e., s.222.

Her yer için seneliği 450 kuruştur. Nüshası 100 paradır. Tek yapraktır.

Yukarıdan da anlaşıldığı gibi, gazete ilk sayısını 1 Nisan 1338 (1922) de yayımlanmış ve İstiklâl Savaşı'nı desteklemiştir (56).

Güzel Trabzon Gazetesi'nin 2. sayısında, İkinci İnönü Zaferi'nin yıldönümü münasebetiyle, cephede yapılan bayram şenlikleri ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin, bu konudaki nutuklarına yer verilmişti. Yine aynı sayıda, İkinci İnönü zaferinin yıldönümü münasebetiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan kutlama kabulüne, Azerbeycan Şuralar Cumhuriyeti Mümessili (Sefiri), İbrahim Anyolof, Rus Şuralar Cumhuriyeti Mümessili, Aralof ve Afgan Sefiri Ahmet Han'da katılmışlardı (57).

Gazetenin 4. sayısında "Trabzon'da Hayırlı Bir İçtima Himaye-i Eftal Cemiyeti'nin Teşkilî" Trabzon'da Çocuk Esirgeme kurumunun kurulduğu belirtilmektedir. Aynı sayıda Ali Becil tarafından yazılan "Yunanistan için Harp ve Sulh" başlıklı makalede de Yunanlı'ların Anadolu'daki hayalleri ve bozguna uğramaları dile getirilmiştir (58).

31. sayıda "Millî Mücadele'mizin münasebetleri" başlıklı H. Reşit tarafından yazılan makalede, Millî Mücadelenin kazanılmasındaki başarı ve bu uğurda çekilen zorluklar anlatılmıştır (59).

68. sayısında da "Kahraman Ordumuz Süngü Hücumu İle Afyonkarahisar'ı İşgal Eylemiştir" haberi ile Türk Milleti'nin büyük zafere ulaştığı belirtilmektedir (60).

56. Güzel Trabzon Gazetesi'nin 1 Nisan 1338 (1922) tarihli sayısı

57. Güzel Trabzon Gazetesi'nin 3 Nisan 1338 (1922) tarihli sayısı

58. Güzel Trabzon Gazetesi'nin 7 Nisan 1338 (1922) tarihli sayısı

59. Güzel Trabzon Gazetesi'nin 2 Haziran 1338 (1922) tarihli sayısı

60. Güzel Trabzon Gazetesi'nin 26 Ağustos 1338 (1922) tarihli sayısı.

*. Adı geçen gazeteler Trabzon'da Mustafa Hacısalıhoğlu adlı şahısta mevcuttur.

Gazetenin 74. sayısında, 30 Ağustos 1922 de kazanılan büyük zafere "Başkumandanlık Muharabesi" adının verilmesi ise şu şekilde belirtilmiştir;

"Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, namı alilerine izafeten, Dumlupınar Meydan Muharebesine, harbi tedvir eden kumandanımızın arzusu ile bir hatıra-i tarihiye olmak üzere ve başkumandanımıza muhabbet ve merbudiyet ve itimadımızı kavi bir delil teşkil eylemek üzere, meskûn 30 Ağustos tarihindeki büyük muzafferiyetle intaç edilen muharebeye "Başkumandanlık Muharebesi" adı verilmiştir" (61).

Trabzon'dan ve İstiklâl Savaşı'ndan haberler veren Güzel Trabzon Gazetesi'nin ömrü 8 ay, 9 gün olup, 10 Aralık 1922 de kapanmıştır (62).

j. Zafer Gazetesi

İstiklâl Savaşı yılları içinde Trabzon'da çıkan gazetelerden biri de "Zafer Gazetesi'dir".

İçtimai, edebi Türk Gazetesi'dir. Çıkış tarihi Aralık 1922 dir. Sahip ve müdürü, Avukat Hatipzâde Kemal'dır. Trabzon'da Turan matbaasında basılmıştır. Gazetenin seneliği 250, 6 aylığı 125 kuruştur. Pazartesi ve Perşembe günleri yayımlanmıştır (63).

Gazetenin yayıma başladığı tarih, 1922 Aralığı olduğuna göre, Büyük Zafer'in heyecanı ile çıkarılmış olduğu anlaşılmaktadır. Zaten adının da Zafer oluşu buna şüphe bırakmamaktadır.

Trabzon'un her alandaki meselesiyle yakından ilgilenen gazete, bunların çözümü için tavsiyelerde bulunmuştur. Bilhassa Trabzon'daki Sağlık, Eğitim ve Kültür olaylarını günü gününe duyurmuştur. Gazetede, Eğitim konusunda Darülmuallimin müdürü, Mustafa Reşit (Tarakçıoğlu) in Kültür konusunda ise, Cemal Rıza (Osmanpaşaoğlu) nun makaleleri yayımlanmıştır. Dış olaylara da kayıtsız kalmayan Zafer Gazetesi, Lozan görüşmelerine geniş yer

61. Güzel Trabzon Gazetesi'nin 11 Eylül 1338 (1922) tarihli sayısı (Mustafa Hacısalihoglu adlı şahsın elindedir).
62. Güzel Trabzon Gazetesi'nin 10 Aralık 1338 (1922) tarihli sayısı (Mustafa Hacısalihoglu adlı şahsın elindedir).
63. Zafer Gazetesi'nin 10 Mayıs 1339 (1923) tarihli sayısı (KTÜ'de görevli Okutman Süleyman Erkan'dadır.)

vermiştir.(64).

Gazetenin yayım hayatına nezaman son verdiği bilinmemektedir.

k. Halk Gazetesi

Halk Gazetesi, 24 Nisan 1339 (1923) tarihinde eski Trabzon Milletvekillerinden, Ali Becil tarafından yayım hayatına başlatılmıştır. Gazetenin 24 Nisan 1339 (1923) tarihli sayısı incelendiğinde, teknik ve yayım politikası bakımından aşağıdaki bilgileri ihtiva ettiği görülmektedir;

a. Teknik Bilgiler

- Halk Gazetesi
- Halkın nef'ine hadim günlük gazete
- Sahip ve Muharriri : Ali Becil
- Telgraf adresi : Trabzon'da Halk
- Her husus için sahib-i imtiyaza müracaat edilir.
- Müdür-i Mes'ulu : Murathanzade Bahri
- Mahalli idaresi : Uzun Sokak'ta Daire-i mahsusa
- İlanat pazarlığa dahildir.
- Nüshası 100 paradır.
- Hergün yayımlanır, Turan matbaasında basılmıştır.

b. Yayım Politikası

40x28 ebasında (cm) ve dört sahife, dört sütun şeklinde olup, baskı bakımından oldukça güzel ve okunaklıdır. Yazılarda Trabzon'un siyasi, iktisadi ve içtimai yönü ağırlıkta olup; Anadolu'nun genel siyasi durumuna da değinilmiştir (65).

Gazetede "Umumi Vaziyet" başlığı altında Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmaları, Mustafa Kemal Paşa tarafından takdirle karşılanmış olduğu belirtilmektedir. Yine

64. Zafer Gazetesi'nin 21 Mayıs, 11 Haziran, 5 Temmuz 1339 (1923) tarihli sayıları (Süleyman Erkan'dadır).
65. Halk Gazetesi'nin 24 Nisan 1339 (1923) tarihli sayısı. (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi).

"Okuyucularımıza Not" başlığı içinde ise, gazetenin yeni yayım hayatında, Güzel Trabzon Gazetesi'nin devamı olduklarını da belirtmektedir. (66).

Gazetede "Afganistandan Kumandanlarımıza Hediyeler" başlığı içinde, "Afganistan Emir Emanullah Han tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Afganistan'ın en büyük nişanı olan, Elmira Ali İhda buyurulmuştur. Müşir Fevzi (Çakmak) ve Ferik İsmet Paşa (İnönü) hazretlerine de yine Elmira Ali nişanı ihda buyurulmuştur" denilmektedir (67).

16. sayısında ise, "Muallimler Cemiyetindeki Seçim" başlığı içinde, Muallimler Cemiyetine Darülmuaallimin müdürü, Mustafa Reşit Bey'in, Sultani Müdürü Hüsnü Bey'in, Tedrisat-ı İptidaiye müfettişi Hüsnü Bey'in ve Sultani muallimlerinden Murat Bey'in seçildikleri belirtilmektedir. Yine aynı sayıda, İdmanoçağı, İdman Grubu ve Muallimler Cemiyeti'nde Gençlik Bayramı münasebetiyle, birinci gün bayramlaşmanın yapılacağı haberine de yer verilmişti. "Lozan'da Vaziyet" başlığı içinde Lozan görüşmelerinde, İsmet Paşa'nın, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ve Türk Milleti'nin haklarını her konuda iyi savunduğu övülmektedir (68).

Gazetenin 7. sayısında, Ziya Gökalp'in "Doğru Yol" başlıklı Halk Fırkası'nın umdelerini açıklayan küçük bir risalesi de neşredilmiştir. (69).

- 66. Halk Gazetesi'nin 24 Nisan 1339 (1923) tarihli sayısı
- 67. Halk Gazetesi'nin 28 Nisan 1339 (1923) tarihli sayısı
- 68. Halk Gazetesi'nin 16 Mayıs 1339 (1923) tarihli sayısı
- 69. Halk Gazetesi'nin 22 Mayıs 1339 (1923) tarihli sayısı.

*. Adı geçen gazeteler Arslan Pulathaneli'nin özel arşivinde mevcuttur.

2. TRABZON'DA YAYIMLANAN MECMUALAR

a. Hekim Mecmuası

1325-1326 (1909-1910) yıllarında Trabzon'da çıkartılan bir Tıp Mecmuası'dır. Sorumlu Müdürü, Eczacı A. Dursun olup, Trabzon'daki Serasi matbaasında basılmaktaydı. Senelik abone ücreti, il içinde 20, il dışına 25 kuruştur. Fiyatı 1 kuruştur. 15 günde bir neşrediliyordu. Mecmua 8 sahife olarak yayımlanıyordu. İdarehanesi Ortahisar'da Şifa Eczanesiydi. Sahibi, M. Raif'di (70).

Mecmuanın her sayısına verilen numaralar, birbirini takip etmektedir. Bunun mecmuanın, ileride bütün sayılarının bir araya toplanarak kitap haline getirilme isteğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Mecmua, yöre insanına sağlık konusunda büyük hizmetler vermiştir. Her sayısının sağ üst köşesinde sağlıkla ilgili önemli sözler yer alıyordu. Meselâ, mecmuanın 1 Kanûnisanı 1325 (1 Kasım 1909) tarihli sayısında "Hasta olupda ilâç aramaktan ise, hasta olmamağa çalışmak elbette daha iyidir" (71) sözü yer alıyordu. Aynı sayıda mecmuanın çıkarılış amacı, doktorun bulunmadığı yerlerde, vatandaşların basit hastalıkların tedâvisi konusunda bilgi sahibi olmalarını sağlamıştır.

Hekim Mecmuası, bir ara 15 Mart 1326/15 Mart 1910 dan itibaren, 4. Ordunun neşir organı haline gelmiştir. Bu teklif, mecmuanın idarecilerine 4. Ordunun "Sıhhiye Cemiyeti" tarafından yapılmış ve idareciler de, amaçlarının vatana hizmet olduğunu belirterek, bunu memnuniyetle kabul etmişlerdir (72). Mecmua bu görevi üstlendikten sonra, ordu ile yapılan prensip anlaşmasına göre, başlıca şu konularda faaliyet gösterecekti;

70. Hekim Mecmuasının 1325-1326 (1909-1910) tarihli sayıları (Millî Kütüphane, 1962 SB 237).
71. Hekim Mecmuasının 1 Kanûnisanı 1325 (1 Kasım 1909) tarihli sayısı (Millî Kütüphane, 1962 SB 237).
72. Hekim Mecmuasının 15 Mart 1326 (1910) tarihli sayısı: (Millî Kütüphane, 1962 SB 237).

1. Ahaliye sağlıkla ilgili konferanslar vermek,
2. Gerek Osmanlı, gerekse yabancı kaynakları takibederek, yeni gelişmeleri izlemek,
3. 4. Ordu'nun sağlıkla ilgili bildirilerini mecmua vasıtasıyla duyurmak (73),

Mecmua, 1910 yılında memlekette görülen kolera salgını ile yakından ilgilenmiş ve doktor Mehmet Şükrü adında bir şahsı, bu hastalıkla ilgili bilgiler vermek üzere kasaba ve köylere göndermiştir. Mehmet Şükrü gitmiş olduğu yörelerde, halka kolereye karşı alacakları tedbirleri anlatmış ve edindiği intibağları Trabzon'a dönüşünde mecmuada yayımlamıştır (74).

b. Kehkeşan Mecmuası

Trabzon'da çıkan kültür ve sanat mecmualarından biri de Kehkeşan adını taşımaktadır.

"Kehkeşan mecmuasının 6. sayısından edinilen bilgiler şunlardı;

- Onbeş günde bir yayımlanır. Edebi, fennî, ziraî, ticarî, sınaî mecmuası.
- Çıkış tarihi : 10 Temmuz 1325 (1909).
- İmtiyaz sahibi : Ali Rıza Pulathaneli.
- Bütün yazılar için imtiyaz sahibine müracaat edilmelidir.
- Abone şartları : Trabzon'da seneliği 15, taşra için 20 kuruştur.
- Yayımlanmayan evrak iade edilmez.
- Nüshası 20 paradır.

Kehkeşan mecmuasının ilk sayısı 1. hamur kâğıda basılmış olup, 14 sahifedir. Sayfa ebadı ise, 27x20 (cm) dir. İkbal matbaasında basılan Kehkeşan mecmuasının nezaman kapandığı belli değildir" (75).

73. Hekim Mecmuasının 15 Mayıs/1 Haziran 1326 (1910) tarihli sayıları (Milli Kütüphane, 1962 SB 237).
74. Hekim Mecmuasının 1 Kanûnisanî 1326 (1 Kasım 1910) tarihli sayısı (Milli Kütüphane, 1962 SB 237).
75. Hüseyin Albayrak, "Trabzon Basın Tarihi", Kuzey Haber Gazetes yıl 1, sayı 77, 30 Kasım 1983, Trabzon.

c. Envar-ı Vicdan Mecmuası

Trabzon'un sanat hayatında, etkili bir diğer mecmuası da 1909 yılında çıkarılan Envar-i Vicdan'dır.

Mecmua hakkındaki ana bilgileri şöyle sıralayabiliriz;

- Haftalık, edebi, siyasi, Osmanlı mecmuasıdır.
- Çıkış tarihi : 16 Teşrinievvel 1325 Cuma (16 Ekim 1909).
- Sahibi ve mesul müdürü : A. Zeynelabidin.
- Umumi yazılar için, mesul müdüre müracaat edilir.
- Abone şartları : Trabzon için, senede 26, hariç için posta ücreti ile birlikte 40 kuruştur. Nüshası 40 paradır.
- İdarehane : Trabzon'da Yorgo Mihailidi matbaasıdır.(76).

Mecmuanın 135 numaralı sayısında idari kadroda bazı değişiklikler olmuş ve bu değişiklikler şöyledir;

- İmtiyaz sahibi : Ali Rıza Pulathaneli.
- Mesul Müdür : Ali Osman.
- Müessisi : Zeynelabidin.
- Seneliği, Trabzon için 25, harice posta ücretiyle 30 kuruştur. Nüshası 20 paradır.(77).

"Mecmuanın muhteva yönünden zenginliği, gerçekten Trabzon için öğrenilecek derecededir. Gerek hekim, gerek Kehkeşan ve gerekse Envar-i Vicdan mecmuaları, günümüz sanat mecmualarına örnek olabilecek niteliktedir" (78).

76. Envar-i Vicdan Mecmuası'nın 16 Ekim 1325 (1909) tarihli sayısı (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi).
77. Envar-i Vicdan Mecmuası'nın 3 Temmuz 1328 (1912) tarihli sayısı (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi).
78. Hüseyin Albayrak, a.g.e., yıl 1, sayı 77, 30 Kasım 1983 Trabzon.

d. Genç Anadolu Mecmuası

İstiklâl Savaşı yılları içinde Trabzon'da çıkan mecmualardan biri de Genç Anadolu Mecmuası'dır.

Mecmua, mesleki ve eğitim dergisi olarak dikkati çekmektedir. Baskı ve yazı bakımından da oldukça kalitelidir. Mecmuanın birinci sayısından edinilen bilgiler şöyledir;

- Genç Anadolu
- İlmî, edebî ve bilhassa terbiyevi mecmuadır.
- Çıkış tarihi : 30 Aralık 1337 (1921) Cuma.
- Sahip ve Müdürü : Nizamettin (Trabzon Sultanisi Müdür muavini ve Fransızca öğretmeni).
- İdarehanesi : Uzun Sokak'ta Mihailidi matbaası.
- Şimdilik 15 günde bir yayımlanır.
- Trabzon için, abonesi 120, hariç için 130 kuruştur. Nüshası 5 kuruştur.
- 16 sahifedir.(79).

Mecmuanın birinci sayısında; "Anadolu Yavrusuna Verilecek Terbiye, Gaye" başlıklı Ali Canip tarafından yazılan makalede, okul çağındaki çocukların yetiştirilmesi konusunda anne ve babalara, öğretmenlere önemli görevlerin düştüğünü, iyi terbiye alan çocukların eğitim hayatında başarılı oldukları belirtilmektedir (80). Aynı sayıda, "Çocuk Orduları" başlıklı Hıfzırrahman Raşit tarafından yazılan makalede de, çocukların yetişmesindeki esas terbiye kuralları açıklanmaktadır. Yine, Maarif Haberleri başlığı altında, okullarla ilgili anket, derslerle ilgili sorular ve açıklamalarına yer verilmiştir.

"3 Aylık bir yayım hayatı olan Genç Anadolu mecmuasında, Ali Canip (Trabzon Sultanisi Müdürü), Celâlettin Avni, Hıfzırrahman Raşit, M. Pertey, Esat Ömer Eyyübî, Kuğuzâde Süleyman Rıza, Nizamettin (Sultani Müdür Yardımcısı), Muallim İbrahim Cudî Efendi gibi isimler de görev almışlardır" (81).

79. Genç Anadolu Mecmuasınının 30 Aralık 1337 (1921) tarihli sayıs

80. Aynı Mecmua (Millî Kütüphane, 1956 SB 275).

81. Hüseyin Albayrak, a.g.e., yıl 1, sayı 94, 16 Aralık 1983, Trabzon.

"Trabzon'un eğitim hayatında kısa da olsa, etkili olan Genç Anadolu Mecmuası, 31 Mart 1338 (1922) tarihinde kapanmıştır" (82).

e. Kahkaha Mecmuası

Trabzon'da, 1337 (1921) yılında çıkmaya başlayan mecmua-
nın sahibi, Esat Ömer Eyyûbi'dir. İstikbal matbaasında basılmak-
taydı. Haftada iki gün (Salı-Perşembe) çıkmaktaydı. Sorumlu ya-
zı işleri müdürü, Nazmi Nafî idi. Günlük sayıları 100 paradan
satılıyordu. Her yer için yıllık abone ücreti, senelik 300 ku-
ruştı (83).

"Trabzon'da Millî Mücadele bayrağını açıp, bu mücadelenin
yönlenmesinde çok büyük emeği geçen, İstikbal Gazetesi'nin karşı-
sında bir tutum takınan ve Ali Şükrü Bey'in oluşturduğu ikinci
grup aleyhinde mizahi yazıları ile dikkati çeken Kahkaha, Trab-
zon'un kültür hayatında değişik bir iz bırakmıştır. Edebi yazı-
lara ve şiirlere yer verilen mecmuada, açıktan olmasa bile, ka-
palı bir biçimde Marksist yanlısı bir meyil sezilmekteydi. Bu
sebeple, Kahkaha mecmuasının 114. sayısının mahkemeye düştüğünü
ve mahkemenin 15 Mart 1924 e ertelendiğini belirtmek gerekir" (84).

Mecmua, Trabzon'a gelen Ali Şükrü Bey'e "Muhterem Mebu-
sumuz geliyor" başlığı altında manzum bir dille hakaretlerde
bulunmuştur (85).

Kahkaha Mecmuası, Esat Ömer Eyyûbi'nin Rus'yaya kaçışında
sonra da yayımına bir müddet daha devam etmiştir (86).

Cumhuriyet yönetimine dolaylı yoldan muhalif durumundan
ötürü, takribi sükun kanunu uyarınca 9 Mart 1925 yılında kapatı-
lan mecmualardan biri de Kahkaha olmuştur (87).

82. Hüseyin Albayrak, a.g.e., yıl 1, sayı 94, 16 Aralık 1983, Trabzon
83. Kahkaha Mecmuasının 7 Teşrinievvel 1338 (7 Ekim 1922) tarihli sayısı (Millî Kütüphane, 1962 SC 220)
84. Hüseyin Albayrak, a.g.e., yıl 1, sayı 96, 18 Aralık 1983, Trabzon
85. Kahkaha Mecmuası'nın 30 Ağustos 1338 (1922) tarihli sayısı (Millî Kütüphane, 1962 SC 220).
86. Hüseyin Albayrak, a.g.e., yıl 1, sayı 96, 18 Aralık 1983, Trabzon.
87. Ergun Aybars, a.g.e., s.107.

f. Yeni Mektep Mecmuası

Trabzon'da çıkan mecmualardan birisi de, Yeni Mektep adını taşımaktadır. Kısa bir yayım hayatı olan mecmua hakkında Hüseyin Albayrak şöyle demektedir;

"Trabzon'lu eğitimcilerimizden Hıfzırrahman Reşit (Öymen) tarafından, 7 Ekim 1922 tarihinde Yeni Mektep Mecmuası çıkarılmıştır. İstikbal Gazetesi'nin 6 Teşrinievvel 1338 (6 Ekim 1922) tarih ve 730 sayılı nüshasında "Darülmualimin Fenni Terbiye Muallimi, Hıfzırrahman Reşit'in Yeni Mektep Mecmuası Yarın Çıkıyor" ifadesinden, mecmuanın çıkış tarihini 7 Ekim 1922 olarak kabul ediyoruz.

Yeni Mektep Mecmuası, 15 günde bir neşredilmiş olup, Trabzon'daki Mihailidi matbaasında basılmıştır. Mecmuanın kapak resimlerini Kitabîzade Genç Hamdi Bey çiziyordu. Mecmua öğretmenler ve öğrencilere hitap etmekteydi.

Hıfzırrahman Raşit, Samsun İstiklâl Ticaret Okulu Müdürlüğüne tayin edilince, mecmuanın 8. ve 14. sayıları Samsun'da Şems matbaasında basılmıştır. Kısa bir müddet sonra, Hıfzırrahman Raşit Bey, tekrar Trabzon öğretmen okulu öğretmenliğine tayin edilince, büyük bir ihtimalle, Yeni Mektep Mecmuası'nın çıkışı aksemiş, ayağından rahatsız olan Raşit Bey'in 1926 yılında tedâvi için Viyana'ya gitmesiyle, bu çalışmalar sona ermiştir!(88). Mecmuanın 10. sayısında, "Tedrisat ve terbiye" başlıklı Hıfzırrahman Raşit tarafından yazılan makalede, okul eğitimi içinde terbiye kurallarına ağırlık verilmesini önemle belirtmiştir (89).

Mecmuada, A. Nurettin tarafından yazılan "izcilik" adlı yazıda, çocukların bilhassa yaz tatillerinde geçen boş zamanlarını izcilik faaliyetleriyle değerlendirmelerini istemiştir (90).

88. Hüseyin Albayrak, a.g.e., yıl 1, sayı 108, 1 Ocak 1984, Trabzon

89. Yeni Mektep Mecmuasının 2 Nisan 1339 (1923) tarihli sayısı

90. Aynı Mecmua., (Cemal Rıza Osmanpaşaoğlu'nun özel arşivi).

Eğitim ğretim alanında yaptığı başarılı hizmet ve yayımlarından dolayı, Yeni Mektep Mecmuası, Mustafa Kemal Atatürk'ün de takdirini kazanmıştır. Atatürk'ün, Hıfzırrahman Raşit (Öymen) e göndermiş olduğu teşekkür yazısı aynen şöyledir;

Yeni Mektep Mecmuası Müdürüne

"Mecmuanızı ve mektubunuzu aldım. Ümid-i âti olan, vatan yavrularının terbiyesine maruf mesainizde muvaffakiyetiniz temennisiyle, beyan-ı tebrik ve teşekkür eylerim efendim". (91).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi Mustafa Kemal

Belirtilen bu mecmuaların dışında, Trabzon'da daha bazı mecmualar da yayımlanmıştır. Ancak, bunların arşivlerde orjinallerine rastlamak mümkün olmadığı gibi, bu konuda yayımlanan tetkik eserlerde de, çok az sayıda ve doyurucu olmayan bilgiler vardır. Meşelâ, 1909 yılında Mehmet Tefvik Yunusoğlu tarafından çıkarılan "Haber Anası" nın* sadece haftalık resimli bir mizah mecmuası olduğu bilinmektedir. Ne yazıkki, Trabzon'da Türkçe olarak çıkan, bu ilk mizah mecmuasının yayım hayatı hakkında elde mevcut bilgi bulunmamaktadır.

Yine, 1 Nisan 1923 de yayım hayatına başladığı belirtilen "Özdilek" mecmuasının da, Trabzon'da eğitim ve edebiyat alanında faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Fakat, mecmuanın yayım hayatına kısa sürede son verdiği muhtemeldir (92).

91. Yeni Mektep Mecmuası'nın 2 Nisan 1339 (1923) tarihli sayısı (Cemal Rıza Osmanpaşaoğlu'nun özel arşivi).
92. Hüseyin Albayrak, a.g.e., yıl 1, sayı 133, 25 Ocak 1984, Trabzon.
- *. 28 Ocak 1325 (1909) tarihli Trabzon Gazetesi'nde, Trabzon'da çıkan bu mecmuanın (Haber Anası) adından söz edilmektedir.

C. TRABZON KÜTÜPHANELERİ

Trabzon'un kültür hayatında, kütüphanelerinde önemli bir yeri vardır. Trabzon, önemli Osmanlı vilayetlerinden olduğu için, kütüphanecilik bakımından kültür tarihimizde önemli bir yer işgal eder.

Trabzon'un kültür hayatına yön veren en eski kütüphane, Ortahisar Camii karşısında, 1762 yılında Saraçzâde Mustafa Efendi'nin yaptırdığı Saraçzade Kütüphanesi'dir. Bu zatın, yine kendisinin yaptırdığı Mescit'in üstündeki bir odada açılmıştır. Ancak, kısa bir süre sonra çıkan yangında harap olmuştur. 1848 de tamir parasını padişah'ın vermesiyle Rüstem Paşa'nın valiliği sırasında (1849-1851), Müderris Muhammed-un Nafizî Efendi'nin gayretleriyle yeniden hizmete açılmıştır. Bu kütüphanede, 611 adet nadide yazma eser bulunmaktaydı (93).

Bir diğer kütüphane, Trabzon valilerinden Hazinedârzade Abdullah Paşa (1842-1845) tarafından kurulan, Hatuniye Kütüphanesi'dir (94). Abdullah Paşa Trabzon valiliği sırasında 1260 (1844) yılında Hatuniye Medresesi'nin bir odasında kütüphane açmıştır. Trabzon'un, Kavak Meydan Semtinde bulunan bu kütüphanenin çekirdeğini 444 yazma kitap teşkil etmekteydi (95). Bu kütüphane bugün mevcut değildir.

Diğer bir kütüphane, Ortahisar camiinin batı yönden bitişik odasındaki Fetvahane Kütüphanesi'dir. 451 yazma eser ile 1845 yılında hizmete girmiştir. Trabzon'un Rus'lar tarafından işgal edilmesinden sonra, Trabzon'a gelen Rus akademisi azalarından, Arkeolog Profesör İvanovtch Ouspenski bu kütüphane ve diğer kütüphanelerden seçtiği 497 yazma eseri, Rusya'ya götürmüştür (96).

93. 1321 (1905) tarihli Maarif Salnamesi, s. 608

94. Murat Uraz, "Trabzon'da Medrese Kütüphaneleri", Eğitim Hareketleri Dergisi, sayı 258-259, s. 10, Ocak-Şubat 1977, İstanbul

95. Ömer Akbulut, Trabzon Kitabeleri, s.15, İstanbul, 1954.

96. Murat Uraz, a.g.e.,

Vali Abdullah Paşa'nın kardeşi Muhtar Bey tarafından, Ortahisar camininin doğu yönündeki bir odası tamir ettirilerek, Ortahisar Kütüphanesi adıyla açılmıştır. Kaynaklar bu kütüphanede 611 yazma kitap bulunduğunu kaydetmektedirler. Bu kitaplar sonraki yıllarda Fetvahane Kütüphanesi'ne kaldırılmıştır.

Vali Abdullah Paşa ve kardeşi Muhtar Bey Trabzon'un kültür hayatının gelişmesinde çok faydalı çalışmalarda bulunmuşlardır (97).

Trabzon'un merkez kazalarından Vakfikebir, Akçaabat, Maçka ve Of'ta birer kütüphane olup, bunlardan Of'takinde 2.036 kitap bulunduğu anlaşılmaktadır (98).

Osmanlı döneminde, Trabzon'da bulunan kütüphaneler, varlıklarını Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam ettirmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Trabzon'daki kütüphanelerde bulunan kitapların bir çoğu tahrip edilmiş ya da Anadolu dışına çıkarılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, elde kalan mevcut eserlerin biraraya toplanabilmesi için, Trabzon İl Halk Kütüphanesi'nin kuruluş çalışmaları başlamıştır. Trabzon İl Halk Kütüphanesi, Necmiati Spor kulübü tarafından, Ermeni Tahtacıyan Mihran'ın eşi, Eliza'dan 1000 altına alınarak, kulüp olarak kullanılan binada, 1 Ekim 1927 de hizmete girmiştir. 1927 yılında 392 yazma ve 12478 basma olmak üzere 12890 kitapla hizmet vermeye başlayan kütüphane'nin okuyucu sayısı 6000 iken, kütüphane 1983 yılında 50.000 e yakın kitap ve yıllık, 70.000 okuyucuya ulaşmıştır (99).

Buraya kadar verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Trabzon kültür hayatında, gerek neşredilen yayım organları ve gerekse eğitim kurumları ve kütüphaneler sayesinde büyük bir canlılık yaşanmıştır. Bu sebeple, Trabzon eğitim ve kültür yönünden kuvvetli bir geçmişe sahip olan önemli vilayetlerimizin başında yer alır.

97. Ömer Akbulut, Trabzon Kitabeleri, s.14, İstanbul 1954

98. 1314 (1898) tarihli Maarif Salnamesi, s. 597

99. Saîd Bilâl Çakıroğlu, Tarihi, Ekonomik, Sosyal Yönleriyle Trabzon, s. 116, Ankara, 1964.

SONUÇ

Tanzimattan Cumhuriyete kadar, Trabzon'da eğitim ve kültür hayatında, parlak gelişmelerin meydana geldiği görülmektedir. Bu dönem içerisinde, Trabzon'da büyük bir kültür potansiyelinin varlığı da aşikârdır. Trabzon'daki eğitim kurumlarından mezun şahsiyetlerin de, Türk devlet hayatındaki hizmetleri gerçekten takdir edilecek türdendir.

Yöre insanlarının genellikle bilinen, çalışkanlık, hareketlilik gibi becerileri her zaman olduğu gibi, bu dönemde de, şehrin eğitim ve kültür hayatına yansımış ve varlığına muhafaza etmiştir. 1839-1923 yılları arasında hakim olan bu anlayış, Trabzon'da Türk kültür hayatının parlak bir sahifesini oluşturmuştur; Böylece, şehirde Türk kültürü çok kuvvetli bir biçimde canlılığını sürdürmüştür.

Trabzon'daki Türk kültürünün bu parlak gelişmesinde, şüphesiz, eğitim kurumlarının büyük rolü olmuştur. Gerçekten de Osmanlı devletinde mevcut, hemen bütün okulların Trabzon'da da açılmış olması dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu da, devlet yetkililerinin, bu ilimizdeki eğitim ve öğretime özel bir önem verdiklerini gösterir. Ayrıca, şehrin önemli bir liman ve ticaret merkezi olması ve İstanbul'la ulaşımın kolay sağlanması, bütün eğitim ve kültürel faaliyetlerin Trabzon'a girmesini kolaylaştırmıştır. Bunun yanı sıra, şehre Amerika Birleşik Devletleri dahil, bütün batılı devletlerin stratejik değerden dolayı, özel bir önem vererek, bu şehirde temsilciler bulundurup, özel okullar açmaları Avrupa'da ve bütün dünyadaki gelişmeleri de Trabzon'a taşıyabilmiştir.

Yabancıların Trabzon'daki bu eğitim ve kültür faaliyetleri yerli Rum'ların gayretleriyle birlikte, hernekadar ilk planda Türk kültürü için birer tehdit unsuru gibi görülüyorsa da, gerçekten bu durum, Trabzon'daki Türk kültürünün gelişmesinde bir bakıma teşvik edici bir rol de oynamıştır. Çünkü, yörede bazı yabancı kaynaklarda yer alanın aksine, Türk'ler sayı olarak ezi- ci bir çoğunlukta- dır. Ayrıca, yabancı unsurların bu siyasi mak-

satlı gayretleri, Türklerin gözünden kaçmamıştır. Böylece, yabancıların açmış oldukları okullara, Türk'ler sayıca birkaç misli ile mukabelede bulunarak, eğitimi, bu karşılıklı rekabet içersinde devamlı canlı tutmaya çalışmışlardır. Böylece, Trabzon insanının siyasi bakımdan da bilgi düzeyi hep yüksek olmuştur. Bu da eğitime daha çok önem vermeyi gerektirdiğinden, eğitimdeki ilerlemeyi kendiliğinden getirmiştir. Bu rekabetin önemli bir bölümü de gazetecilik alanında olmuştur. Gerçekten, Trabzon'da çıkarılan gazete ve mecmuaların sayı bakımından kabarık oluşu şaşırtıcıdır. Yine, bu yayın organlarında gösterilen titizlik ve itina ilgi çekicidir. Günümüzde sahip olunan teknik imkanlarla çıkartılan yayın organlarını, bunlarla mukayese ettiğimizde, onları tebrik etmek gerekir.

Böylece, Trabzon'daki Türk eğitim ve kültür hayatı, bu rekabetin içersinde yürürken, rekabet edilen çevreden bazı şeyler de öğrenilmiştir. Her şeyden önce, teknik bakımdan bazı bilgiler, bu sayede kültürle ilgili olarak çalışanların bir bakıma ayağına gelmiştir. Onlar da, bu avantajları iyi değerlendirerek Trabzon'daki Türk kültürünü hep yüceltmişlerdir.

Eğer, Millî Mücadelenin daha başında iken, Trabzon'da tam teşekküllü bir mücadele kadrosu oluşturulabilmişse, bunu, daha önce Trabzon'da mevcut olan kuvvetli eğitim ve kültürde aramak gerekir. Nitekim, "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti"ni kurarak, Pontusculara aman vermeyen ve Erzurum Kongresinin toplanmasında büyük hizmetleri olan insanlar, hep bu Millî Terbiye ile yetişmiş vatanseverlerdir. Millî Mücadelede Trabzon, bir bakıma daha önce önem ve titizlikle yürütülen eğitim ve kültür politikası sayesinde kendini hazır bir vaziyette bulmuştur.

Trabzon'da çıkan bu değerli yayın organlarının, yörede yaşayan Türk insanının fikri yönden bilinçlenip, olgunlaşmasında katkıları büyük olmuştur. Ayrıca, bu gazete ve dergilerin Trabzon eğitim hayatına sağlamış oldukları yararlar tartışılmaz.

Vatanın kurtarılmasında alınan kararlara iştirak eden ve yeni Türk devletinin her bakımdan gelişmesine katkıda bulunan Trabzon insanları, hep bu dönemdeki eğitimin meyveleridir.

Bu nedenle, her dönemdekilerle birlikte, tanzimattan sonra da, Trabzon'daki eğitim ve kültür hayatında hizmet verenleri saygıyla anmak gerekir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

SALNAMELER

A. Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye

1314, 1319, 1321 Hicrî tarihli Maarif Salnameleri

B. Trabzon Valâyet Salnamesi

1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1298, 1305, 1309, 1311, 1313, 1316, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322 hicrî yıllarına ait Trabzon Vilâyet Salnameleri taranmış, ancak 1286, 1294, 1311, 1316, 1321 ve 1322 yıllarına ait olanlar tez kapsamı içersine alınmış ve daha iyi bir şekilde incelenmiştir.

GAZETELER

Trabzon

Trabzon'da Meşveret

Feyz

Temkin

İkbal

Tarık

İstikbal

Güzel Trabzon

Zafer

Halk

MECMUALAR

Hekim

Envar-ı Vicdan

Genç Anadolu

Kahkaha

Yeni Mektep

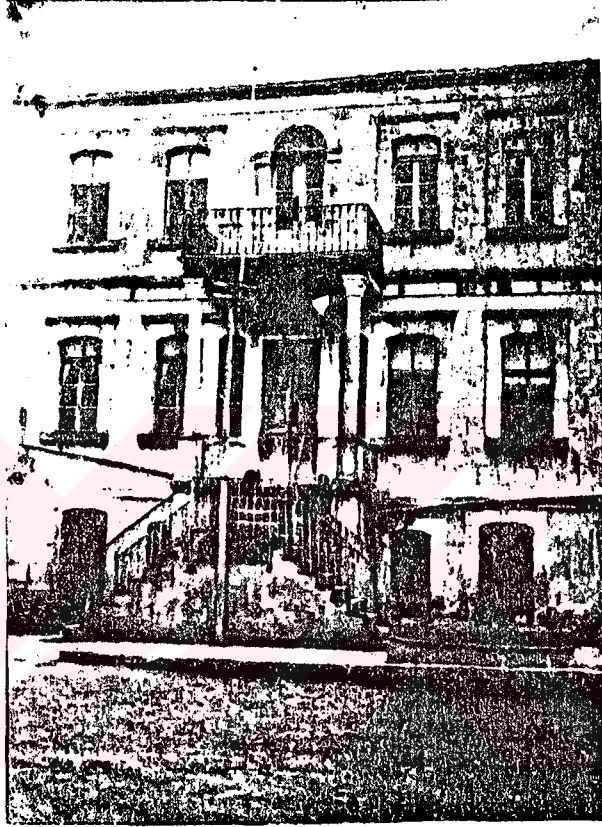
ESER VE MAKELELER

1. AKBULUT Ömer, Trabzon Kitabeleri, İstanbul 1954
2. AKBULUT Ömer, Trabzon Meşhurları Bibliyografyası, Ankara 1970
3. ALBAYRAK Hüseyin, "Trabzon Basın Tarihi", Kuzey Haber Gazetesi, yıl 1, sayı 65-133, 18 Kasım 1983-25 Ocak 1984, Trabzon
4. ARIKOĞLU Damâr, Hatıralarım, İstanbul 1961
5. AYAS Nevzat, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi : Kuruluşlar ve Tarihçeler, Ankara 1948
6. AYBARS Ergün, İstiklâl Mahkemeleri, Ankara 1982
7. BERKER Aziz, Türkiye'de İlköğretim (1839-1908) Ankara 1945
8. CEVAT Mahmut, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı, İstanbul 1338
9. COŞAR Ömer Sami, Millî Mücadele Basını, İstanbul 1963
10. ÇAKIROĞLU Said Bilâl, Tarihi, Ekonomik, Sosyal Yönleriyle Trabzon, Ankara 1964
11. DURSUNOĞLU Cevat, Millî Mücadelede Erzurum, Ankara 1946
12. ERGİN Osman, Türkiye Maarif Tarihi, Cilt III-IV, İstanbul 1940-1941
13. ERGİN Osman, Türkiye Maarif Tarihi, Cilt I-II, İstanbul 1977
14. GOLOĞLU Mahmut, Erzurum Kongresi, Ankara 1968
15. GOLOĞLU Mahmut, Fetihten Kurtuluşa Kadar Trabzon Tarihi, Ankara 1975
16. HAMAMIOĞLU İhsan, Trabzon'da İlk Kitapçı Kitabî Hamdi Efendi ve Yayınları, İstanbul 1947
17. KIVANÇ Salih Münir, "Merhum Ali Nâki Efendi'nin Hayatından Kısa Notlar", Karadeniz Gazetesi, sayı 29, 31 Temmuz 1979 Trabzon
18. KODAMAN Bayram, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, İstanbul 1980
19. KOLOĞLU Orhan, Takvim-i Vekâyi, Ankara 1981
20. LERMİOĞLU Muzaffer, Akcaabat Tarihi, İstanbul 1949

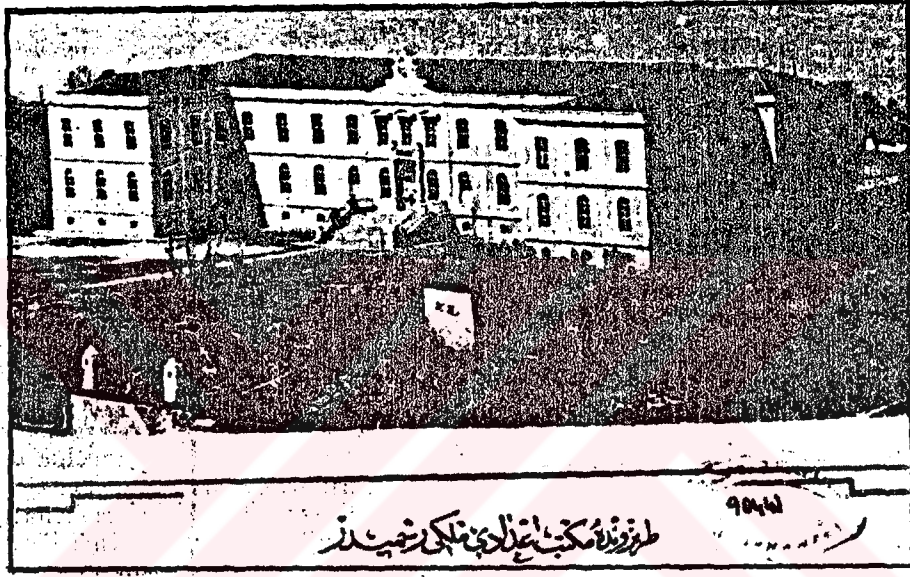
21. M. SAİT PAŞA (Sadrazam Küçük Sait Paşa), Hatırat, Cilt I-III İstanbul 1328
22. SEYALİOĞLU Seyit Bilâl, Damla, Trabzon 1953
23. SEVİNÇ Necdet, Ajan Okulları, İstanbul 1975
24. SIRRI PAŞA, Mektubat-ı Sırrı Paşa, Cilt I-II, İstanbul 1316
25. TARAKÇIOĞLU Mustafa Reşit, Trabzon'un Yakın Tarihi, Trabzon 1986
26. TUNCAY Hakkı, "Trabzon Basını Hakkında Notlar", Yeniyol Gazetesi, sayı 3050, 19 Ocak 1944 Trabzon
27. UMUR Hasan, Of ve Of Muharebeleri, İstanbul 1949
28. UNAT Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara 1964
29. URAZ Murat, "Trabzon'da Kültür Hayatı", Hamsi Mecmuası, yıl 5, sayı 5, İstanbul 1952
30. URAZ Murat, "Trabzon'da Medrese Kütüphaneleri", Eğitim Hareketleri Dergisi, sayı 258,259, Ocak-Şubat, İstanbul 1977
31. YÜCEL Hasan Ali, Türkiye'de Ortaöğretim, İstanbul 1938.

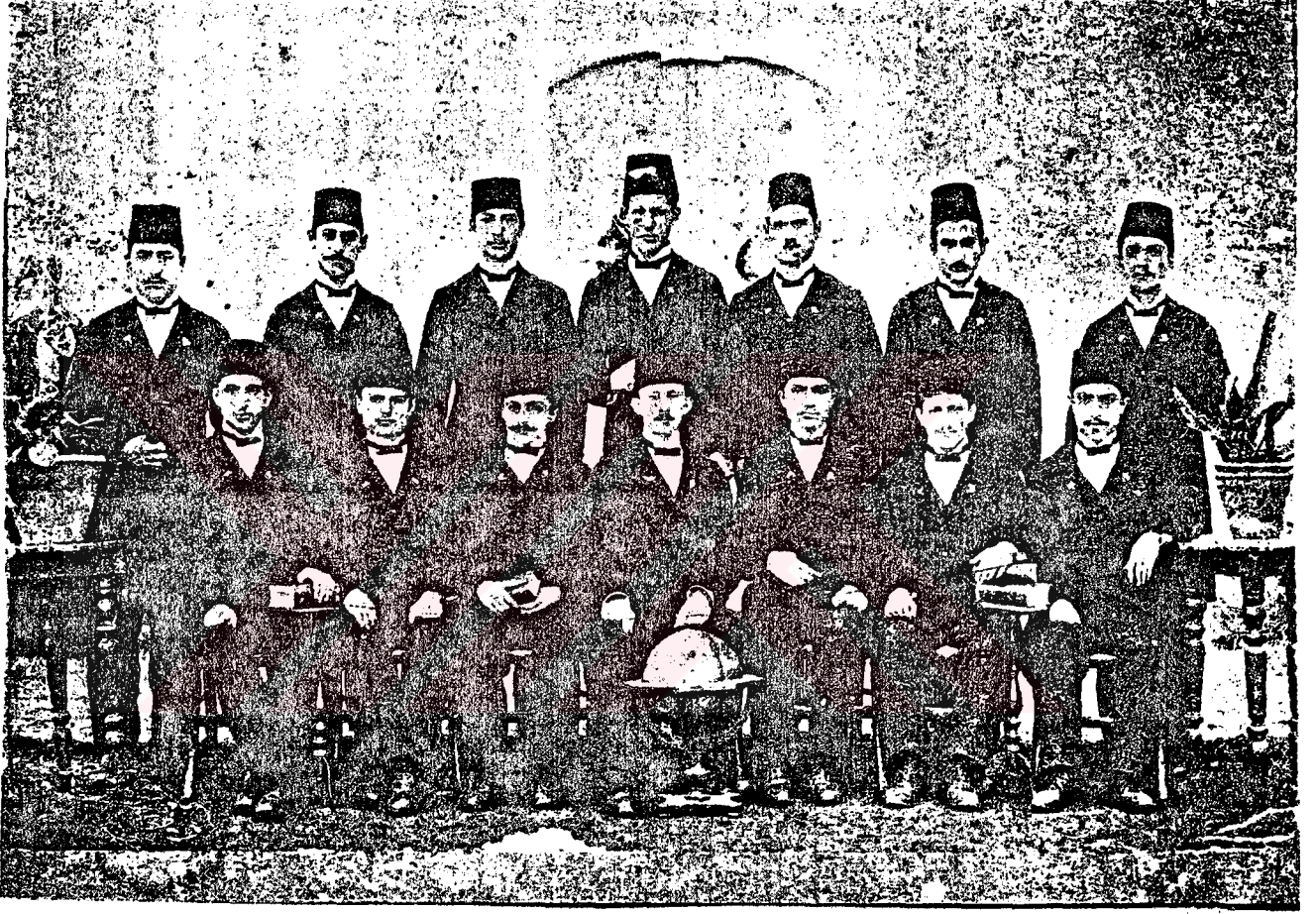
1295 (1879) yılında açılan Trabzon Askeri Rüşdiye'sinin okul binası (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi).

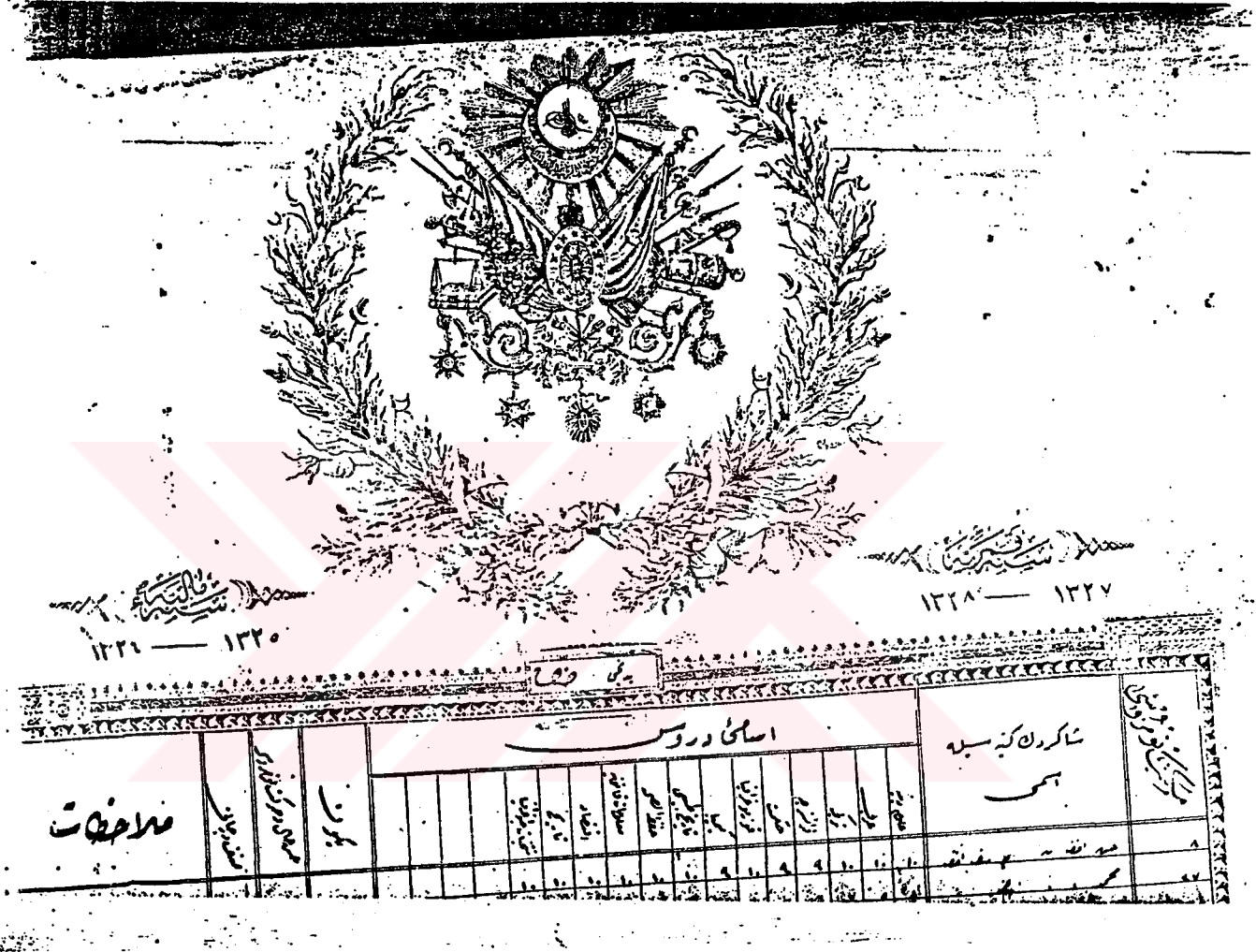
1307 (1891) yılında açılan Trabzon İnas (Kız) Rüşdiyesi'nin okul binası (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivi).

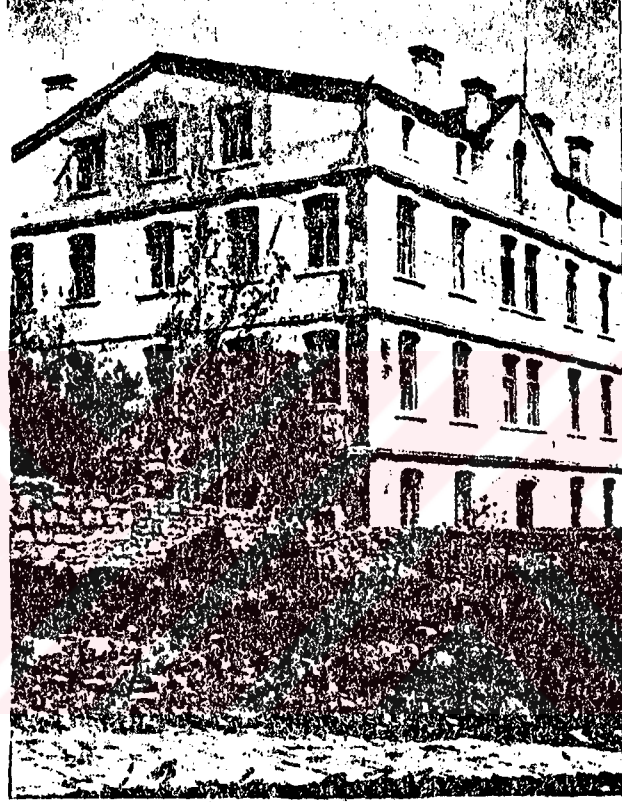
1303 (1887) yılında açılan Trabzon Mekteb-i İdadi Mülki'nin okul binası. (Fotoğrafçı Coşkun Kılaksızoğlu'nun özel arşivi).

1316 (1900) yılında Trabzon Mekteb-i İdadi Mülki'den Şahadet-nâme alan öğrenciler.(Trabzon Lisesi arşivinden).

Trabzon Sultanisi'nin 1325-1326 (1909-1910) tarihli karne kayıt defter başlığı.(Trabzon Lisesi arşivinden).

1291 (1875) yılında Trabzon'da açılan Fransız'lara ait Sen Greguar okulu binası. (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivinden).

مرکز خصوصی

مجلسه و مدعا بیرونیه کو طرف بیختر بود
مجلسه بی حکومت قیامی کرد و مستند
مجلسه بی حکومت

(روزنامه سی ۱۰ بهاره)

طربزون

بدلات موقوفه

مجلسه (۱۸) قیامی (۲۴) موقوفه
مجلسه بی حکومت قیامی کرد و مستند
مجلسه بی حکومت

و لایسک اعلامیه قائده عمومی و خصوصه ملحوظ اولان عمارات آسیه به هر دولی حوادث تا حدی شامل ولایت سرحدیدر

برادر شریف

از اول طبر - بواسطه - تطیف - هیزت -
ارضال شایر استیلا - فرار جلی - فنا -
سری - سلسله جلود - حرزات عمومی
ولایتی - قهر قیامی - ایزان قیامی -
تیاکو دلی - وقت مباح - اعلیٰ مصلحه -
اعلامیه

زول مصلح

درجه قیامی و برکت
جبار حله حد اولسون و حله اعلیه
شهر مصلح در ایلت شافق اوله جلی درجه
شورور الهدی مع الملتوی استیلا
اولیفته کوره بو یاقش مطقات ولایت دخی
قیامی افسان شمول اولدی . ولاغزک
لیت القیبه ست کوره و موسسه باه جلی
شورورک قیامی و رکجه نه سولک رحین
تاییری اوله جلی حجاج بیان اولدیلندن زول
روزی رساک شو لطف و احسانی ذراعت
پوزی کولدی .
ولاغزک باشلیج محمولاتی مصر و
صوبه اولوب بو محموله اینه بو ریاست
محمولات شتاب نوتدن محدود و اوست نظر
بو نظر ایلروده اکلایفه به جک اولاندرجه
قیامی و برکت شمدیلن کدر بده من نه ده

تطیف

هکمه استیلا وقت جزا داریسی
دلی عزتو احمد الدینلوچی و بیرون
بر قله عیسی نغان ذین احسان و هکمه
مد کوره مدعی عمومی عزتو خلوص
الهدی به تبه منتف متیز و سرکر هدایت
هکمی جزا داریسی بی عزتو علم
الهدی و دخی تابه صلب آبی و جیه سور لمعد

عزیز

بر لاج دولت
الهدی و کره مانقوا در سلسله حرمت
المشعر

ایمان

طرزون اشرفیله قیامی زاده عثمان
باشا برمدتیری مبتلا اولدی یلندن و حایاب
اوله یوب کین چهار شنه کیچسته حلول
اجل موجوده ارحال دایما ایش و فرداس
چهار شنه کولی بر جنت کوی حشر
اوله جلی حلقه نشی مطبق نفس احتفالات
لازه ایل قوتانمن قالدیروب اورده صلا
جامیم شرعی مصلحتیله چناه قاری ادا
اولدیلن سکره عمارت گستانده و دیه
خاک رحمت ایلعدر .

شایر استیلا

کیچیک کورده عسکره مألوف اولدی
شوکا بوکا سارقدیلان اقلنک نیش کوی
اولسان و برمن اولکی ولواتی سینه
بدرعات حبس جزایه محکوم اولدی حله
اتباع حاسیل اقامت اولدی اخیراً تین
ایمن تجاوز ایچده اکلاییلن جرکس سلم
نهم شخص حیت طرف ولایتین و بریلندن
امر موجبه تیس ولایت ده ایلعدر .

طرزون بوزیه عیسی اهلیندن
قیامی اولدی احد و یلدم اولدی بعضی
نام کسکرتک دایما سرخوشی و بر

Trabzon Gazetesi'nin 6 Mayıs 1892 tarihli sayısı (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivinden).

Feyz Gazetesi'nin tahtaya oyulmuş klişesi. (Gazeteci-yazar Cemal Rıza Osmanpaşaoğlu'nun özel arşivinden).

جمعه ۱۸ شهریور ۱۳۲۴

صاحب امتیازی: خلیل الله
 باره دودنه، سنه لک ۱۰۰ آتی آبی ۲۲ فروردین
 طهر ما ییون سنه لک ۱۰۰ آتی آبی ۲۰ فروردین

برده: امتیازک ساری ایک فروردین
 د ۴ اییون بازاران اییون

Administration
 4, Avenue d'Orta-Bissara 4
 Un an fra 17 six mois fra 0
 Le numero 10 parus

فیز

۱۳۲۴

میری: ع . قومی
 محل ادارہ می
 طر بزودہ اولیہ حصار جادہ سنہ ۱۳۲۴
 آدو اولیہ اییون مدینہ . اندر کمریزہ اییون
 سر حور لک حراجت اییون
 بروال اولیہ دوج اییون اییون اییون اییون

JOURNAL "FEYZ" TRBIZON
 Directeur: O. NOUR
 Vendredi le 11 Septembre 1908

شماره ۱۰ | باره دود

شایع ملک و متخدم و تربیة مدنیة بی کمال آثار مع السنویة درج اولیہ

(سیاسی ، علمی ، تجاری ، زراعی ، صحتی ، خیال فرزند سید)

سیدیک هفته دوج دفعه جمعه ، بازار ، صالی کوثری نشر اولیہ

	۱۳۲۴	۱۳۲۴
	۱۳۲۴	۱۳۲۴
	۱۳۲۴	۱۳۲۴

عزیزه مخصوص

آروردی قاری شریف مأمور سپیش اییون
 برده ی طرفه دوشویم ۱ هر شکار
 مأمورده اییون . قانون اساسی اعلان اییون
 نالی حریت اولیہ دولیہ زمان اولیہ اییون
 انجمنیکرده شکار اییون اییون اییون
 اولیون . هیچ بریز و تعلقه سیاسی اولیون
 از اییون . هر چه ۱ بر آرد کند منده
 اییون . بر قدر زمان اولیہ اییون
 اییون . وقتک ۱۳۲۴ آتی . خلق
 مأمورده اییون اییون اییون
 بر قدر ۱ شوزمان حریتن برده اییون
 اییون .

هر شخصی کند امتداد و ثروت کورد
 بر سگ آتساب اییون چالیشل بی اولی
 بر آرای کلوب شرکتن تشکیل اییون . منت
 تجارت و زراعتن برسته آتساب اییون .
 شده یونکل هیس سربستد . هر دولی
 اییون . بستانر قاریش آتی . بستانر
 تجارتخانه کتده اییون . بستانر ن دهانه
 سنه زراعت باشلا ۱ حریتن استفاده
 اولی .

صرسی گلشکن شوزده بیان اییون
 ارباب مطالعه خلق باطل قست داننا صیغه
 بوسونر . قانون اساسی نمد ۱ حریت
 خلقه سنای حقیقی نمد عیارن
 بونری خلق بر برو کندو آکلا جملری
 اقتداره آکلا سونر . زرا غزه اولیون
 بیلر ذاتاً بزم صیغتر مندن وارسته دودر .
 هر غزه نمد تکرار اییون سوزر . عین مال
 قسط مع التکلف امانتک قسم اعطی اولیون
 پزندن ی برده دودر . بونر . صیغت اییون
 تکرار اییون . بونر قانون اساسی . حر

۱۳۲۴
 ۱۳۲۴
 ۱۳۲۴

۱۳۲۴
 ۱۳۲۴
 ۱۳۲۴

Feyz Gazetesi'nin 11 Eylül 1324 (1908) tarihli sayısı (Milli Kütüphane, 1971 SC 180).

صاحب امتیاز و سرمحرری : حافظ زهدی

مدیر مسئولی : فائق

عمل اداری اورنگ حصارده

کوئٹہ بلدیہ جک اوراق صاحب امتیاز نام
کوئٹہ لیدر

تمکین

نسخہ سی ۱۰ پارہ در

نسخہ سی ۱۰ پارہ در

(ہفتہ بردفہ بازار کوئٹہ نشر اور نور ادبی ، فنی ، سیاسی عثمانی غزنیہ سیدر)

مکتبہ

ہر ولایتن انسان معارف حصہ تک نہ
او ولایت ترکی معارف نظارتہ قرار گیر اولدینقی
یازمش و بوکاد ارمطالعات عاجزانہ مزہ یازہ جنمزی
کچنکی نسخہ مزہ وعد امتش ایدک .
سالنامہ لردہ یازدین اوزرہ طرزون ولایتی
اوجیکہ قریب قریبی ویکرمی بش قدر بیوجک
بور اوقدردہ کوچک قصہ و شہری جامدور .
اصری خالیق بہر یوز خانیہ بزابتدائی تہن ایکوز
خانہ بہ برشدیہ تخصیص امتشدرلر . و شمدیلک
اوسنوبدہ معارفی تاسیہ قاتقشہ ماژر فقط
ولایتی جہ اجرائی واجب و تأخیری غیر جائز

بہر آئی اتی بیک لیراکہ برسنده تمش اکی بیک
لیرا ایدر اولکی اون بیک لیرا ایلہ سکان بیدی بیک
ایراہ بالغ اولور .

بوکون ولایت بو مکتبہ محتاجدر . م آج
آدمک اکنکہ احتیاجی کی شدتہ محتاجدر ذاتا
ارباب حکمت انسانلرک اکنکدن سکرہ احتیاجلری
تہذیب و تربیہ در دیورلر بو مقدارده تاخر و مساعہ
قطلاً جائز دکلدن زیرا آئیدہ الم و خیم تیجہ لری
موجب اولور .

ولایتک معارف حصہ سی ایسہ ایوم بکرمی بیک
ایرا الحق طوبہ پلور بو تون اعشاری دقلہ ساتیلورسہ
اوتوز بیک لیراہ جیجاسی دہ ماملور اوتوز بیک
لیرا واردات ایلہ سکان بیدی بیک لیرا معارف

موجودیت شخصیہ سنی جماعت موجودیت سیاسیہ سنی
یولہ عسافظہ ابدہ من . موقع جغرافیہ سنی نظر
ایدیانجہ کوریلور کہ مانکمزک اطرافنی چورون
دولت لک ہیبی معارفاً بزدن بک ایلور کیت شلوردر
یولہ سلاح معرفتہ بچہر اقوام اوزرینہ عند الحاجة
چیل ایلہ واریلہ ماژر .

زمانہ سنی بیلک اجمالیات زمانہ کورہ طاور اتقی
ہیمزہ فرض عیندر . بڑہ قرآن کریم صوت بلند
الہ « واعدوا . . . من قوۃ » بنور یور .

استحضار بلہ فرمان سوریلان قوہدہ ایوم اناشدا
فکرأ عرفاناً اکتساب معلومات اکتبک داخلدر .

اولاد سنی احتیاجات زمانہ کورہ اوقوتہ لم بوندہ
غفلت اجماع اوقوتہ لم کہ مشورت غزنیہ بلہ نشر
اشدک برسنده عرض اشدکیم و جہلہ انلر نرم

تاریخ سیسی ۲۲۹ سنی نیاید
 آونسی : ت لکی : طرورون ایرون ۲۰۰ مطبره ایرون ۲۲۰ بیق
 خردشده ۱ کاک اجنیه ایرون ۶۰۰ فراتده
 سکنزه موافق اکثر اول لرتور. موج ایملین آکر. نماده اول کاک.

TARIK
 Journal Ott oman Politique
 PARAISSANT LE JEUDI
 Abonnement: 6 fr. pour étranger
 سنسی ۱۰ پاره دو

طارق

سرژنون
 ایام مدیری خوابه عدل اعدی
 ریاسب اشبار و مدیر استوری
 تار زاده صوبی
 مل لادوس: طرورونه طارک کتابداس
 طرران آدوس: طرورون - طارک

DIRECTEUR-PROPRIÉTAIRE : HASSAN HIDIJ.BI
 REDACTION-ADMINISTRATION: L'IMPRIMERIE TARIK, TRÉZIGNIEUX
 Le JEUDI, 3 Octobre N° 150

﴿ شریک فتنده بر وفادار اولور بیاس فتنده ﴾

سورد ۱۰۰

<p>نمره حامل ایچی ایسه بوکک سببی مشروطیت رودسی آتسه تأسس ایش اولان قومیت کک استیادیدر .</p> <p>حکومت عتباتیک بدسا نقیب ایدهجکی بوئینه مرستت اعالی ایچون ثابت اسرارده ، عادلانه ودراته اوله بچشد . ولایشده توسیع مآذونیت اصول لقیق اوله بچده . فلان حضرت شهریارک اغضی آمال ملوکانه لری بودر . آخین بویه برهاده مردودانه ایده که دولارک آجیسی تأمین ایده بچکدر .</p> <p>اصلاحات بعدا برقول بی مشادن عبارت قلعه بچده . آکر احماد وتری سکونتی ذات شایسته حضرت سید محمد اقصا اشته اوله بچده</p>	<p>ملارده دن سوکره ایش باشه کتشدرد . وچیل حکومت : حال ساریه وغیره وعلتک اعلاییسی استیلا ایله کدن سوکره . ندای بی کلن دوکتورلر وشیتده دور . پوتارک وکلنه لری حسن انا ایملری فلاکی کبیا آراه ایده سن . آخین اولی توسع وقراردن منع ایده بیلور که ا بوده شانان تقدیر بر ختمت و موافقتیدر .</p> <p>برسه اول کامل باشا حضرتلر تک ذات حضرت پادشاهی بتمام ایشکاری هریت ، اوندن سوکرده انکتره وچیل سیاهی سنک ، میونان وایمان ویشلر تک : صدراعظمزه ، ایمان و میونان ویشلر سنه کورنده لاری اقلانهار ا اولدیلان و اس ایبار سنه دیکرن تجرب اولان ارکان تالیه احماده حسن شطو اتا اولدیلان اول لاری بوگون بوکک کورسوروش دولتره ک اول وراثر سیکر اولان حرم وکلک و کونکی ایله وکلتره اسلر مسته سی دی . وتری</p>	<p>مستقر ومنتس بر اوله مین وسلامت تمیقیدن انحراف اجماعی قابلده اولاجین سلیم وصدیق ایدیور .</p> <p>هر مقال بر بداعت قلبیه قلب ، روست برلشدیریل واوندن سوکره ملنیه ، حال یاد وقوعالی بر نظر دورین ومنتسقه تدقیق وحقاک ایامل . بو ، حیت عتباتیه وخدمت وشیکی استقام ایشدیک آک نازک واک مهم بر وظیفه دور . بر وظیفه خدمت ووا لایندی ووشنوت اقله لری وطنه وعتباتیکه دو قمریدن دو قمری به خبیانته سیادور .</p> <p>بوگون وکلک تاروشنوم بوقیوروز . بوکک اسلر و سواتنی اقلان وظیفه سوز . فلاکتیزه سیدو سواتنی بوکک ایچون اولدورن بوکک اقلان لری بوکک ایچون اولدورن بوکک لری سواتنی سوز ایبار سنه انضمام اولن لقیق ایچون دورلر شتک ایبار بختلر و بختک ایش</p>	<p>۱۳۳۰ سنه ۸ ۱۳۲۸ کانون تالی ۳ ۱۹۱۲ کانون تالی انحراف ۱۱</p> <p>براز ادواک ، برآزده انصاف چیدر</p> <p>شو کونتر ادواک وانصاف حمید هریت وقریندن نیامده بیس بیانات وسدعیات برشم غزله ستونلرده وواج وواقع تکرار بوشی بزلی : ((راکو ادواک ویرآزده انصاف)) نمانی بوککته سوق ایله .</p> <p>دنیاده شان وشریف ، سعادت وکلک : کتشدرد . ملل ، حکومتلر ایچوندر . هر شخص ایچون سوس هر ملت بهر حکومت لیدور سواتنی ایچون سوس ایچون سعادت وکلک دیلری کیدور . ایچون سوس سواتنی سوس ایچون سوس ایچون سوس</p>
--	---	--	---

Tarik Gazetesi'nin 3 Ekim 1328 (1912) tarihli sayısı. (Milli Kütüphane, 1962 SC 270).

طنز و تیر

شماره ۱
 هر روز ساعت ۱۰ صبح
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰

شماره ۱
 هر روز ساعت ۱۰ صبح
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰

مسئله ۱
 هر روز ساعت ۱۰ صبح
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰

تایید و سی
 هر روز ساعت ۱۰ صبح
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰

تایید و سی
 هر روز ساعت ۱۰ صبح
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰

مسئله ۱
 هر روز ساعت ۱۰ صبح
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰

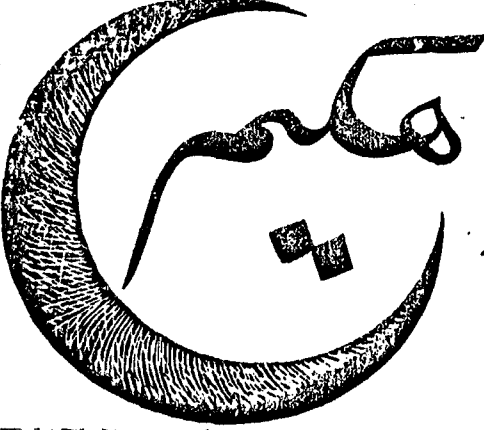
تایید و سی
 هر روز ساعت ۱۰ صبح
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰

تایید و سی
 هر روز ساعت ۱۰ صبح
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰
 شماره ۱۰۰۰

Güzel Trabzon Gazetesi'nin 27 Mayıs 1338 (1922) tarihli sayısı. (Mustafa Hacısalihoglu adlı şahsın elindedir).

Halk Gazetesi'nin 19 Haziran 1339 (1923) tarihli sayısı. (Arslan Pulathaneli'nin özel arşivinden).

ساحب اشياز : اجزای عمر طورسون		نومرو ۱۴	ایکینجی سن
عمومک صحتہ و مملکتک قباعد صیحتہ خادم		۱۵ نوموز	۳۲۷ سن
مدیر منول	اجزای	ع . طورسون	مدیر منول
سراجت : مدیر منولہ	۱۵ نوموز	سن ۳۲۷	مدیر منول
سن لک ابو زسی :	داخلہ : یکرمی	خارجہ : یکرمی بشن	غروشدر
غروشدر	لکھی	پر غروشدر	۱۵ نوموز
			
اون بش کونده بر نشر اولنور صعی حکیم غزته سیدر			
مندرجات			
یتہ صیقاقر		اوققو و شرائط صیجہ مابعد	
اعلانات و حوادث طیه		اورده مانسی : اورده مصلحه شنا اجزای مانسی	
طرزون : اقبال مطبعی			

Hekim Mecmuası'nın 15 Temmuz 1327 (1911) tarihli sayısı.
(Milli Kütüphane, 1962 SB'237).

سال : ۱	شماره : ۱						
وافق آبان ۱۳۳۷ شماره ۱۰۱ انتشار ایدو	ساحب و مدبری : نظام الدین کوندریله حک بالعموم اوراق ساحب امتیاز نامه کوندریله						
<h1>کنج آناتولی</h1> <p>۳۳۷</p> <p>علمی ، ادبی و بالخاصه تربیوی مجموعہ مدر</p>							
							
<p>(کنج آناتولی) بوم ایشاریک استقلال ملی سقہ دوریه سیه تصادفی برقال خیر عدا ایلدیرک یوناسنت نیتیه ایله عترمقار وقارلرینه اعرس نبریکات ایلر .</p>							
<p>مدرجات :</p> <table border="1"> <tr> <td>مکتبلره زده السنه اجنبیه مدریسی</td> <td>مدیریت</td> </tr> <tr> <td>کنج آناتولونک باکر جو حقه حکمت</td> <td>علی جانب</td> </tr> <tr> <td>اسبور حقه مصاحه</td> <td>شرک مزارری</td> </tr> </table>		مکتبلره زده السنه اجنبیه مدریسی	مدیریت	کنج آناتولونک باکر جو حقه حکمت	علی جانب	اسبور حقه مصاحه	شرک مزارری
مکتبلره زده السنه اجنبیه مدریسی	مدیریت						
کنج آناتولونک باکر جو حقه حکمت	علی جانب						
اسبور حقه مصاحه	شرک مزارری						

Genç Anadolu Mecmuası'nın 30 Aralık 1337 (1921) tarihli sayısı.
(Milli Kütüphane, 1956 SB 275).

Yeni Mektep Mecmuası'nın başlığı. (Gazeteci-yazar Cemal Rıza Osmanpaşaoğlu'nun özel arşivinden).